

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH IÁSZLÓ: *Emberi színjáték.* (Regény.) • SU-

RÁNYI MIKLÓS: *A szmoking.* • MISKOLCZY GYULA: *A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei.* •

KOMÁROMI JÁNOS: *Döcög a vonat...* • FERENCZY

VALÉR: *Ferenczy Károly művészetéről.* • TÖRÖK SÁNDOR: *Az ember, aki befordul.* • MAJTHÉNYI GYÖRGY, BARTALIS JÁNOS, WEÖRES SÁNDOR, HORVÁTH BÉLA: *Versek.* • **Elvek és művek:** *Arany János életrajza Vojnovich Gézától.* • *Alakok.* • *Ó látni, hallani.* • *Lesz-e reggel?* • *A szép lovagja.* • *Angoramacska.* • *Férlómban.* • *Napoleon, az ember.* • *Napoleon élete.* • **Szemle:** *Benedek Elek.* • *Pamflet és kritika.* • *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *Magyar folyóiratszemle.*

1929. ÉV SZEPTEMBER 15. 18. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 10 pengő. Tisztviselőknek 7.50 pengő. Külföldre egész évre 48 pengő.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	321	Komáromi János: Döcög a vonat...	350
Majthényi György: Vágják az erdőt. (Vers)	344	Weöres Sándor: Veriték. (Vers)...	361
Surányi Miklós: A szmoking	345	Ferenczy Valér: Ferenczy Károly művészetéről	363
Bartalis János: Rét-kaszálás. (Vers)	351	Horváth Béla: Őszi pasztell. (Vers)	368
Miskolcgy Gyula: A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei	352	Török Sándor: Az ember, aki befordul	369

ELVEK ÉS MŰVEK:

Galamb Sándor: Arany János életrajza Voinovich Gézától	379	Vajthó László: Szathmáry István: A szép lovagja	383
Németh László: Kosztolányi Dezső: Alakok	380	X.: Lakatos László: Angoramacska	383
Vajthó László: Fitos Vilmos: Ó látni, hallani	381	F. Z.: Edith Wharton—Juhász Andor: Félálomban	385
Farkas Zoltán: Reményi József: Lesz-e reggel?	382	Mereskovszkij: Napoleon, az ember	385
		Zaka Sándor: Mereskovszkij: Napoleon élete	388

SZEMLE:

V. M.: Benedek Elek	387	Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle	394
Németh László: Pamflet és kritika	388	Prahács Margit: Zenei szemle	396
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	390	K. B. O.: Magyar folyóiratszemle	398
Rédey Tivadar: Színházi szemle	392		

Visszaélések a szőrmeiparban!

Nagy elővigyázatot ajánlunk szőrmevásárlásnál.

A szőrme- és bundavásárlás mindenütt és mindenkor bizalom kérdése volt. A szőrmeipar olyan tökélyre emelkedett, hogy csak szakértő tudja megkülönböztetni a valódi szőrmet. Ezért nem győzzük elegendő figyelmeztetni olvasóközönségünket, hogy szőrme-, bundavásárlásnál csak olyan céget keressen fel, hol bizalommal vásárolhat. Ilyen az országszerte előnyösen ismert *Palugyai* képesített szűcsmester cég, Budapest, Nagymező-utca 20., hol szokatlanul nagy a választék, olcsók az árak, részletfizetési kedvezményt ad és borkabátokban is nagy a készlete.

A Napkelet t. olvasóközönsége egyben
PFEIFER FERDINÁND

(ZEIDLER TESTVÉREK)

nemzeti könyvkereskedésének

a «Napkelet» főbizományosának

BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-U. 5.

vásárlója is.

Kérjük vásárlásainál a Napkeletre hivatkozni!

Dreher-Maul

csokoládé,

csokoládédesszert,

mártógyurma (tortába)

a hölgyek legkedvesebb cikke!

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

AFÖLPATTANÓ gyülekezet dobajára ocsudott fel. Csanádi Gábor imádkozott, aztán megint ott ült a faragott székben ; a zsolttár utolsó énekei megbontották a padokat, sor sor után vonult ki, elébb a nők, aztán a férfiak. Zoltán a templom pitvarában toporgott, várta a bátyját, aki nem jött ki vele, hanem végigénekelte a verset. János el akart lépni mellette s amikor Zoltán ráköszönt, hebegett valamit, hogy «mikor jöttél», de elrágta a tegezést, úgy hogy Zoltán «mikor jött»-nek is vehette s néhány szó után odanyomta a forradásos kezét, amelyen a lőtt seb csillaghegét sűrű pamatban nőtte körül a szőr.

A pitvarban ácsorgók elfeledték a karácsonyi csigalevest, mindenik hozzávart még egy mondatot a beszélgetéshez s bár senki sem fordult Zoltán felé, minden szem sarkában ott lebegett a bolond direktor s a doktor öccs találkozója ; szinte csalódottan álltak odébb, amikor azok is kezét fogtak.

Milyen együgyű, gondolta Zoltán, míg a bátyja után nézett. Ezen a gondolon árnya sem volt a csalódásnak vagy a megvetésnek. Amíg ott állt előtte s elharapta azt a «tél» ragot, fölszaladt róla a sokféle kuriózum ködsapkája, a «zsolttározó direktor» s a «nagylelkű fölszarvazott» ; leesett a külső arc lárvája is : a komoly férfiasság s csak a belső arc maradt : az együgyű emberé. De ez az arc olyan szívet fájdtóan volt együgyű, hogy Zoltán a legszívesebben megölelte volna. A szemvillanás alatt, amellyel a zavarodott tekintetét magához húzta, már el is illant belőle az előbbi pathosz : az «én vagyok a pásztor» kevélysége s egyenletes nyugalom ömlött szét benne ; hazamenet is ezt a jóérzését ringatta, dajkálta a derülten himbáló lépésein.

Másnap délután nem győzte várni, maga indult el a bátyja házához, noha hírelt, hogy ott most nagyban egyezkednek, Boda pap legalább megint a kényszerzubbonyt emlegette s hurkot kívánt a nyám-nyám apák nyakába. A kapuban Zoltán ángya tanakodott az új jegyzővel. Gulyás Pisti búcsúzólul valami bolond szót vethetett az asszonynak, mert az megrázta a darázsderekat s rezes bőre mögött fölcsapott a láng.

— Maga is lefölné a más csuprát, kiáltotta jó hangosan, csakhogy az út másik partján is meghallják. Hadd pukkadjanak, hogy ő a jegyzővel dévajkodik.

Gulyás Pista, mint aféle kapós falusi gavallér kora potrohot eresztett. Ifjú parazsa javát széthordták a hadi menyecskék, s most vásár-

naponként háztűznézőbe járt, nagyra volt a hivatalával s bosszantotta az asszony hangossága : még híre fut, hogy segített kiforgatni Boda Jancsit a cédájának. Bizony úgy gondolkozott Gulyás Pista is, mint a többi hájfejú, aki azzal vigasztalja magát az elpukkasztott fiatalságáért, hogy megjött az esze. Tekintélyeskedő lett s azt a nyelven ragadt csiklandósságot is meg-megbánta, amellyel az asszonyokat szokta megbirizgálni. Amikor Zoltánt észrevette, hozzá lépett s csaknem mentette magát. Valami szerződésről fecsegett, hogy ő csak a szerződést beszélte meg a felekkel s még azt is megkérdezte Zoltántól, mikor végez. Csak a szomszéd kerítésnél hökkent meg, hopp, hiszen ennek köszönöm sem kellett volna, ez nem akart mellém ülni a templomban, fölálltam s tovább ment. Bosszankodott az udvariasságán és a zavarán s alig várta, hogy kettős tekintélyesérelmét a kisbíró lehordásával helyreüsse.

Az asszony azonban ott maradt a havas kapufa mellett sötét kapufának s idegenkedve bámulta Zoltánt, ahogy gyanús jövevényt szokás. Még a szemét is összehunyorította, hogy mit ódalog ez a kapu körül s a jónapotjára épen csak a foga közt szűrte ki egy hangocskát. Mit köszönsz nekem, hiszen Boda vagy, azt jelentette ez a hangocska s úgy szisszent, mint olló, amely elnyesi az ángyi kötelékeket. Zoltán megkérdezte, hogy hol a bátyja. De az asszony csak bámulta őt, épen hogy megrántotta a fél felét ; ha akarod vállrándítás, ha akarod «arra hátra». S hogy Zoltán mégis csak bemerészkedett az udvarra, még összebb húzta a szemét. A vakkanásra kész kutya figyelme elegyedett ebben a szemben a legarcátlanabb semmibevevéssel. Annak az előbbi «maga is lefölné a csuprot» kiáltásnak a kérkedő cédasága s ez a tekintet roppant mult volt. Csak a falusi céda tekintetének van ilyen vágása, az ő hangjának ez az érdekessége. Egy egész falu emberszólása kell ahhoz, hogy egy néember ilyen daccal tartsa a rosszasághoz való jussát.

Az udvar havas mélye két gyerekfejet dobott Zoltán elé. Az egyiket mindjárt megismerte, a «hajtányos» Jóska volt, aki az autóbuszban olyan meredt szempillákkal élvezte az út ugratóit. Most egy félig kész hóember előtt állt s mindenáron hasba akarta rúgni. A hóember úgysis gyenge lábon állt, a hó friss volt s még nagyon is mennyei matéria ahhoz, hogy embert lehessen belőle gyúrni, de Jóskát ép ez az ingatagsága ingerelte s az egyikék makacsságával rugdalt felé ; a hóember alkotója alig bírta a szabad félkezével visszatartani. Ez az alkotó egy nagykendővel átkötött leányka volt, alig nagyobb a Jóskánál, testre 10—11 évesecske, de arca után jóval öregebb. Sovány volt, vörhenyes képű és lenszöke, a pillája egész fehér, mintha a természet még a festéket is sajnálta volna belé. De arcvonásaiba félszeg báj vette be magát, ami meghatotta az embert. Azon mesterkedett, hogy a hóember egyik kezébe egy akácgallyat nyomjon. A hóember karja ugyanis fölfelé meredt, mint egy nyujtótornászé vagy átokmondó prófétáé, vízszintesen nem tartotta meg a válla s a kislány, ha már ennyit vesződött vele, a kardot is a kezébe akarta nyomni. Ő ugyan csak a Jóska gyönyörére csinálja az egész

hóembert, aki még gyerek s ha a Jóska gyönyöre most azt diktálja, hogy hasba rúgja a kardot rántó prófétát, hagynia kellene. Csakhogy kevés alkotó szereti, ha a művét időelött hasbarúgják.

— Nyughass, csiggatta a fiút. Ezt a kardot még a kezébe adom, aztán rúghatod. De Jóska olyan makacsul nyomult fel, hogy elrántotta a lányt, a lány viszont a hóembert, úgy hogy a próféta vállban amputálódott, amit kardot rántó szent létére meg is érdemelt.

— Ez meg a Jóska. Hát te, hogy kerülsz ide? S a szép fényes csizmád hol szerezted? sietett Zoltán a kismama segítségére. A leány az idegen hang felé fordult.

— A Gyurka bátyjával jött, felelte felismerő örvendezéssel (hiszen a templomban majd elnyelte az urat, aki az apja mellé ült) s illedelmesen leeresztette azt a félkezét is, amellyel Jóska képromboló dühét tartotta féken. Jóska az idegenre pislantott, aztán a csizmájára, hogy csakugyan olyan fényes-e, aztán a hóemberre s ezzel vissza is tért az eredeti szándékához. Megint feléje rúgott, most már el is érte. A lába beleragadt a hóember hasába, kihúzta, újból belerúgott s ettől olyan romboló szilajság lepte el, hogy még az egészben legördülő fejnek is utána ment s szét-taposta, hogy irmagja se maradjon. Akkor ráparancsolt a lányra, hogy: megint.

Boda János amióta a börtönből hazakerült, abba az alacsony, földes szobába vette be magát, amelyben fiatal házaskorában csitítgatta a felesége anyós-panaszait. Azt a szobát akkor biggyesztették a házhoz, amikor ő megnősült, az öregek nem bőkezűsködtek az új menyecskével, hozott volna, ha padló kell neki. Egy ideig a kegyenc-kocsis lakott ebben a szobában, ő volt az egyetlen legénykocsis a faluban, aki szobában hált. Majd Boda János hurcolkodott ide, önkéntes száműzetésbe.

December vége volt, kinn még csak elvilágított a hó, épen hogy lilább árnyat vetett, de benn már szétfolyott a sötétség tintásüvegje s lélekzetéről ismerszett meg, ki szekrény, ki ember. Zoltán azt se tudta, egyedül hallgatott-e addig, aki a kopogására tessékkel felelt vagy többed magával. Arra botorkált, amerre a szék nyikordult. Boda János zavartan invitálta beljebb s hátra szólt valakinek; te Gyuri ott a lámpa a kasznin, amire egy második szék is megnyekkent, a harmadikról meg egy vénemberes köhhentés hallott. A fellobbanó petróleum aztán kivallatta a szobát. Kökönyei Gyurka s a félarcú habogó Kovács voltak a vendégek. Nyilván a szerződés kívánta őket tanuul s most hogy a jegyző elment, segítették Jánosnak, a csöndet őrizni.

Hogy Zoltán belépett, egyikük sem szólt, a vendégek illendőségből, János, mert nem tudta, mit mondjon. A frissen aláírt szerződés, de meg a templombeli dolog is feszélyezte. Röstelte azon kezdeni a beszédet, más meg nem jutott eszébe. Állt csak, mint a szélütött s a bádóg kancsó körül tologatta a szögletes boros poharakat.

Zoltánt a Farkasréten szerzett szimata mihamar eligazította a bátyjában. Tolakodás volna a szerződésről szólni s kész elidegenedés

hálaalkodásig engedni a templombeli dologért. A hóemberre fordította a szót, nem elgondolt taktikából, hanem mert a jóérzése elzárta előle a másik két utat, úgy hogy csak a hóember maradt a tudatában.

— Hogy beszívódik ide a sötétség. Lámpát kell gyujtani s kint még világos van. A kis Jóska három hóembert is szétrúg, amíg rásötétedik.

— Az ám s az anyja nem is tudja, hogy utánam szökött, tólt egyet Kökönyei Gyurka is a társalgáson. Majd megneszül miatta. Félti; nem hiába ez az egy van neki.

— Elvan az Irénkével — szólalt meg János félszegen.

— Az ám, jó kis lány lett az Irénből — jegyezte meg Zoltán, mint aki örül, hogy ezt az eszébe hozták. — Elég a szemébe nézni.

— Jó bizony — könnyebbült meg János is, hogy a szerződés helyett a lányáról szólhat. — Jó, csak soványka. Vasat írt neki az új doktor, de csak annyi, mint a lé. Tizennégy mult az őszön s alig nagyobb, mint a Jóska. S mindig csak az ilyen kicsinyekkel van. Csufolják is érte a barátnéi. Kell-e csörgő Irén, kiáltják neki már messziről. Mert elmentek az őszön a farnádi vásárba s az egyik legény csúfságból csörgőt vett neki.

— Nem baj az — mosolyodott el Zoltán. — Aki soká rázza a csörgőt, hamar veszi. Jó mama lesz az Irénkéből. Különösen, ha sok ilyen istápolta van, mint a Jóska. Ezek rászoktatják, hogy a hóembert hasba szokás rúgni.

— Az igaz — nevetett a Gyurka — türelme az van. El-el jön hozzám, mert a Rozink nagyon szereti, de elhajtja az egy fél délután is a hintát s csak fujja, hogy egy üveg óma,* két üveg óma . . . Amíg a Jóska parancsolja. A multkor kilestem őket. Ez a Jóska folyton a macskát gyenisztrálja. Rálép a farkára s hajtja, hogy sss. A macska majd kiszakítja a farkát s csak nyivákol. Az Irénke meg olyan, hogy a légyfogót sem nézheti, mert sajnálja rajta a legyet. Rákiált a Jóskára, te Jóska, de az annál inkább. El akarja húzni, persze szelíden. Mi az a Jóskának, visszadöf a könyökével. Végül is az Irénke nagylány létére sírásra fogja s úgy rimáncodik a macskáért. Jóska most meg már azért sem enged, végül is a macska rántja ki magát. Mért nem lökted el Irénke, kérdem. Ő csak pirul, de nem szól. Azt még senki sem látta, hogy ő meglökött volna valakit. Inkább könyörög az ilyen pöttömnek is.

Mindnyájan nevettek az együgyű histórián, még János is megvilantotta a fogát, olyan örök-emberi volt a Gyurka története s annyira ismerős a Jóska, az Irénke, de még a macska szerepe is.

— Akkor most jó idő jön a Jóskára — bökte közbe Kovács, csak hogy ő is szóljon. — Az Irénke kéznél lesz, csak a szomszédba kell érte kiáltani.

Az új szomszédságnak ez az említése visszahozta a szobába a szerződést s mindazt ami összefüggött vele. De Jánosnak most már nem esett nehezére a szó. A hóember behozta a szobába a világosságot, a lányáról beszélhetett s Zoltánon is látta, hogy nem sürgős neki a szenzáció. Szinte kívánczozott, hogy előhossa a maga dolgát.

— Azt meg tudod öcsém, hogy mi elköltözünk innét — mondta komolyan — a Gyurkáék mellett vettünk ki lakást... A ház a feleségemé marad.

— Igen, hallottam róla, hogy megegyeztek.

Ez a megegyeztek, olyan egyszerűen magzott fel Zoltán ajkán, hogy a három parasztember előtt is egyszerre természetesebbé vált a helyzet. Hiszen azt kellett volna mondania: hallom, hogy nem tudnak kijönni egymással s ő mégis azt mondta, megegyeztek. Ebben a szóban ott derengett a helyeslés: szép, hogy megegyeztek, mindegy hogyan, fő, hogy az egyezés megvan. Olykor egy szerencsés szó löki el az őszinteség lavináját. Így esett ez a «megegyeztek» is a János szívébe.

— Tudom, sokan szapulnak érte, — tért a dolog kényesére. — Mamlasz vagyok és dinilós. Téged is megkerestelek volna már, de Béla bátyám sem ért velem s én nem akarok olyan szót hallani, amely eltérít. Hogy ilyen meg olyan a feleségem s példának is rossz, ha a cédaság ilyen jutalmat nyer. Az ám — mondok — de az se azon kezdte ám, Béla bátyám. Az is mást gondolt, amikor az oltár elé állt velem. Könnyű azt nézni, mi van. De mi volt. Csakhogy kinek van arra esze.

Zoltán egy új ravaszon- könyörgő villanást vett észre a sötét homlok alatt. Mintha ő sem értené, amit senki sem ért s csak megátalkodásból ment volna bele ebbe a szerződésbe s ezt a «mi volt s mi van» érvet is a szíve ellenére hangoztatná. Zoltánnak úgy tűnt fel, hogy ez az érv könyörgése: segíts nekem, nyugtass meg a cselekedetem fölül.

— Elébb, hogy jövök, itt áll az ángyom a kapuban. Egy pillanatra szembe néztünk. Tudja bátyám, vannak rossz asszonyok, akik olyanok, mint a pákosztos tolvaj. Lelopják a szőlőt, megeszik és hallgatnak. De vannak dacosak, akik egyszer valahogy elbotlottak s bántja őket a tettük, de megbánni nem akarják s mindent kieszelnek, csakhogy a bűn az ő esetükben ne legyen bűn. A végén már nyilvánosan és kérkedve rosszalkodnak, de a kérkedésük is bűnbánat s vezeklés.

Boda János szemhéja megrándult s a forradásos ökle is vele. Most, hogy nem ő védte a feleségét, egyszeriben rája zúdult az elszenvedett méltánytalanság. Noha maga mindig mentegette, most hevet-havat összehordott volna rá, hogy ne maradjon egy mentő érve se. Aztán észébe jutott, hogy ő a bibliás ember, ő is úgy gondolkozik, mint az öccse s mint betanult leckét mondta föl:

— Tévelyeg az ember, ő is megtévedt, én is, nincs mit egymás szemére hányni. — Egy pillanatra elhallgatott, aztán csak kiszakadt a kenetes szó mögül az indulat. — Tudod, mi a baj ebben a világban, öcsém? Hogy senki sem látja, mi a jó. A rektor azt tanította, a szívünkbe van írva a jó. Hát én belém nem volt írva. Igaz, én nekem nehéz fejem volt. Másnap nem tudtam felmondani, amit egyik nap megtanultam. S akár hiszitek, akár nem, sokszor annyira vagyok, hogy nem jut eszembe a leányom neve. Kérdik, itt van a nyelvem hegyén s nem tudom kimondani. De akármilyen buta voltam, akartam tudni, hogy

mi a jó. Az emberek össze-vissza beszéltek. Az anyám a feleségemet okolta, a feleségem az anyámat. Az esperesék elcsapták Béla bátyámat, Béla bátyám huncutoknak mondta a papokat. Oroszországban a lelkiünkre kötötték, váltságok meg a világot s itthon megkergettek érte, mint a nyulat. Hogy tegyek igazságot ennyi okos ember közt? Pedig én rendbe akartam szedni mindent. Ha nehézfejű voltam is, ez az egy megvolt bennem. Dehát ki ismeri itt ki magát? Az Isten sok nyugtalan-ságot ad belénk és kevés világosságot.

Úgy dobálta a szót, mint kráter a követ. Tíz éve nem bukott ki ennyi beszédet egyhuzamban. Amikor elhallgatott, az ajka még rángott s nyitott szájában forgott a nyelv, mintha megint nem tudná a kislánya nevét kimondani. Zoltán lenyűgözve hallgatta ezt a kifakadást. Mintha a vak emberiség hebegte volna el az együgyű paraszton át örök zokszavát. A szerződés fehér papírja fölött vastag fekete-kötéses könyv feküdt. Amíg a bátyja beszélt, Zoltán szórakozottan belelapozott. A biblia képes kiadása volt, az Uffizi híres festményei s lompos magyar rajzoló firkái az öreg betűk fölött. Itt Paolo Veronése reneszánsz ruhás Kánai menyegzője, ott középkori német klepetyusok, amott egy naturalista keresztéről levétel. A biblia fejezetei apróbb részecskékre osztva s mindenik fölött a részletes, érthető tartalom.

— Az ember persze olyan, mint a baromfiudvar, sokféle hang rikoltoz benne — jegyezte meg csöndesen Zoltán. — De ép azért kell az életet vállalni, hogy a hamis hangok közül megismerjük az igazít. A gyereket biztatják azzal, idd meg a kávé, majd meglátod, milyen szép madár van a csésze fenekén. Nos, az élet szenvedése az a csésze, melynek a fenekén csakugyan ott van a lelki béke madara. Én hiszek abban a szívbe írt hangban, amelyről a rektor beszélt.

— Én pedig magamtól sosem jövök rá, mi a jó és mi a rossz. Negyvenhároméves vagyok, ha eddig nem jöttem rá, ezután sem. Én nem hiszek a szívem hangjában, nekem kell valaki, akihez tartsam magam. Ha én a szívem hangjára hallgatok, talán agyoncsapom a feleségemet . . .

— Pedig az a hang, amiről a doktor úr beszélt, megvan az emberben — törte meg a súlyos csendet Kökönyei Gyurka. Odatámaszkodott a kályhához s a mellén keresztbe vetette a karjait. Zoltánnak már előbb is föltűnt volt iskolatársának elfogulatlan derült tekintete. Valami vidám céltalanság ivódott ebbe az emberbe, amit a fogság alatt szerezhetett, a szibériai csatangolásokban. Olyan, mint János evangélista, jutott Zoltán eszébe, ahogy ránézett. Maga is csodálkozott, hogy tévedt ez a bizar gondolat belé, de amíg Gyurka beszélt, egyre erősödött benne a benyomás. Miért ép János? Mit tud ő Jánosról? Annyit, hogy a keresztre feszített Jézus őt adta az anyjának maga helyett. Olykor különös és kibogozhatatlan úton tévednek az ember tudatába a hasonlatok. De ép ezek a hasonlatok az igaziak.

A két gyerek is beszívárgott az elsőtétedett udvarról. Irénke a

sarokba gugyorodott s összefolyt a szekrény árnyékával. Jóska a bátyjának dülleszkedett s elmeresztett szempillával hallgatta; azt hitte, mesél.

— Tizenhat nyarán, mielőtt elfogtak, — kezdte Gyurka — a galíciai front mögött tologattak bennünket ide s tova. Egyik este egy nyomorult rutén faluban pakoltunk le, pár ház volt az egész s a fele rom. A falu alatt egy domb, a dombon túl két kilométerre a front. Én a századkomandáns puccere voltam, a hadnagyom egy pesti hivatalnok. Jó ember, csak nagyon félős s ha megijedt, falramászatta az édesapját is. Éjtszaka hogyan s hogy nem, kigyúl a ház, ép amelyikbe mi lógeroztunk. Lehet, hogy én magam voltam a hibás, ott hagytam a paraszt a nyitott tűzhelyen. A hadnagy begyúl. Árulás, mondja, mindjárt itt lesz az orosz tűzéréség s összeszedeti a házbelieket. S csakugyan odakinn puhítják a mieinket; a hadnagy drukkol, mikor kapunk mi is belőle. Kémek, kutyák, ordítja, csak hogy ne lássék, hogy reszket s rám bizza a gazdát, egy öreg parasztot s a suhanc unokáját, hogy ez gyujtotta föl. Kísérd hátra őket, mondja, de úgy vigyázz, hogy szökésen érd a nyomorultakat. Én elértem, azt akarja, hogy végezzek velük. No, viszem én az ipséket. Aszalt kis ember volt az öreg, a fia meg még csecsre kívánczozott. Kiviszem a faluból s mutatom nekik, hogy sipirc, azzal farba lököm őket s még bele is lövök a levegőbe. Amikor visszatérek, hát csakugyan a falut simogatja az orosz tűzéréség s a hadnagy ordít, te, szökésen érted a pimaszokat? Mondom, azon. Még akkor éjtszaka áttörték a frontot, elfogtak minket is s a tulajdon katonáink golyózáporában marsoltunk hátra az orosz front mögé. Látom én, hogy a hadnagy imádkozik s valami képet vesz ki a zsebéből: a felesége meg a fia. Egyszerre odaszól: te, sokat rángatózott az a kölök? Nem rángatózott az, mondom, csak amíg farbarúgtam. Nem hogy szidna, de a nyakamba borul. Aznap háromszor vétettem a forsrift ellen. Egyszer a magam feje szerint jártam el. Egyszer hazudtam s egyszer a szemébe mondtam a hadnagynak, hogy nem azt tettem, amit parancsolt. Mindenikéért krikszgeriht jár s mégis úgy tettem, ahogy kellett. Nem értem rá én egyszer sem spekulálni, mégis eltaláltam, mi a jó. Az a hang volt, vagy mi.

— Hagyd el azt a hangot — röffent most közbe a félarcú Kovács s legyintett egyet a karcsonkjával. — Én *egyszer* hallottam azt a hangot; amikor direktor lettem. «Mit keresel ott, te félféjű? Huszonötöt a hátujadra?» Azt hiszitek ezt mondta a hang. Fenét. «Légy direktor, Pisti, most vagy soha. Légy direktor, Pisti, most vagy soha.» Még azt sem engedte, hogy a magam eszét meghallgassam. Beleevett a ragya abba a hangba, Gyurikám. Legjobb, ha az ember az asszonyra hallgat, az olyan, mint az üst, csak szortyog a kövérségtől, de azért megmondja, miből lesz baj.

Valami tapló-humor fejlődött ki ebben a habogó Kovácsban, hogy innen-onnan tizedik éve hordta a félarcát. Nem lehetett azon

nevetni, legföllebb a Jóska nyihentette el magát, de ő mindig úgy tett, ha a félfejű bácsi megszólalt. Boda Jánoson látszott, hogy nem hallotta sem a Gyurka elbeszélését, sem Kovács tréfás fölförmedését, még mindig az előbbi gondolatánál tart.

— Gyámolra van szüksége az embernek, aki megmondja, mi jó s mi nem. Én megöltem volna a feleségemet, de a Krisztus azt követelte, osztozzam meg vele. — Fölkapta a szerződésről a bibliát. — S ha igazság, ha nem, ami ebben a könyvben áll, énnekem elég volt az emberek szava, én ehhez tartom magam, ha koldussá leszek is.

— Én pedig azt mondom, — kiáltott fel Zoltán, hirtelen izgalommal — hiába erőlteti az ember a törvényt, ha a szívében más áll.

— Eleget hánykódtam; az én elmém nyugvást akar — hördült föl Boda János s visszadobta a szerződésre a bibliát, mintha csak ennek a nehéz könyvnek a súlya tapaszthatná az asztalon azt a lenge írást.

Jóska a bátyját bökölte, hogy mesélj még, Gyuri bátyja, a hadnagy urat meséld; Gyurkának is eszébe jutott a huga, az eddig elsíratta a magzatát; lassan mindhárman felkászolódtak. Alighogy kifordultak az ajtón, hallják is a Rozi szeppent hangját:

— Nem látta, asszonyosság, a fiamat? Összejárom érte a falut.

— Mintha nem tudná — mordult vissza egy bosszús hang.

Azon szóra Jóska is elkiáltja magát: édesanyám s Roziból is kifakasztja az öröm a tartogatott sírást, szidja s csókolja a fiát.

— Rági babának, eszi magának — dohogja fönn a konyhán a Bodané hangja. — Úgy tesz, mintha nem ő küldené ide a fiát. Tőlem akár itt tegyék meg a gáderban. De ha olyan szemérmes keszkenőjét szembehúzó özvegy s úgy meg tud rágni mást, kivárthatná, amíg a János melléje költözik.

Rozit mintha kígyó csípte volna meg. Ellökte a fiát s körül nézett, hogy más is hallja-e, vagy a fülekáprázata az egész. Kiáltani akart, de Boda Jánosba botlott a szeme s ettől az egész mellét összerándította a görcs, elborította a tenyerével az arcát s usgye, botladozva az utcára. Ott kapott annyira észbe, hogy kiáltozni tudott, de még a szitokban is botladozott szegény. Adta, hogy ő visszaroohan s megtépázza a cédát, de azért csak oda engedte magát a bátyjának, aki addigra elkapta, átkarolta s úgy húzta hazafelé.

Zoltán Boda Jánost nézte. Ott villogott a konyha előtt, a tuskóba ütve a fejsze, mellette néhány elhullatott aprófa. János dobantott egyet, a fejsze után kapott, de aztán mégis csak lejjebb hajolt, fölemelt egy darab aprófát s ketté törte. Aztán odaállt a gáderba a konyhaajtó elé, a sötét árnyéka beesett a nyitott ajtón, a kivilágított szobába s egyszerre csak odabenn is elapadt a piszkolódo szóár.

Zoltán és a félarcú Kovács búcsúzatlan fordultak ki az utcára. Oldalt, a fásszínnek dülve Irénke fehér arca úszott a hold fényesedő árján s messze elöl, Gyurka hurcolta a kétségbeesetten zokogó hűgát.

— Olyan az asszony, mint a buldog kutya, — morogta Kovács — neki magának nem kell a széna, de azért ráhasal, hogy az ökörnek se jusson.

Ügylátszik Kovács a maga paraszteszével nem kételkedett a Bodáné igazában. S ki tudja, mért sírt a Rozi? Azért-e, mert oktalan meggyalázták, vagy mert a sértés alján a tulajdon szíve titkolt s most már tilos reménységét pillantotta meg?

Zoltán aznap este soká taposta a ház előtt a havat. Újra s újra visszasettenkedtek belé a bátyja szavai s velük egy növény elámulás. Úgy érezte, hogy senkivel, még Bálinttal sem beszélt ily mélységesen az élet dolgairól, mint ezzel a nehézfejű paraszttal, aki a lánya nevét is el-elfeledte. Mintha az élet örök problémáit nem is az értelem tenné fel, hanem az a nyugtalanság, amelyről Boda János beszélt.

Hogy is mondta? Tartani akarja magát valamihez. Törvény kell neki, amely bekerítse az életét. Nem jogos kívánság és nem ősin emberi? Hátha neki van igaza. Mi az, amire Zoltán hivatkozott? Mi az a törvény, amire a szenvedés alján, szív és élet mélyén rá kell találni. S ha nem talál rá? Ha ez is olyan, mint a kávésfindzsa madara, áztatás? Vagy ha mindenki más madarat talál a findzsája mélyén. Ki biztosít róla, hogy mindenki szíve alján ugyanaz a törvény rejtőzködik? S ha nem, mi az ő álláspontja? Anarchia?

Érezte, hogy elvész a lába alól a talaj. Abban, amit János mond, több a ráció. A mindenkori társadalom rációja ez. Ugyanakkor azonban minden íze tiltakozott; nem, ő sosem tudná az írott törvényt a szíve törvénye elé helyezni. Még csak a reménység elé se, hogy az a törvény ott van a szíve alján. Mózes és Krisztus vitája volt ez, az egyház és az evangélium perelt bennünk, szúrt Zoltánba a felismerés.

Szilveszterrel János is kiköltözött a Cigánysorra, a Gyurkákék mellé. Egy elhagyott öregasszony adta ki nekik a szobáját, az is főzött rájuk. Meglettek volna valahogy, csak Jóska nem szökhett át többé az Irénkéhez. Szegény Rozi, most már mindenáron be akarta bizonyítani, hogy nem igaz, amit a Bodáné kárpált. Zoltán azonban minden este megkereste a bátyját. Egyre jobban megindította az ő bibliás embere. Mind a ketten vigyáztak rá, hogy az az emlékezetes vita újból föl ne lobbanjon köztük; semmiségekről beszéltek, de Zoltán ezekben a semmiségekben is visszakapta az akkori kifakadásnak a Jánosát.

Lassan rájött, hogy mi a kivételes ebben az együgyű emberben. «Én mindent rendbe akartam szedni, ez az egy meg volt bennem» — mondta azon az estén. No, ez az egy csakugyan meg volt benne; János nem élni akart, hanem helyesen élni. Mint gyerek, nagyvérű, gyűlölködő emberek közé került. Már akkor fölbukkant benne a kérdés, kinek van igaza. Csakhogy az ő nehéz feje nehezen igazodott el a gyilkosan önző motívumok közt. Majd ha megnövekszik, gondolta. De megnőtt s még mindig nem tudta magát mihez tartani. Lassan már el is szokott tőle, hogy neki is lehet igénye, beérte volna azzal, ha az igények torzalkodásában helyesen viselkedik. S talán ép ez a tedd ide, tedd oda

együgyűsége terelte az érdeklődését mindinkább erkölcsi irányba. Különös morális tudás-szomj élt ebben az emberben. Sokszor úgy tűnt föl neki, rátalált az igazságra. Egyszer Boda pap volt az igazság, egyszer Lenin. Fanatikusan tudott hinni abban, akihez hozzásegődött s csalódásai nemhogy ellankasztották volna, csak jobban fölingerelték a szomjúságát Így jutott el a bibliához. Negyvenhárom éve gyűlö kétségbeeséssel vetette neki a hátát; ez az a fal, amelytől nem fogtok elmozdítani.

Boda Zoltánnak, amíg a bátyja nehéz szavait hallgatta, s ott üldögélt a szegényszagú földes szobában, melyet csak az Irén halk jár-kelése vagy a dödögő öregasszony emlékeztetett a külvilágra, sokszor eszébe jutott az elgurult drakhma példázata s egyre jobban megértette, mért az elveszett bárány a legkedvesebb. Január derekán is átcammogott már a lusta, téli nap s Zoltán még mindig ott csücsült Hodoson. A Sironkai pikkelyei fölkkunorodva integettek neki, a tavaszi szigortatok is közeledtek, de ő csak ott ragadt.

Egyik este, Jánoséktól jövet, ép a kövér bőrkabátos doktorra gondolt, akivel Roziék előtt találkozott. Valami csomó nőtt a Rozi nyakán, arra írt kenőcsöt s az átkozott parasztfésket emlegetve lálolta a latyakosodó havat, amely itt is, ott is beszakadt a sárga szárú csizmája alatt. Nem okosabb volna, ha ő is haza jönne s egyik Rozitól a másikig gázolná a latyakot, írná a kenőcsöket, hullatná a jószót, még a pénzért se kellene gorombáskodni, minek neki a pénz. A tarka ház s a szerzetesi fogadalom, mintha egy távoli Golf-áramon sodródtak volna egy valószínűtlen kontinens felé. Azt a dolgot nem is ő gyömszölte, a piros szőnyeges és rézrudas szanatórium levelesládájába.

Ahogy a konyhaajtóban megáll s a lábát végighúzza a vason, hallja, hogy az apján erőt vett a beszéddüh, szinte a régi hangján magyaráz ottbenn valakinek.

— Olyan annak az esze, mint a frissen fent kasza. Ha abból nem lesz egyetemi tanár, hát a Kuka Máriból. Nem is doktor s már az orvosi lapba ír. Ez nem olyan ám, minthogy a Kis Ujságba befirkantunk valamit az ököritói tűzről. Ehhez ész kell. Olyik egy életen át tanul s nem jut odáig. Ehol: Boda Zoltán, ez az ő neve.

Zoltán szíve, mint pazarló szökőkút, az arcába lökte minden vérét s maga egy pillanatra vér nélkül maradt. Miféle orvosi lapot emleget az apja. A bal lábát már nem pucolta le, a konyha kivájt kövén ott maradt a helye, mintha valaki féllábon ugrált volna végig rajta. Boda pap egy csukaszürke boritékú füzetet tartott maga elé, jó messze, mint afféle messzelátó, akinek nincs kéznél a pápaszeme. Zoltán nevét kereste rajt a száraz mutatóujjával. Akinek magyarázott, öreg, szőrös orrlíkú, szőrös fülű magyar, fölállt s reménytelenül bár, de engedelmesen követte a tisztelendő úr mutatóujját. Valamikor sok szerződést írt neki a tisztelendő úr, olykor ingyért is, hát meg-meglátogatta néha s volt türelme a beszédjéhez. Amikor Boda pap a

fiát meglátta, csínyelütőn nevetett, mint gyerek, akit a befőttes üvegen értek s odanyújtotta fiának a csukaszürke füzetet.

— Ez meg a te póstád — s hogy Zoltán egy pillanatig tétovázva nézte a Panacea födelét, bizalmasan hozzáfűzte: — mély beszély, nagyon mély beszély. Már nem is tudta biztosan, mire mondják, hogy beszély, de imponált neki a szó, legyen a Zoltán dolgozata is beszély.

Zoltán ötször is átlapozta a füzetet, de nem találta meg a tanulmányát. Akkor jött rá, hogy más címet adtak neki. Aztán a Bálint levelet törte föl, abban ez állt:

«Kedves Barátom, Pier delle Vigne esetében te figyelmeztettél engem az emberi szív várakozásaira, most én adom ki a tanulmányodat. Ennek is az lesz az eredménye, ami annak, de amennyiben gyertyák vagyunk, ne tegyük magunkat véka alá. A «Szerzetes vagy börtönőr» címet mégis elváltottattam, tegyünk ennyi engedményt a szakszerűség látszatának. Nagy örömet szerezte nekem. Ölel Bálint».

Zoltán nem egészen értette ezt a levelet, nem ért rá megérteni. Miféle eredményről fecseg ez, villant át rajta, de nem volt kedve a villanást követni. Odakönyökölt a konyhaasztal mellé s egyszer, háromszor, talán tízszer is átnyargalt a dolgozatán. Maga se hitte, hogy a nyomdafesték láza így lekapja a lábáról. Először egy kukkot sem értett. Hogyan, ezt ő írta volna, aztán csodálatosnak találta s rácsapott az asztalra a büszkeségtől. Majd egyes részletek fölött kezdett aggályoskodni. Sajtóhibákat fedezett föl. A beteg makacssága helyett azt szedték, a beteg macskasága. Mit gondol az a sok száz olvasó, amikor ehhez a passzushoz ér. Egyesek talán törik a fejüket, hogy milyen finom nüansz ez. De a rosszindulatúak bizonyára aláhúzzák s kérdőjelet raknak a margóra, hogy az ismerőseiket is figyelmeztessék a Panacea zagyva cikkére. Ötöd-szöri olvasásra összevászárolta volna a Panacea minden példányát, csak-hogy ez alól az örültség alól a nevét visszaszippantsa, a hatodiknál viszont üdvözlő levelek almán látta magát; özönlik, árad a levél, mindenki ismerni akarja az elmekörtan nagy úttörőjét.

Éjtszaka le sem húnnya a szemét. Dolgozatának egy-egy részlete kínos pontosan tért vissza belé, betűszerinti valóságában, ahogy nyomtatva volt; még azt is látta, melyik szótagnál kezdődik egy-egy sor, s melyiknél jön a sorvégi kötőjel. Izekre szedte a mondatot s negyedórát is elbosszankodott egy-egy jelző felett. Ó, ha ezt a jelzőt elbűvölhetné onnét. Aztán kételkedni kezdett, hogy benn van-e az a mondat egyáltalán a dolgozatban. Fölült s kigyújtott, hogy megkeresse.

Kinn még javában sziporkázott a csillagos téli éjtszaka s ő fölverte a házat, neki utazni kell. Összezsomagolt s még elcsípte a hajnali vonat autóbuszát. Egyedül dülöngélt a kikopott plüs ülés sarkán. A jegyosztó vele szemben. A vörös héjas, vörös eres szemét meregette, el-el bóbiskált, az állomásoknál fölébredt, csöngetett s tovább aludt.

Zoltán később sokszor visszagondolt erre az utazásra. Mintha ez a néhány óra lett volna lelkének a legfeneketlenebb kavargása. Minden

rejtett tendencia föltódult, minden elnyelt hulla felszínre került, minden elsüllyedt vitorla repülni akart. Zavart monológ foszlányok kuszálódtak össze az agyában.

«Nem áshatód el magad a parasztek közé. Mit akarsz, holtodig csicsigatni a Boda Jancsi nyugtalanságát.» «Az írás hiúság, az írás hiúság.» «A tömegeké leszek, a nagy tömegeké. Ha csak egy kórház is, de ott minden beteg az enyém.» «Hagyjuk Csanádi Gábornak a népet, kinek van ilyen isteni hangja, mint ennek a Gábornak, szinte fölemeli a tetőt.» «Ha a tébolyda megnehezített élet, az élet megkönnyített tébolyda. Megkönnyített és tág, mint a földkerekség.» «Végre is én tehetséges vagyok. Tehetséges, tehetséges. A tehetség kötelez.» «Hogy beledagadt János bátyám nyakere az énekszóba.» «Hiúság-e az írás?» «Szegény Rozi, ha tudná, hogy kamaszkoromnak azon az első bűnös éjtszakáján majdnem róla ábrándoztam. Aztán mégis Katóról. Tiszteltem az egynapos özvegységét.» «Ez szerzetesi fogadalom? Ez ambíció, barátom.» «A beteg macskasága ez tetszik a segédorvos úrnak. Ha-ha, szegény Hrabán, behúzza a mongolszemét a széles vigyorába, két ránc közül csillog az aprócska szeme. Mondjuk, hogy macskasága, maradjon úgy, legyen Hrabán is okosabb valakinél.» «A tenger, a tenger, hé thalassza ἡ θάλασσα, a harc tengere. Hát persze, hogy nem vesznek a nyakukba, de majd a fülükbe rágom magam.» «Miféle figura ez a Boda Zoltán, nem volt mersze a hídkorlát másik feléhez s most téveszmét rak, téveszmére. Mi más lehet egy szűz, mint szerzetes. S ha nem szerzetes, szent. Boda Jancsi házi szentje.» «Félek, hogy a kis Jóska sosem lesz tökéletes, ha nem is idióta, de egy árnyalat . . . s mi lehet Rozi nyakán a csomó. Tuberkulózis?» «Olyan legyen, mint a bőrkabátos doktor? Fúj, gázolni a latyakot s átkozódni. Én tehetséges vagyok.» «S hátha még *abból* is meggyógyulok. Veszek magam mellé egy nőt s ahhoz őszinte leszek.» «A szerződésre, arra rá nyomhatod bátyám a bibliát, de a lelked kiröpül alóla.» «Vajjon mit szól Sironkai a cikkemhez s mi lesz a pikkelyeivel? Akárhogy is, tehetséges vagyok, én vívom ki a magyar tudomány európai pozícióját.»

Ha Zoltán agya zúgában egy titkos gyorsíró kuksolt volna, hogy lekapja minden gondolatát, másnap ő botránkozott volna meg magán. De ezen a hajnali órán a döcögő autóbuszban a nyomtatott betű delíriuma rázta. Mint forradalmak hajnalán, lelke minden leláncolt fegyence birkózni kezdett őreivel. Mintha a «nappali álmok» évtizedes avara küldte volna fel zagyva illatait.

A farnádi állomás darától iszamlós, fekete juharai ép úgy elúsztak mellette, mint az autóbusz-út akácai. Pedig most ő is állt, mint a fák; kint ácsorgott a Perronon, a harmadosztályú jegy is a kezében; hop, a jegyet nem szabad összehajtani. Az a két vörös szem a vonat. Honnét jön a vonat. Sonkról. Sonk, milyen messzeség. Zádor, Gerenyás, ez is volt?

A begördülő lokomotív megszédítette. Félelmetes előretörő erő. Én és a lokomotív, gondolta, amíg a kosarát a lépcsőre dobta. Itt is

egyedül volt, csak egy kupecféle horkolt az átellenes padon. Ebben a horkolásban volt valami leverő, kimerítő. Borzasztó, mint a realitás. «A tehetség kötelez», akarta tovább gondolni, mert felzaklatott szelleme követelte a monológokat. De a kupec húzta, húzta. Időnként kisiklott a horkolása, no most megüti a guta. Én végre is tehetség vagyok, de most meg a küllők zakatolták : rokonaid, rokonaid. Lassan már nem is gondolkozott, csak feszült, figyelt, szinte előrehajolt a figyelésbe, mintha távol, arcok vonásait kémlelné, vagy egy hangot, túl a horkoláson s a küllők visszatérő neszén.

A kalauz ébresztette föl. Az ablakon túl a keleti pályaudvar üveg-hangárja ; s túl a javítás alatt álló tetőn a reggeli ég hideg foltja, annyi, amennyi a lukon át befér. A villanyos sosem ette ily lassan a farkasréti kapaszkodót. Mikor leszek már ott, türelmetlenkedett. Viszont a villanyos megállóhoz sosem esett ily közel a tarka ház. Jaj, csak még ne érnék oda.

A tébolyda folyosóiba belefagyott, a csönd, mint vízvezetékcsőbe a víz. Egy ápoló barátságosan köszöntötte. A kötözőben Sironkai rendelkezik. Mindjárt kilép ! Zoltán gyorsan felosont a lépcsőn, de csak az első fordulóig. Ott elszégyelte magát s lesietett. Akkor érkezett a főorvos. Zoltán nyugtalanul vizslatott felé, de annak az öntött arcán nem rándult el az izom, legfőllebb a köszönését fogadta egy kissé hangosobban. Zoltán a váróbetegek padjára ült s figyelte a térde reszketését.

— Mi az, maga itt van ? — csattant föl mögötte a Sironkai hangja. — Azt hittem, elment egyetemi tanárnak. Szép kis stikliket csinál a rovásunkra. Kiszerkeszti az intézetet, hozzá egy zúg-folyóiratban. Szép kis hála, jó hogy a nevemet oda nem írta a szélhámos orvos típusa alá. De az még hagyján, hanem miféle szerzetesi zósszal önti fel a személyi kritikáit. Áttelefonál ma egy barátom. Mi az, ti beléptetek az irgalmasrendbe . . . Tudja mit csináltam én kollégám ennyi idős koromban ? Tölcsért a fülem mögé, hogy jobban értsem, ha a bácsik megszólalnak. S az öreg még én nekem esik. Az volt a pechem, hogy őt figyelmeztették előbb. Hát ez az a tudományos munka, amihez a medikus nélkülözhetetlen ? Tudhattam én, hogy melyik tóban milyen hal lakik. Én odaállítom a mikroton mellé s a kolléga úr csuhába bújtat engem s az egész intézetet. Csak azt a szerkesztőt szeretném látni, aki az ön zsenge éveit így szabadjára hagyta. Bosszú, szín-bosszú, a Bálint bosszúja.

Szegény Sironkai, ezt a Zoltán cikke egész kiforgatta a mivoltából. Még a pikkelyeit is elfeledte, ördög vigye a föl nem szelt agyakat s a malária oltást, ő neki azóta úgylis jobb ötlete jött ; érdekes kázus ; az ünnepek alatt hozzák be, azt dolgozza föl. Legfőllebb tovább levelezik a Sobonne-cinegével. Mit lehet kihozni abból a malária oltásból ? Semmit, abszolút semmit. Az azonban mégis szemtelenség, hogy egy tacsó, aki nem is dr., a fejünkre értekezzék. Zoltánnak ugyan eszébe sem jutott Sironkai, amikor az akarnok-orvos típusát meggyúrta, de tagadhatatlan, hogy egy-egy ilyen típus sok titkos gyökéren él s a Sironkai erkölcsi

teteméig is lenyúlhatott belőle néhány fonal. Sironkai mindenesetre csak ezeket a fonalakat vette észre s úgy gondolta, hogy a Zoltán szemtelensége háborítja föl. De fölháboríthatja-e az embert ennyire a szemtelenség. Félek, hogy ennyire csak az érdem tud fölháborítani. Sironkai voltaképp Hrabánt irigyelhette volna, aki a gyermekek gyanútlanásával kacagott a medikus marhaságain. Sironkai nem kacaghatott így, mert őt magát is meglepte a dolgozat. Ép ezért volt dühös.

Zoltán még föl sem ocsudhatott Sironkai zuhanya alól, már jön a szolga, hogy a főorvos úr kéreti. Itt a hadd el hadd. Egy pillanatig habozott, hogy bemenjen-e, nem jobb-e ha pakol mindjárt, mit leckéztessék. A vonatbeli monológok lelkesedése, az «én és a lokomotív» hangulat elillant s szokatlan keménység s majdnem görccszerű dac rándította össze a lelkét: szembe néz velük. Sironkai zuhanya nagyon is váratlanul jött, különben is ki az a Sironkai?, de ezelőtt az öntöttarcú elme-Zeus előtt megállani, ez igen.

Bement. A főorvos szokatlanul udvarias volt. Ott ült az óriási íróasztala mögött, amelyen legalább húszféle üvegtárgy hasítgatta a téli ég beeső sugarából a szivárványt. Szögletes tintatartók, metszett üvegnehézek, zöld gyöngyüket villogtató tolltartóedények, ceruzák üvegvályui, apró nippek, még a vonalzó háta is üveg s a gyöngyházkés is beilleszkedik az általános csillogásba, amely mögött a főorvos úgy ül, mint egy barátságos, nyugateurópai bálvány, akinek ezek az üvegtárgyak az oltárdíszei. Leültette Zoltánt s ez annál meglepőbb volt, mert az orvosait sosem ültette le s néhány semleges kérdéssel lökte meg a társalgást. Hogy kollega úr úgy-e szabadságon volt, meg kollega úr hová való, a szülei élnek-e s az öreg Kutasit ismeri-e, az is hodosi, a felesége a színésznő, valamikor a betege volt. Akárcsak az a tíz kérdés, amellyel a betegek diagnózisát puhatolta ki. Aztán egyre szűkebb íveket írt, megkérdezte, hogy mikor végez s vajjon elmeorvos óhajt-e lenni. Amikor Zoltán bólintott, hogy igen, ő elmeorvos lesz, figyelmesen a szemébe nézett, összetámasztotta az arca előtt a szét-feszített ujjait s ő is bólintott.

— Ön mindenesetre nagy ideákat lebegtet a szeme előtt. Általános szellemi képességei is olyanok, hogy bizalommal tekinthet a jövő elé. Ne feledje el azonban, hogy egy adott pálya esetében a speciális rátermettség mindig előnyben van az általános kiválósággal szemben. Ha tehetség és hivatás nem harmonizál, az embert a tulajdon képességei botlasztják el lépten-nyomon. Ki lehet boldogtalanabb, mint egy lángeszű fogorvos vagy egy vajszívű zálogházi hivatalnok? Én elolvastam az ön Panaceabeli dolgozatát, az a benyomásom, hogy kollega úrban sok olyan érték van együtt, amely összegezve kiváló elmeorvost ad. Azontúl azonban még olyan értékek is . . . értsük meg, értékek is, amelyek az ön állásfoglalását pályánk jelenségeivel szemben megnehezítik, hogy úgy mondjam, abnormissá teszik.

Megint fölpislantott az üvegeiről s majdnem ártatlanul világos-

szürke szemei bizalomindítón pihentek Zoltánon. Zoltánt ez az objektív hang megnyugtatta. Lelke merev görcse, mellyel a szobába lépett, feloldódott. Valami kis igaza is volt az öregnek s ő semmi okát sem látta, hogy az alárendelt ildomos hallgatagságát őrizze a székén.

— Én azt hiszem, hogy az általános kiválóság sosem keresztezheti a speciális rátermettséget, sőt a kettő elválaszthatatlan. A jó soffőr nemcsak kitűnő vezető, jellemnek is kell lennie, különben berúg s neki visz a fának. A mi pályánk pedig épen az, ahol rátermettség és emberi kiválóság egy s ugyanaz. A szeretet egy bizonyos fokán az ember elmeorvos. Ép ezt akartam bebizonyítani abban a cikkben.

— Mindenesetre sok cikket kell még írnia, amíg ezt bebizonyítja, húzódott vissza a további vita elől a főorvos s ha lehet, még barátságosabban nézett Zoltánra. Ön még fiatal s majd csak tisztázza a maga számára ezeket a dolgokat. Most nem is ezért kérttem ide. Február elsejétől harmadik segédorvosi állást kap a kórház s ezzel az ön szerepköre automaticæ megszűnik. Ha kész orvos lenne, természetesen tekintetbe vennők a jártasságát és szolgálatait, sajnos, *itt* megkívánjuk a doktorátust.

Zoltánnak úgy tűnt fel, hogy ez az «itt» egy árnyalati hangsúlyt kapott. Értsd: nem úgy, mint a Panaceában. Nyugodt iparkodott maradni, csak annyit mondott — Természetesen.

A főorvosnak, úgy látszik, tetszett ez a nyugalom, sőt talán Zoltán is. Az üvegtárgyak közt ketyegő órájára nézett s rávesztegetett egy percet, hogy megkenje a rúgás helyét.

— Kollega urat nem érheti váratlanul a dolog, ez az állás ősz óta a levegőben lóg, az alorvos úr bizonyára említette önnek.

Sironkai csakugyan említette az állást, de azt is, hogy ő a pikke-lyeit attól tovább szelheti. De mit prézsmítáljon ennek a kőfalnak? Főllált és meghajolt. A főorvos a kezét nyujtotta.

— Nagyon sajnálom, — mondta s ebben a pillanatban olyan volt, mint egy modern Pilátus, aki ismeri az emberi értékeket, de rendet akar a provinciájában.

Zoltán belegyömöszölte a kosarába az írásait, aztán mégegyszer végigszaladt az emeleti nőosztályon. Csodálatos tárna, ahol két éven át csákányozta a legkeményebb ércet, az emberi lelket. A közös terem betegei, akik rég nem látták, odatódultak köré. Megjöttél apus, kiáltotta a hajdani medika. Hallom új gyűrűt akasztottál a salvarsan kép-letére. Szegény vérbajosok áldani fogják a nevedet. Az a beteg, aki Szent Elek hitvese volt, hozzásimult: Légy türelmes, Elek s emlékezz a fogadalmunkra. Az imbecilis lány a kabátját ráncigálta s vigyorgott. Egy nénike félrehúzta, hogy sikerült-e kieszközölnie az audienciát. Valaki idegesen visítozott: Hol hagyta Boda a köpenyedet. Mit akarsz ezzel mondani, hogy köpeny nélkül jössz közénk. A beteg szobában Horváth Laci anyja szunnyadozott. Az elfogyott arca fölött ráncbaszedett hom-lok, amelyet még az ágyfejénél álló halál sem tudott elsimítani.

Zoltán a Gombosné különszobáját hagyta utoljára. Ott állt most is az ablaknál, az ajtónyílásra összerezett s ecsettel nem utánozható, lemezzel el nem fogható öröm villámolt át az arcán. Ő maga is észrevette, mert tüstént megbánta az örömét, elfordult s még dacosabban figyelte a rostélyontúli ég tengerárját.

— Itt hagyom a kórházat, nagyságos asszony — mondta Zoltán s meghajolt előtte.

— Csak négy percentet kapott?

— Hogy-hogy négyet?

— Négyet vagy huszat, tudom én milyen arányban osztoznak maguk. A javát bizonyára a kőarcú teszi zsebre. S önnek már kinyílt annyira a szeme, hogy többet követel.

— Én nem követelek semmit. Kitétek, kell más orvosnak a hely.

Gombosné hallgatott, mintha el is veszett volna Zoltán a háta mögött. Egyszerre váratlanul visszafordult.

— Igen, a legjobb lesz, ha elszökik innen. Használja ki az alkalmat, később már ők nem engedik, fogja a cinkosság. Nem akarom arra kérni, hogy az én ügyemben is tegyen valamit. Doktor úr még nagyon gyenge ahhoz. Nemcsak társadalmilag, erkölcsileg is. Tanuljon valami tisztességes ipart, legyen asztalos és csináljon koporsókat.

Olyan volt, mint egy királynő, aki megbocsát ifjú orgyilkosának. A dacos szájszöglete elernyedt s a szemében az anyaság visszatért ellágyulása reszketett. Zoltán lehajolt és megcsókolta a kezét...

Hohó, Bálint barátom, hát erre az eredményre céloztunk, kacagott föl Zoltán, mikor a portás házikójából kilépett s neki lódult a Farkasrét ereszkedőjének. A portás megígérte, hogy amíg lakást talál, vigyáz a csomagjára s Zoltán eleinte azt hitte, csak az üres kezének örül. Nincs csomagja, szabadon hintálhatja az ütemre lépő lábai oldalán. Csak aztán vette észre, hogy a szíve is könnyebb lett, nem kell megtartania a szerzetesi fogadalmát. Boldog novicius, kidobták, mielőtt fölszentelték volna. Föllibbent a lelke, mint a terhet vesztő léghajó s erről a föllebbenésről tudta meg, hogy az «egy leszek köztük» fogadalma réges rég elbukott benne.

Eszébe jutott a Bálint levele. «Pier delle Vigne esetében te figyelemzettél az emberi szív várákosásaira, most én adom ki a dolgozatodat. Ennek is az lesz az eredménye, ami annak.» Már mint a röpülés. Van borszesz ebben a Bálintban, kacagta csibészesen; de egyszerre miért, miért nem a Boda János sötét feje horgadt a lelke elsötétülő tavába...

Az a félesztendő, amely Pilátus főorvos úr kézmosására következett, Zoltán életének talán a legnyugtalanabb korszaka volt. «Mint a hirtelen felhúzott bűvár» — így jellemezte ő maga az állapotát. Megszűnt fölötte az a nyomás, amellyel az elveszett emberi életnek nehezettek rá s a könnyebb elem nemhogy fölszabadította volna, inkább fuldokolt benne, mint a bűvár, akit meggondolatlan gyorsan emeltek ki.

Mért lódult mégis karlóbálva a farkasréti lejtnek? Ó, ez a karlóbálás nem a tébolyda légnymomásának, inkább reménytelenségének szólt. Az egyoldalú szeretet aszkézise ellen lázadt fel. Cella, amelyben áthatolhatatlan lelkek a falak. Koporsó, amelyen megpecsételt sorsok a deszkák. Vállalhatja-e ezt a falatsimogató, koporsódeszkrét kérlelő remeteséget? Hátha ő reked bele a részvét és téboly reménytelen párbeszédébe? Hátha ő keményedik meg ebben a sziklalágyításban, ahol Gombosné ajkának pillanatnyi ellágyulása a legnagyobb siker. Hodosi útja csak fokozta ezt az elégedetlenséget. Mégis más a Boda Jánosok terhein osztozkodni, mint a Gombosnékén. De ha meg is szomjazott egy új s reményteli munkát, hozzászakított a tébolyda légnymomásához s már nem tudott ellenni a szakadatlan nehézség nélkül. Új hivatás sejtett föl benne. Új élet- szétajándékozó vágy mocorgott benne.

Az első nyomdafesték láza, amelyen gyorsan jött, olyan hamar ment. Nem lehetek tudós, mert nem vagyok kartárs. A tudós egy a sok tudós közt, kerék a kerekek közt s ez a kerékalázatosság az érdeme. Micsoda dolgozat volt az enyém? Egy egész tudományt gyúrni át két íven! Oly világos volt ez, hogy maga is elbámult, hogy téved a Panaceába. Szép kis tudós lennék én, csúfolódott, amikor Bálint biztatni próbálta. Ha van kedved, hozd le a következő cikkemet, a címe: «Evangéliumi szempont a szerves kémiában».

Dehát mit kezdjen akkor magával? Mi az a hivatás, melynek a magzatmozgásait érezni véli? Minél előbb leteszem a doktorátust, vissza Hodosra, a Cigánysorra, az enyéim közé. Akárcsak Horváth Laci, csúfolta magát. Kár volt kinevetnem őt a körorvos-idealizmusával. Ő a vérbő magyar fajt keresi a Cigánysoron s én a beteg emberiséget. Turi Dani vagy Boda János, mindegy, ki a mézes madzag, mind a ketten a latyakot fogjuk gázolni, akár a bőrkabátos. De ha őszinte akart lenni magához, ez a Rozitól Roziig járó bőrkabátos egyre nőtt a szemében, már-már szimbólikus hős volt, az Ősi Orvos, aki házról-házra viszi az enyhülést. Álmában ő maga is felöltötte azt a bőrkabátot, pap volt és orvos, modern sámán s minél többet csúfolta ezt az álmát, annál emberibbnek találta.

A baj ott volt, hogy nem bírt tanulni. A Farkasrét jó orvost faragott belőle. Az őrltek egyrésze belső bajt is szerzett; egyesek összebezték magukat, másokon nehezen gyógyuló sebek nyíltak, a bőrbajok minden faja kivirágzott itt s Zoltán ebbe s abba a szakba is belekóstolhatott. Bátran kimehetett volna a vidékre. A betegségeket megismerte s tudta, mikor mit kell csinálni. A szigorlati anyagnak azonban édes-kevés köze volt ehhez a gyakorlati képzettséghez. Mi volt ez a szigorlat? Aféle svindli-dekatlon, ahol ugrani is kellett, futni is és diszkoszt vetni is, még pedig úgy, ahogy azok ugranak és futnak, akik húsz éve mást sem tesznek. S mivel ez nyilvánvaló, lehetetlenség volt, enyhe csalással szépítették az eredményt, az ugrópálcát legörbítették, a kronométert meglassították s szelet adtak a diszkoszvető

mögé. A vizsgázók műtéteket csináltak, amelyeknél a tanár félre-
nézett, betegeket vizsgáltak ki, akiknek a diagnózisát a folyosón a
szájukba rágták. A szigorlatozás művészete abban állt: úgy tartani
észben egy könyv betűit, hogy a vizsga szorongattatásában minden
betű föl villanjon, de huszonnégy óra múlva már a fele, már a negyede
sem, különben nincs hely a következő tárgyra.

Zoltán nagyon is erős egyéniség volt ahhoz, hogy ebbe a dekatlon-
csínybe belenyugodjon. Hiába nyomta oda a fejét a könyvei fölé, erős
belső igények feszengtek benne, amelyekkel számolni kezdett. Az elme-
osztály magas nyomása után ez a híg elem kész «bűvár betegség» volt.
Ha ugyan nem partra hányt hal fuldoklása. Mert ez a környezet más
lélekző szervet követelt, olyat, amely benne rég visszafejlődött.

Gyilkos elem volt ez s Zoltán megfullad benne, ha oda nem bűvöl-
heti maga köré a tulajdon légkörét, mint a pilóta, aki oxigén-bombát
visz a magasságba. Csak az egyik fele tanult, a másik embereket kere-
sett, «emberi várakozásokat». A világi ambíciók visszakorcsosodtak
benne; a szerelemtől eltiltatott. De ép ez a korlátozás nyitotta meg
az életét. A mások ügyei átfolytak az ő ügyeibe; a mások életében talált
a maga életére.

Bálint azt ajánlotta, szálljon Kósáékhoz. Az öregasszony rákény-
szeredett a szobakiadásra, a fia egyre jobban elveszett az ő belső dzsinei
közt, egyáltalán nem írt, a vagyonka is elúszott a tőzsdekrachon s a
nyugdíj kevéske volt kettejükre. Szegény Kósa az ő örökös öngyanú-
sításaival igazán nem volt az az ember, aki mellett élvezet szigorlatra
készülni. Zoltán mégis elfogadta az ajánlatát. Ez a család az «ő
társaságának» ígérkezett. Az a másik fele követelte Kósáékat, amely
nem mondhatott le az emberi szenvedés állandó közeléről.

S csakugyan a Kósa-család érdekes is volt, bár «emberi várakozá-
saikban» Zoltánnak csalódnia kellett. A beteg író elbeszéléséből Kósa
mama úgy szállt ki, mint egy új Veronika, a részvét véres keszkenő-
jével. S csakugyan ez az asszony zokszó nélkül tűrte a fia furcsaságait,
sőt a kedvébe járt; vasárnap madártejet főzött neki, kiadta a szobáját,
s zálogba tette a jegygyűrűjét. Valójában azonban a konok hidegség
volt. Vékony epés ajkain éles mosoly csillant, ha fiáról beszélt. Tetszel-
gés az önkínzásban, kegyetlenség a részvétben, ez volt ez a mosoly.
A megvetés mártírja, így nevezte őt magában Zoltán, s csakugyan
szenvedélyes áldozatkészsége a világmegvetés deliriuma volt. Sokat
olvasott s idegen emberek dolgainak gyorsan a fenekére látott. A férjét
a paralizis vitte el s talán még ő mellette nyílt ki benne az a megvetés-
teli áldozatkészség, amelyet később a beteg fiára írt át. Szinte bele-
támogatta a fiát a betegségbe, csakhogy mégjobban fölékerüljön az
elnézésével. A fia öngyanúsításait nevetségesnek találta. Terhelt,
magyarázta Zoltánnak. De a mártírok türelmével hallgatta őt, kiismerte
magát dzsinei közt, sőt mintha ő is segített volna ebben a befelé figyelő
csiga-biga játékban. Zoltán ebben az asszonyban érezte meg, hol válik

a könyörület bünné. Mert Kósáné gögös volt. Azt hitte, hogy fölötte áll a fia hóbortjainak. Ő egészséges lélek, ezt nem tőle örökölte, ő csak a jó anya, aki szánja érte. Ez a külső szájalom rosszabb, mint a káröröm, állapította meg Zoltán. Az igazi szájalom így sóhajt: szegény ember, téged is megvert az én gyengeségem. Kósáné azonban így sóhajtott: őt mérte rám a sors. Zoltán sokszor elszégyelte magát ezért az asszonyért. Nem hajlott-e ő is erre a külső szájalomra?

Maga Kósa talán a legszájalmasabb figura volt, akit valaha látott. Nincs az a babonás tót cseléd, akit ennyiféle kísértet szorongasson. Az orvosok és kuruzslók kiforgatták az önérzetéből. Volt pszichoanalitikusok, hipnotizőrök, libazsírral delejezők és csodamasszizorók kezén s a szerelmes vakságával esküdött az utolsó kuruzslójára. Egy arcrángással kezdte s már nem bírt liftbe ülni, nem mert telefonálni, bűvésze volt a tüneteknek, amit hallott, már produkálta is. Bálint egy időre lecsillapította. Akkoriban javult valamit, de egyszerre átpártolt egy Virginia nevű médiumhoz, aki mint Virginia a hozzáfördülékért «transzban» imádkozott, de mint Zsuzsanna asszony alaposan megpumpolta őket. A vidékiektől csirkét és tojást követelt, a városiaktól minden együttimádkozásért százezer koronát. Zoltán úgy látta, hogy ennek az embernek az igazi szerencsétlensége az anyja, s megpróbálta őt az anyai ál-gyengédséggel szemben talpra állítani. Az első beszélgetések alatt Kósa fölütötte a fejét, gyors és könnyű hajlandóság villant meg a tekintetében. Te fogsz megmenteni, jó, ments meg, én neked is átadom magam. Akár a nők, akiknek nincs elég ellenálló erejük; elég egy férfi kézfogás s már kínálkozóan riszálódnak. De amikor Zoltán kitért az elől, hogy Virginia-Zsuzsanna folytatása legyen s csoda nélkül akart hatni rá; mint a találkáról visszaküldött lány, sértődve húzódott el tőle s nem akart többé megnyílni.

Makacs és hozzáférhetetlen lelkek voltak ezek a Kósáék s viszonyukban volt valami borzalmas, ami Zoltánt lehangolta. De ugyanakkor örült is, hogy mellettük lehetett, mégis csak az ő «társaságába» tartoztak, félrecsúszottak voltak és szájalmasak. Zoltán ebben az időben gyakran csodálkozott rajta, hogy akármerre megy, az emberiség mindenütt az ő társasága. Mindenki félrecsúszott, mindenki szájalmas. Összeismerkedett egy bérkocsissal, aki éjtszaka kibökte az automobilok gummiját s összeverte az angolkóros kisleányát. Egy egyetemi kollegája a legapróbb cselekedettől is rettegett, beleverejtékezett, amíg egy beteget kikopogtatott s bonyolult hazugságokat talált ki, hogy ne kelljen a gyomorszondát a betegbe gyömöszölnie. Egy férj bevallotta, hogy undorodik pohos feleségétől; olykor órák hosszat rója az utcákat, amíg egy kedvére való nőt talál, csak hogy legyen kit a szemé előtt lebegtetni, amíg mohó feleségét öleli. Hol vannak a regények életvidám, aljig-derült, egyensúlyozott alakjai? Minden tónak megvan a szörnyetege s minden élnek takart titkokig nyúlik a gyökérszála,

Különös, Zoltánt nem iszonyította el ez a fölfedezés, sőt örült,

hogy az emberiség ennyire összefolyt előtte a szenvedés közösségében. Boldog volt, mint Kepler, aki a legkülönbözőbb égi jelenségre talált közös formulát. Nem menekült el ettől a közösségtől, inkább minél mélyebben akart megmerülni benne. Kereste a nyomorultakat; kereste az embereket.

Egyik szélfüttyös és fénypántlikás április délután eszébe jutott szegény Balázné, amint az összemetszett csuklót nyújtja felé. Fölkerekedett, hogy megkeresi. A sebészeti jegyzete butító rubrikákat kavargatott a fejében. Megoperálok az epekövet, először, másodsor, harmadsor... Nem operálok meg először, másodsor, harmadsor. Boldog volt, hogy tíz perc múlva a Balázné hangját hallja. Mintha a nővére szólogatná messziről. Becsöngetett. Balázné helyett egy idegen, lompos asszony nyitott ajtót.

— Nem tudom, kik azok, — mordult fel dühösen.

Átment Szatorinéhoz. Igen, igen szegény Balázné régen elköltözött. Nem győzte kivárni az urát, hazament az anyjához Nagykörösré. Hogy ő hogy van? Na ja, csak szegényesen s a pillantása oldalt vágott a kiadó szoba ajtajára, amely mögött valaki opera- és kuplé-törmelékeket olvasztott egyetlenegy véget nem érő füttyhullámba. A tűzhelyen két csésze kávé, az egyik mellett vajás zsemlye. Ellátást is ad a szobaurának? kérdi Zoltán, amire Szatoriné elpirul és mogorva lesz, úgy látszik a «teljes ellátás» szíven találta.

Ahogy a lépcsőn lefelé ballag, látja, hogy egy férfi faggatja a házmestert. Nem, nem írt azóta, erősködik a házmester. A férfi egy-két lépést tesz. Zoltán a kacsázó mozgásáról rögtön felismeri. Balázs, a felelőségét keresi.

Bevárta, amíg a szabó kifordul a kapun. Jó százlépcsényről követte, egész a Kálvin-térig, ott rátette a vállára a kezét, mintha csak akkor pillantotta volna meg. A sánta szabó nagyon rossz bőrben volt, azaz a bőre még megmaradt, de az ember elfogyott belőle, a szeme alja bugyot vetett, a szája körül keserű ránc jelent meg s az egész arcot belepte a másodhetes szőr.

— Mi az, Balázs úr, megint vegetál. Baj van a nedveivel? — kezdte Zoltán a hajdani csipkelődő modorukban, de rögtön látta, hogy nem szabad folytatni. Balázs megpróbálkozott egy mosollyal, de csak a friss foghíját sikerült kimutatnia.

— A kórházból jövök, uram. — Suttogott, mint akinek nincs ereje a hangos szóhoz. — Azt tudja, hogy a Bözsi meglógott. Mindjárt, hogy a betegágyból fölkel. Igaza volt, mit felezzük a nincset. A feleségem akkor nap-nap után rámüzent, ő mindent elfeled, kezdjük, ahol abba-hagytuk. De mi vagyok én, labda, hogy egyik nő a másíknak dobjon. Így legalább szabad vagyok. Nem és nem, én nem megyek vissza, gondoltam. Hogy megint a feleségem dolgozzon rám s a jósága folyton figyelmeztesse: én dolgozom ám. Amikor ő nyomorított meg! Kellett a szabadság? Most itt a szabadság Balázs, lásd, mit kezdél vele. Egy ideig szana-

szét lődörögtem Pesten, de mintha az ég is az én mellemre ülne, nem találok helyem. A feleségem, hol ettől üzen, hol attól, már nem merek senkivel szóbaereszkedni, mert egyszer csak megszólal a gramofon: nem jobb volna Balázs úr, ha... Gondolom, nagy a világ, elférünk benne ketten is s eszembe jutnak a fiatalkori csavargásaim. Olyan lett azok alatt a lelkem, mint ez a szél, erős, illatos fényes. Botod is van Balázs s árok is, ahova behemperedj. Hát elindulok, még a rüsztungom is azon mód, ahogy huszonhét év előtt. Én nem értem, mi volt ez doktor úr. Hát nem vagyok én olyan ember, mint akkor? Az emberek mégis gyanakodva néznek. Nix, nix, mondják, s jó ha egy héten egy mellényt vagy egy nadrágvajítást kapok. Amikor suhanc voltam, elkapkodtak a mesterek. Komm tu, ungar, mondták s én mentem s minden jó volt. Mi áll az én arcomon, hogy most úgy elhúzódtak tőlem? De azért tartottam magam. Itt a szabadság Balázs s koplalva cammogtam el ott, ahol huszonhét éve jólakottan fütyörésztem. Ugyanott, ugyanazokban a városokban. Stuttgartban egy székelyfiú szegődött hozzám. Mondom neki, hogy Kolozsvárott voltam párttitkár. Hát csak megölel; varrjuk össze, amink nincs, mert igen tréfás gyerek. Együtt kutyagoltunk a francia határig. Ő tanult ember, érettségije van, de csak napszámos munkát kapott, mert nincs ipara. Én mellényeket varrtam, mégis jórészt ő tartott engem, nem is szólva a mókáiról. S hiszi vagy sem, én úgy gyűlöltem ezt a fiatalembert, hogy egyszer kísértésem jött belészúrni a bicskát. Ott feküdt mellettem a szénán, egy pajta féle volt, a Dénes szuszogott s el-el mosolyodott, amint aludt. Ilyen voltam én is és mi vagyok, gondoltam s ki kellett állnom a pajta elé. No Strassburg előtt aztán elváltunk. Nekem nem volt francia vizumom, nem is adtak volna, ő meg tovább ment Párizs felé. Ahogy akkor megöleltük egymást, egyszeriben elapadt bennem az erő. Nem dolgoztam én többet egy öltést sem, úgy hogy zsuppon hoztak haza. Itthon meg előszedett a betegség. A lábam megpuffadt, szívbaj. Két hónapig hevertem a kórházban, negyednapja, hogy kieresztettek. Egyél fakérget levegő mártással s ott hagytak a kórház kapuja előtt.

Egy utcai csemegéskocsi előtt mentek el, Zoltán vett egy stanicli diákkeveréket. Szerecsendiót tesznek bele, mogyoró helyett, mondta s ugyan mitől ilyen homokos a mazsola. Baláznak azonban a szerencsendió is ízlett, a homok se idegesítette s amikor Zoltán följánlotta, hogy amíg állást kap, lakjék vele, nem maradt ereje tiltakozni. Zoltán megbeszélte Kósáékkal az új kvártélyos dolgát. Fizet érte s ott hálhat a diványon. Teát főzött, felvágottat hozott s hónapos retket vajjal. A tea illata, a retek, meg az a három kanál rum feloldotta a Balázs belső rekedtségét, már a vándorlását is más színben csillogtatta, mintha csak helyre akarta volna ütni a síránkozását. Egy jószívű bajor három krigli sört fizetett neki. Weimárban megkergette a szőlőcsész, szerencse, hogy az is sánta volt. Megmutatta a barátja levelét, igen jókedvű s írásműnek is kitűnő levél volt. «Gondoljon el, kedves bátyám, egy várost — állt

benn egy helyt — ahol folyvást körhintán ül az ember s nem ő forog, hanem a világ. A multkor át akarok menni a Concordeon. Az egy tér s vagy kétszáz autó szaladgál körbe rajt, nem tudom, mindig más kétszáz-e vagy mindig ugyanaz, mert lehet, hogy a város parádéztatja ott őket. Hogy a sujba volt? Én annyit futok előlük rézsut, hogy csak megest odaérek, honnét elindulék. No, nem fogtok ki a székelyen. Bemegyek a tér közepére s akkor vissza, ahonnét jöttem. Át is értem a másik partra. A földben pedig majolika kastélyok vannak, meg milliommféle csövek. Azt csodálom, honnét van annyi hely a földben. Rájöttem, hogy ezek a lyukba is lyukat furnak; no, be is szakad velük egy nap a világ.» Ilyesformán gördült a nyolcoldalas levél. Zoltán már nem is lepődött meg, amikor a nyolcadik oldalon Finta Dénes «állástkereső napszámos» aláírását pillantotta meg.

— Lesz még próza s juhturó — idézte Balázs a barátja jelmondatát s mintha nem is ő belőle szívárgott volna elő a Kálvin-téren az a sovánka hang.

Persze ez az első esti jókedv csak a három kanálka kegyes csalása volt s jöttek napok, amelyek Balázs nedveit ugyancsak rosszul keverték össze. Ilyenkor összeültek Kósával s úgy cserélgették a panaszt, mint görög drámák kettős kórusa. Mindenik bevárta a maga sorát, boldogan csapott be, de a másik strófáját is végig állta. Máskor féktelen vidámság lepte el. Megöltem a multat és a jövőt, fecsegte ilyenkor. Ezután csak azt a percet élem, ami jön. Egy percig élek s az a perc tart a halálomig. De ez a bölcsesség is csak egy napra vidámitotta fel.

Zoltán elő-előhozta a feleségét, de Balázs ilyenkor makacsul hallgatott. — Mért kínozza szegényt? tört ki egyszer Zoltán, hiszen a multkor már rászánta magát, hogy visszamegy. Aznap, amikor összeakadtunk, nála volt.

— Ha-ha, fakadt föl Balázs keserű nevetése. Akkor csak koldulni akartam. Megválni és tovább állni.

De azért szívére vette a dolgot, mert másnap jött, hogy ő munkát talált, köszöni a szállást s elköltözik. Zoltán szánta-bánta az elszólását. Amikor a felesége után tudakozódott, Balázs a kórházból jött, gyenge, éhes és ellágyult volt s a lábra kapott ember sosem bocsátja meg, hogy valaki kileste az ellágyulását.

A szigorlatok azonban közeledtek s Zoltán nem ért rá a szabó után futkosni. Ez a magolás a «bőr kabát» ára, biztatta magát s neki hasalt a betűk zavaros vályujának. Mit tegyek, ha így adnak passzust az életemhez! Egy kis erőszakétel s mehetek haza a Cigánysor latyakjába. Néha majd fölrobbant benne a türelmetlenség. Kirohant az utcára, letelepedett egy padra s szóbaereszkedett a pihenő rikkancslánnyal. Nekem nem ez a tudomány kell, szidta a könyveit s az a vad csatangolóvágy gyúlt ki az izmaiban, amely nála a lelki légnymás mérő vészjele volt.

A szigorlatok mégis csak nyélbeütődtek. Egyiket a másik után

szegte maga mögé. Nem tolta ki a terminusokat, hazard vakmerőséggel felelt, minden sikerült; sokszor maga rontotta el a feleletét, nehogy kitűnőt kapjon.

Egyik reggel szigorlatra menet levelet kap. Az apja gyilkolja az idült kérdéseivel a papírt. Szegény, egyre nehezebb a dolga, most már a bolondok felől sem érdeklődhet. A levél mögött utóirat, csak ennyi: «A Kökönyei Rozi meg nagyon odáig van. Amióta a fia meghalt, ő is beteg, sorvadásos. Igaz, azt írtam, úgy-e hogy a fia agyhártya (vagy agyvelő) gyulladását kapott? Április utóján temettük».

Zoltánban benragadt a Jóska halála s a Rozi dolga. Ott ült a vizsgáztató professzor előtt. Ez pakulárforma, oláharcú, ravasz szemű emberke volt, aki mindent jobban tudott, mint a párhuzamos tanszék professzora.

— Ön vörös véresejtekről beszélt — szakította félbe gúnyosan a Zoltán feleletét. — Hát csakugyan olyan vörösek azok a véresejtek?

A hallgatóságnak elállt a lélekzete. A cirkusz dermed meg így, ha a kétéltáncos meginog. Mindenki tudta, hogy pakulár tanár úrnak nem szabad vörös véresejtről beszélni, mert az színes s nem vörös. Erre évente tízszer is figyelmeztette a hallgatóit s a szigorlatozók azzal a tréfás jelzővel indították egymást a katedra elé: vigyázz a vörösre.

Zoltán is ismerte a tanár idioszinkrázóját. Ha már eljárt a szája, könnyen megmenetheti a helyzetet, csak meg kell okolnia, mért színesek azok a véresejtek s mért nem vörösek. De Zoltán a gúnyosan rászegzett szemén át (amelyben kis harag is csillogott, hogy nem tudsz vigyázni a szádra — a boldog várakozás is, hogy mindjárt meghallja a maga kedves érvelését), mintha az egész társadalom kicsinyességével nézett volna farkasszenet. A tudás nagyképű semmisége csillogott a pakulár-arcból felé. Nem állhatott ellen, hangsúlyozva, majdnem dühösen bökte a tanár szemébe: Igen, vörösek.

A tanár maga is vörös lett, kissé fölemelkedett széken s úgy kiáltotta: — Hát igenis, nem vörösek. S ha jelen lett volna az előadásaimon, tudná, mért nem vörösek.

Zoltán nem szólt többet s a pakulár nem kínálgatta a kérdéseit. Megbukott, de még elérte a délutáni vonatot s a lelke egy lelökött világgal volt könnyebb, amióta megbukott.

Németh László.

(Folyt. köv.)

VÁGJÁK AZ ERDŐT.

Sommások vágják az urasági erdőt
és minden felzúgó fejszecsapásra
ijedten rebbennek föl a vadmadarak:
otthonukat dúlja az ember.
Tanácstalanul keringenek, csipognak,
nincs hova fejüket lehajtani este.
Szegények.

Közébük röppen hirtelen
a barna bagoly és vaksin botorkál,
busa fejét gyámoltalanul forgatja
s fintorog: kiverte odvából őt is a fejsze.
Levagdalt ágak kazlába akad,
bújna a fény elől, a harsogó zöld elől
és a világvég rémülete remeg a szívében.
De fölötte már csúfosan cserreg a szarka,
károg a szürkedolmányos varjú,
szitkozódik a csacska seregély,
s még a rigó is nevet a szegényen;
a verebek szemtelen kofahada meg
olyan csatarászással támad rája,
mintha Gorlicét játszanának.
Tépázzák tollait, csipik és nevetik,
minden bajukat elfelejtik a gonoszok
és hajrá! űzik a boldogtalant.

Bollik a bagoly, ide-oda kapkod,
néha röppen egyet, aztán visszahuppan
tehetetlen-árván.

Halálfeje szégyenkezve forog,
nem fél tőle senki a napsfényen
s mintha mankón járna, nyomorék hadirokkant,
kellelenül totyog egy sötény felé,
mögötte ház, rajta padlás s már: huss!
be is lebben a lukba.

A verébhád zsinatol, csivajog még,
messziről csattog a fejsze,
sommások vágják az urasági erdőt,
keringve száll a sok madár,
csak a bodzabokorban burukkol
szerelmesen egy gilicepár.

A SZMOKING.

I.

KI EMLÉKSZIK még a háborúra? Ki emlékszik a Péterffy-családra, amely az egész magyar nemzetet jelentette, Andrásra, aki ideg-sokkot kapott, Ákosra, aki jobblábát veszítette, Kálmánra, aki szibériai fogságban morfinista lett, mindazokra, akik megőrültek, elvesztették vagyonukat és becsületüket, az asszonyokra, akik megtévedtek és az árvákra, akik nyomorra és szenvedésre születtek? Ki emlékszik a sebesültekre és a halottakra?

Jó, hogy kezdjük elfeledni őket.

De a háborúra, amely itt a front mögött a városokban és az emberek lelkében zajlott le, arra csak emlékszünk? Nem emlékszünk, mert még mindig benne élünk.

De legalább emlékezhetnénk a három öreg Péterffyre, névszerint Gyulára, Sándorra és Lajosra, akik már akkor aggastyánok voltak és az unokanővérük, Grónayné Péterffy Klema házában laktak a Múzeum-utcában, a második emeleten. Szépen egymás mellett, tétova, kedves, zsörtölődő öregek, ingyenélők, végzett földesurak, levitézlett urak, de gőgösek és szeretetreméltók a maguk magyar erényeiben és magyar hibáiban. Ezekre legalább emlékezhetnénk. Hiszen ők is részt vettek a háborúban, a maguk módja szerint. Ezt nem szabad elfeledni, ha a háborúról van szó.

Kétszer tettek ki magukért, először a háború harmadik esztendejében, amikor már nagyon sokat szenvedett a magyar az ország békés belsejében is. Sándoron látszott meg először, hogy ő is részt akar venni a háborúban. Elvonult, sokat volt egyedül és mogorván járt-kelt a szobájában. Látszott, hogy valamin törí a fejét.

Alig evett valamit és minduntalan fájdalmas mélyeket sóhajtván, többször egymásután kijelentette, hogy ő nem így gondolta a dolgot. Mindenki figyelte és sajnálta Sándor bácsit, csak Lajos gúnyolta és szidalmazta s csak Gyula nem vette észre töprengő szenvedéseit, mert ő egész nap likőrös feketét ivott és dolgozott a Péterffyek családtörténetén.

Majdnem egy hétig tartott Sándor tépelődése.

A hetedik napon éjfélkor, amikor a család nyugovóra tért s még egyszer elsóhajtották, hogy szegény András és szegény Istvánka, Sándor bácsi halkan odaszólt Gyulához :

— Légy szíves, fáradj be hozzám egy pillanatra.

Aztán Lajos felé fordult.

— Veled is szeretnék beszélni, ha ugyan van még egy csepp józan eszed.

Feketét, likőrt vittek be Sándor szobájába, aztán bezárták az ajtót. És ez csak reggel felé nyílt ki. Reggelig tanácskozott a három öreg Péterffy s reggel mind a hárman bágyadtan, kivörösödött szemmel, támolyogtak, kiki a maga ágyába. Úgy látszik, nehéz éjtszaka volt ez. Eleinte halk dörmögés és Lajos asztmás krákogása hallatszott csak ki a folyosóra, később erős vita, gúnyos megjegyzések, káromkodások, harsány és vérig sértő bocsánatot kérek, izgatott becsületszavamra mondom, aztán ellágyult mentegetőzés, szelíd meggyőzés hangja, amelybe Gyula bácsi «nono», vagy «erre lesz még egy pár szavam», megjegyzése adta a basszus kíséretet. Az öregek, úgy látszik, négyszer vesztek össze s ugyanannyiszor kibékültek, de a végén sikerült egyhangú határozatot hozniok, amire eddig, néhány száz év óta még nem volt példa a Péterffy-család történetében.

A határozat másnap ebéd után, a feketekávénál vált köztudomásúvá. Sándor volt az előadó.

Sándor bácsi Klemához beszélt :

— Derék asszony vagy, Klema — így kezdte a szónoklatot. — Én, mint a hadsegélyző egyik főhivatalnoka, tudom, hogy most milyen nehéz és nyomorult az élet. Becsületszavamra mondom, az emberek nagy része nyomorog.

Klema ijedten nézett a szónokra.

— Mi az, Sándor, te is megúntad már a háborút?

Sándor bácsi sértődötten igazította meg szemén a monoklit.

— Ha szíves volnál egy kis türelemmel kivárni, amit mondandó vagyok, kisülne, hogy épen ellenkezőleg, én és a barátaim, azaz rokonaim, Gyula és Lajos arra az elhatározásra jutottunk, hogy mi, öreg csontok, vén magyarok, rozzant veteránok, mi is le akarjuk vonni a háború konzekvenciáit, becsületszavamra, majdnem úgy mondhatnám, hogy mi is részt akarunk venni a háborúban.

— Ez még mindig a régi vén számár — súgta Lajos Gyula fülébe, aki oda sem hallgatott, csak fekete kávé csészéjébe töltött likőrjét kavargatta.

Klema mosolyogni próbált.

— Be akarsz vonulni?

— Nem kellek nekik — sóhajtotta Sándor — nem erről van szó. De szó van a háborús magatartásról. Ma mindenki katona, akár a fronton vérzik, akár itthon vergődik a hadtápvonalban. Nos, le kell vonni a konzekvenciákat. Semmi cifra, léha, bágyadt, finnyás kényelem, semmi fényűzés, sőt ellenkezőleg, minden katonásan, mondhatnám feldmässig, mint a lövészárokban, ha biztos fedezékben vagyunk is a te szárnyaid alatt.

— Klema derék asszony — köhögött bele Lajos s hogy megthatottságát palástolja, Sándor felé fordult :

— Vén számár, de meg kell adni, hogy beszélni, azt tud.

Sándor megigazította a monokliját és büszkén tekintett szét az asszonyokon s aztán így folytatta.

— Künn folyik a vér, benn éheznek és fázik ez a szegény ország. Klema, te okos asszony vagy, be kell látnod, hogy feldmässig kell élni a Péterffyeknek is. Feldmässig, lövészárók, katonás magatartás: ez legyen a jelszó.

Az asszonyok féltékenyen mosolyogtak, Klema szelíden intett a szónoknak:

— Ki vele, Sándor. Mit határoztatok?

Sándor monoklija félelmetesen csillogott.

— Tábori egyenruha, nem pedig parádés szalón-uniformis. Nem attila, nem Waffenrock, hanem dolmány és zubbony. Feldmässig.

— Fehér Waffenrock! — sóhajtott a nagymama és lehúnyta a szemét.

Sándor pedig folytatta.

— Egyszerű ételek, olcsó, könnyű bor, húsleves, leveshús burgonyával, főtt tészta és kész. Spártai erkölcsök, spártai vitézség, spártai öltözködés. Feldmässig.

Klema elérékenyülten nézte az öreg nekipirult arcát. De Sándor folytatta.

— Katonák vagyunk és zubbonyban vagyunk a lövészárókban. Nos, a többi már magától értetődik.

— Úgy van — dörögte bele Lajos. — Sándor nem olyan együgyű pecsovics, hitvány hatvanhetes, hazafiatlan labanc, mint ahogyan gondoltuk. Bocsánatot kérek.

Sándor erre felkapta a fejét.

— Én most is állok a becsületszavamat. Győzni fogunk, ha az egész világ össze fog is a központi hatalmak ellen. Nem erről van szó. Csak arról, hogy puritán élet, három tál étel és a többi már tőled függ, Klema, aki derék és okos asszony vagy és meg fogod engedni, hogy ezen túl vacsorára nem öltözünk át, nem szmokingban, hanem feldmässig, tábori csukaszürke zubbony, azaz, ahogy vagyunk, szürke zakóban fogunk vacsorázni. A szmokingot csak akkor öltjük fel újra, ha győztünk.

»— Brávó! — kiáltotta Lajos.

— Háború! — dörögte Gyula és felhajtotta a teli csésze likórt. — Háború! — ezt a szót Gyula bácsi mindig úgy mondta ki, mintha ezzel mindennek megadta volna a végső magyarázatát.

Klema nevetett és sorra csókolta a három öreg fiút, akik meghatódva önmaguk felett úgy érezték, hogy kivették részüket a férfias küzdelmek hősi martiromságából.

II.

Másodszor a bolsevista forradalom alatt tettek ki magukért az öreg Péterffyek.

Az volt a helyzet, hogy az öregek naponta elmondták egymásnak:

— Lehet, hogy holnap már nem lesz, mit ennünk.

A Péterffyeknek nem volt kenyérjegyük, nem volt lisztjegyük és nem volt zsírjegyük. Pénzük sem volt. Vagyis nem volt semmiféle életük, mert az élet akkor jegyekből és utalványokból és fehérszínű bankjegyekből és igazolványokból állott, de a legtöbb embernek még ezek a jegyek sem tudták az éhségét lecsillapítani. Akinek pedig még jegye sem volt, az elkészülhetett arra, hogy hősi halált hal a szovjet-diktatúráért.

Sándor bácsi elhatározta, hogy a Péterffyek nevében megfogja üzeni a hadat a diktatúrának.

Az élet napról-napra tűrhetlenebb lett. Minden héten elvettek egy-egy szobát a Péterffyeiktől. A házat valósággal megszállták a vörös lakásbiztosok. Az öreg Péterffyek egész nap kártyáztak a hallban, de egyikük sem figyelt a kártya járására. Eleinte azt hitték, hogy csak néhány napi kalandról van szó, rá sem hederítettek a lakásból ki- és bejáró vörös katonákra. De mind jobban forrt bennük a düh s egyszer éjjel sokáig tanácskoztak a tüntetés, a bosszú, a kihívás módján.

Május közepén egy este mind a hárman szmokingban jelentek meg a vacsoránál.

Klema összecsapta a kezét.

— Megbolondultatok?

— Nem — felelt ridegen Sándor, aki ismét átvette a szónok szerepét. — De valahogy meg akarjuk mutatni, hogy más emberek vagyunk, mint a porkolábaink. Mások vagyunk, urak és magyarok, nemesek és gögösek és nem ismerjük a félelmet és a megalázkodást.

— Úgy van! — kiáltotta Lajos. Ide jöjjön ez a piszkos csürhe és próbálja megtiltani, hogy szmokingban fogyasszuk el estebédünket!

— Bolondok ezek, de igazuk van — dörmögte Gyula — és ezentúl szmokingban ülünk az asztalhoz, nem félünk az akasztófától.

És ettől fogva mindig szmokingban ültek az asztalhoz. A szomszéd szobának nem volt külön bejárata, hát az öreg urakon jártak keresztül a betelepedett kommunisták. Emiatt gyötrelem volt az öltözködés, mosakodás, borotválkozás. De Sándor mindig vigasztalta őket.

— Türelem, türelem, órák kérdése a megváltás.

Az ebédlőben pedig gúnyos és kihívó pillantásokkal mérte végig az idegeneket s minden áron fel akarta hívni figyelmüket fehér ingmellére és selyemkihajtós szmokingjára. Úgy viselte ezt a szerény polgári kabátot, mintha tábornoki Wafftenrock volna, tele kiténtetésekkel.

Amikor látta a csüggedt arcokat, magyarázni kezdte, hogy semmi értelme sincs a pesszimizmusnak. A komédia nem tarthat soká. A nemzet tudni fogja a kötelességét. Lám, a háborúnak is csak vége szakadt, vége lesz a forradalomnak is.

— Ez forradalom? — kérdezte gúnyosan Gyula — a francia forradalom, az forradalom volt.

— De annak is vége lett — vágta rá diadalmasan Sándor. — Becsületszavamra, napok kérdése az egész. Aztán jön a restauráció.

— Csak ne a Habsburgokkal és ne Béccsel — csattant fel Lajos és vérben forgó szemmel nézett Sándor szemébe, mint akiről feltehető, hogy újra nyakára hozza a Habsburgokat. — Bocsánatot kérek . . .

Sándor szelíden mosolyogva simogatta szürke selyemszakállát.

— Restauráció! Az állam, a nemzet, a társadalom, a faj, az erkölcsök, az élet, a pénz restaurációja. Hogy mi, öreg magyarok, Péterffyék és mások tönkrementünk? Majd visszkapjuk, amit a gazemberek kioltak a zsebünkből. A hadikölcsönkötvények megint annyit fognak érni, mint a háborúban. A pénz megint pénz lesz és Klema visszkapja a pénzét. Restauráció. Én is visszkapom a magamét. És a pénzemen visszavásárlom a régi birtokomat.

Sándor és Lajos helyeslőleg bólogattak.

— Restauráció — ismételte Gyula ezt a kedves, biztató és engesztelő szót. — Engem beosztanak az országos levéltárba.

Lajos is megszólalt:

— Engem a vármegyénél reaktiválnak a hetedik rangosztályba. De nem vagyok bolond, hogy holtig ott penészedjem az akták között. Nekem ugyan nem kell kastély, de egy kis házat én is építek magamnak. Az én házam fából lesz, az lesz a jó. Nyáron hideg, télen meleg. Nyolcvan holdon magam gazdálkodom.

Gyula felhőrpintett egy pohárka császárkörte pálinkát és melanholikusan megszólalt:

— Nem bánnék én semmit, csak vissza tudnám váltani kis kúriámat Máramarosban.

Sándornak is felcsillant a szeme.

— Én visszamegyek a Maros mentére. Öreg kastélyt veszek, kis belsőszéssel, angol kerttel, három hold szőlővel.

— Nekem nem kell kastély — vágott közbe Lajos. — Az én házam fából lesz, az a jó. Nyáron hideg, télen meleg. Nyolcvan holdon magam fogok gazdálkodni.

Sándor nem is hallotta, mit mond a másik. Ő ábrándozva folytatta a magáét:

— A stílusa Mária-Terézia-korabeli legyen, alul bolthajtásos szobák. Fehér, súrolt szobák, meszelt falak. A fő az, hogy az országútról szilfasor vezesen a nagykapuhoz. Nyílegyenesen. Ebből nem engedek.

Ezt Gyula is helyeselte.

— De az én házam felé fenyes allée vezet.

— Platánsor — vélte Lajos.

Sándor tovább ábrándozott.

— Ebéd után a méhesben szundikálok.

— Nem tudom, nem házasodom-e meg, a mindenségét neki! — fakadt ki Lajos túlömlő örömeiben.

Ez ellen Sándor tiltakozott.

Gyula is megjegyezte :

— Egy kutya. Annyi bizonyos, hogy a házaselet még a legényéletnél is rosszabb.

— A legényélet pedig még a házaseletnél is rosszabb — ellenkezett Lajos.

— Mind a kettőt kipróbáltátok, biztos, hogy igazatok van — tett köztük igazságot Sándor.

— Ellenben látod — szólt szelíden az öreg archivárius — ilyenkor, amikor ilyen szépen elbeszélgetünk, szívesen meginnék egy pohárka aszút.

— Én inkább magamhoz veszem Klemát és a lányát — szólt közbe hirtelen Sándor. — Megérdemlik.

— Hohó ! Azt majd csak bízzátok rám ! — tiltakozott Lajos. — Klema és Micike nálam laknak a nagymamával együtt . . .

— Pedig én szerettem volna őket megbecsülni — jegyezte meg félénken Gyula.

A három Péterffy elfeledkezett kommunizmusról, vörös katonákról, Habsburgokról, szmokingról és mindenről, ami van vagy volt, megtelt a szívük szeretettel, bizakodással ábrándokkal és csak három szép fehér kúriát láttak messze, messze, az illúziók aranyos ködében : egyet Máramarosban, egyet a Maros mentén, egyet valahol a Dunántúl. Szép fehér kúria, az országútról nyílegyenes fasor vezet a főkapuhoz . . . Klema, a nagymama és a kislány kastélyról-kastélyra jár vendégségbe.

E pillanatban két bőrkabátos, posztóspikás, sárgacipős fiatal proletár ment át a hallon. Látszott rajtuk, hogy sokat ittak és nagyon vidám a kedvük. Egyikük megállt a három öreg előtt és hangosan nevetett.

— Hej, miféle pincérek mulatnak itt? Pincér, pincér, Kelner, fizetni főúr — vihogott a berúgott suhanc és felkapta Lajos asztalkendőjét és az öreg úr hóna alá dugta. — Pincér, hozzon egy csáját !

Az öregek egymásra néztek. Az arcuk megvonaglott s látszott, hogy nem bírják tovább. Gyula nem tudott mást a torkán kipréselni, csak ezt az egyetlen szót :

— Nono.

Sándor elképedve dadogta :

— Becsületszavamra . . .

Ennyi volt az egész, de szívszaggató volt, ahogy megnémult dühükben vergődtek. Csak Lajos, a kövér, vörö sarcú, vérmes, asztmatikus Lajos hörgött rettentően :

— Bocsánatot kérek . . .

Felkapta az asztalon levő borosüveget és azt a vörös fickó felé dobta. Az üveg nem talált. Nekirepült a falnak és száz darabra tört.

Erre mindnyájan felugráltak és egymásnak rohantak. Csak Lajos maradt mozdulatlan. Ott maradt ülve a széken, hátralendült karral, úgy, ahogy az üveget elhajította. Rémitő volt ez. Ott ült mereven, nyi-

tott szemmel, egy percig mozdulatlan. Aztán hátrahajolt a felső teste és megfeszült a karosszék támláján. Mindenki odanézett és mindenki szívében megfagyott a vér. Lajost agyvérzés érte a szörnyű indulatban. Szmokingos melle kidagadt és az asztalkendő a térdére esett. De fehér inge vakított, mint a hó.

Surányi Miklós.

RÉT-KASZÁLÁS.

A magyar rétek kaszálása most folyik.

Olyan, mintha virágtengert kaszálnának. Derékig járok a fülengerben. Hányféle virág van?

Piros jecske-szekfű. Fehér bokrétás margaréta. Aranysárga boglárka. Rezgő fű...

Nem ismerem a virágneveket. És ez talán sohse fáj jobban, mint most.

Nem tudom néven szólítani ezt a sok kicsi piros-kék-sárga bíborcsodát, ami a fű között ragyog. Annyi kék finom hírharangot...

Mögöttem már haladnak a kaszások. Rendbe hull ez az élő-szép virágszőnyeg. Futnom kellene előre és leülnöm közöttük. Hallom a kaszafenést...

Valami átsuhan a virágok fölött.

Mi rezg át sejtelmesen? Mi remeg? Mit éreznek halott-haloványan? A halál szelét?

Virágszítvecskéik dobognak és ők valami örök-tudal sejtelmébe jutnak pillanatra. Zűrzavaros, kábult álmérzés köde felszakad és eszükbe villan a Rendeltetés. Talán fáj is nekik a sors. Mert a fájdalom a legtöbbször, a legfontosabb, legnagyobb; az örök cél és céltalanság velejárója. És szent.

Látom — pillangók cikáznak át a rét fölött — sokfélék, sokszínűek. És végigcsókdossák maguk a virágokon. cikk-cakkban. Mintha súgnának valamit nekik. Szerelmet? Titkot? Boldogságot? Sietve mondják el az üzenetet, mint az emberek, száj fölhöz hajolva és azzal tovább rohannak.

Tovább rohannak, mert valóban — sietni kell.

Futni előre. Be kell tölteni a Rendeltetést.

Az Idő szárnyal. Föltűntek már mögöttünk a kaszások. Rendbe hull életünk virágos napja is.

Ember! — nézz szívedbe gyorsan. Ha arra vagy elhívalva, hogy másokért küzd — szenvedj: — csak szaporán, az útról le nem térhatsz. Ha sorsod mást jelöl: csináljad.

Kötözz sebekel, enyhíts fájdalmakat. Simogass, csókolj, szeress. Vagy vigyed kereszted az emberek sokasága között. Nincs perc elveszíteni való.

Már hallom a kaszafenést. Mögöttünk közeledően hullnak a rendek. És mi állunk földbegyökerezetten. Bartalis János.

A HORVÁT KÉRDÉS ÉS DÉLSZLÁV ÁLLAM GYÖKEREI.

A közjogi vita.

AZ UTOLSÓ évtizedek története sok tekintetben élesebbé, áthatóbbá tette a történetíró látását. Vagy talán úgy fejezhetnők ki helyesebben a dolgot, hogy régi elvek, régen kimondott igazságok, amelyek épen egyszerűségüknél fogva megszűntek további kutatásra ösztönözni a tudományt, újból éreztették hatásuk változatlan erejét.

Alig mult el egy évtizede, hogy homlokegyenest ellenkező világnézetek alapján felépült pártok egyesültek egymással a magyar állam és a magyar nemzet politikai létének újjáalakítására. Az a párt, amely a magyar nemzeti gondolat tökéletes kifejtését vallotta feladatának, egy táborban állott a nemzetközi szolidaritáson nyugvóval, a szerényen reformálni akaró a radikális felforgatóval, a polgári elem a proletariátussal. A fennálló renddel való elégedetlenségük volt egyesülésük alapja s bár céljaik kitűzésében ég és föld választotta el őket egymástól, a meglevő tagadása, a változás utáni vágy s az az érvényesülésre való törekvés, amely minden pártéletnek lényegében van, elég volt erejük egyesítésére egy politikai feladat szolgálatában.

Ezt a tanulást nyugodtan érvényesíthetjük a horvát kérdés történetének tanulmányozásában is.

A horvát kérdést, amellyel tudományunk az összeomlás előtt komolyan nem foglalkozott, a magyar közvélemény mindig félreismerte. Keletkezésének megmagyarázására egész felkészültsége két név volt; az egyik egy tehetséges agitátoré, Gaj Lajosé, a másik egy nagy európai szellemi mozgalomé, a pánszlávizmusé. Gaj átültette a horvát földre a pánszlávizmus tanait, azok segítségével megbontotta az ősrégi magyar-horvát egyetértést s a két nemzetet elidegenítette egymástól. Ez volt az egész kérdésnek — valljuk meg, igen tetszetős és kézzelfogható — magyarázata.

A történeti folyamatok azonban sohasem olyan egyszerűek, útjuk nem oly egyenes, hogy egyetlen merész pillantással át lehessen tekinteni őket. Keletkezhetnek tanok, elvek és mozgalmak, keletkeznek is tömegesen, azonban gyakorlati érvényesülésük kevésbé függ belső igazságuktól és erkölcsi értéküktől, mint egyéb, rajtuk kívül álló tényezőktől. A pánszlávizmus roppant izgató erejét nem lehet kétségbevonni, de az korántsem hatott egyforma eredménnyel az egész szlávásra. Azt meg épen a magyar politikai életben fellángoló nemzet-reformáló törekvésnek köszönhette, hogy át tudta itatni a horvát nemzet gondolkodását.

Ezzel elérkeztünk a kérdés lényegéhez. Gaj lapja 1835-ben kezdette meg az izgatást, s 1848-ban a horvát nemzetnek kétségtelenül nagyobb része már Jellacsics mögött állott. Tizenhárom év alatt csak abban az esetben lehet felforgatni két nemzetnek hosszú évszázadok alatt ápolt együttérzését, ha a rokonszenv már úgyis csak az ajkakon élt, s az önérdék elválásra ösztönzött. A magyar-horvát viszony csaknem ezen a ponton állott Gaj fellépésekor, hiszen akkor

már közel ötven év óta folyt az éles közjogi harc a magyar és a horvát rendek között.

A rendi Magyarország politikai életének legfontosabb eleme az uralkodóhoz való viszony szabályozása volt. A magyar király, aki az osztrák tartományokban mind korlátlanabban uralkodott, fejedelmi jogait lehetőleg kiadósan és akadálytalanul akarta gyakorolni Magyarországon is. Ezt a tényt nem egyéni uralomvágyból vagy rosszakaratú tanácsadók működéséből kell megmagyaráznunk, mint az néha még ma is történik, hanem az európai politikai fejlődésből. A Habsburgok a török és a francia ellen folytatott örökös harcaikban olyan világtörténeti feladatra voltak hivatva, amelyet csak egész birodalmuk erejének megfeszítésével, központi akaratuk szerint való felhasználásával tudtak betölteni. Ezért akartak Magyarország gazdasági és katonai ereje felett lehetőleg korlátlanul intézkedni. A rendek a király ismétlődő támadásaival szemben hasonló szívóssággal védték régi jogaikat annál is inkább, mert a magyar gondolkodás számára örökké közömbösek maradtak az egész birodalom politikai céljai. A királyi és a rendi jogok körül folytatott küzdelemben a magyar és a horvát rendek teljes egyetértéssel támogatták egymást, s II. József erőszakos támadásának hatása alatt maguk a horvát rendek kérték az 1790-iki országgyűlésen, hogy a horvát közigazgatásnak a magyar kormányzó szék alá rendelése igttassék törvénybe. Ezzel a magyar-horvát közeledés elérte a tetőpontját.

Azonban, ha II. József uralkodásának emléke nem kísért, aligha jön már létre az a törvény, amely a két ország szoros kapcsolatát kimondja. Alkotására még abban a hiszemben adtak a horvátok utasítást követeknek, hogy régi jogaik visszaállításával a politikai élet ismét a régi szűk mederben fog tovább folydogálni s nem is sejtették, hogy ez az országgyűlés új világ alapköveit fogja lerakni Magyarországon.

Az 1790-iki országgyűlésen már felmerültek azok a közjogi kérdések, amelyek Horvátország politikai állományának megingására vezettek, s előkészítették a talajt a pánszláv izgatás számára.

A következőkben csak pár vonással ismertetjük e közjogi tárgyakat.

Az első és legfontosabb közöttük a *nyelvkérdés* volt. A tizenharmadik század végéig Magyarországon latin volt a közigazgatás, az oktatás, sőt többnyire a művelt társalgás nyelve is. Ugyanez volt a helyzet Horvátországban. Így a latin nyelv palladiuma alatt nemzetiségi kérdés nem zavarta a két nemzet viszonyát. A század végén azonban költői és írói útmutatása nyomán ráeszmélt a magyarság, hogy műveltségének kifejtése, a kor színvonalára emelése anyanyelvének segítségével történhetik s megindította öt évtizedes harcát a magyar államnyelvért. Az arisztokratikus társadalmi berendezkedés mellett, mikor a politikai életben csupán a kiváltságos rendeknek volt elhatározó szerepük, a Magyarországon élő nemzetiségek nem tudták, de nem is akarták feltartóztatni «Hungariá»-nak «Magyarországgá» válását, hiszen a nemes, akár tót, akár német, akár ruthén stb. volt az anyanyelve, *magyar nemesnek* érezte magát. Kifejlett nemzeti öntudata, önálló államiság által védett nemzeti érzése csak a horvátoknak volt. Így magyarázható meg, hogy a kormány mellett ők küzdöttek a legszívósabban a magyar nemzeti gondolat érvényesülése ellen. Ellenállásuknak jogi alapját is kiépítették. Elméletük szerint a magyar szempont sohasem igazta le a horvátot, hanem egyezséget kötött vele, s ebben az ősi egyezségben benne volt az is, hogy a két ország közös hivatalos nyelve mindig a latin lesz. A közel nyolc évszázados gyakorlat megszentelte, alkotmányossági polcra

emelte a latin nyelvet s annak kiküszöbölése csupán a két szerződött nemzetnek, a magyarnak és a horvátnak egyetértésével történhetik, a magyarság egyedül arra nem jogosult.

Ne akadjunk mi fenn ezen a képtelen történelmi-közjogi elméleten, ha őseink évtizedeken át nem botránkoztak meg rajta. Nem is a betű a fontos, hanem a mögötte meghúzódó gyakorlati élet. A magyar és a horvát közigazgatás ugyanazon kormányzó szék (a helytartótanács) alatt állott; emellett közigazgatási kérdésekben, de politikaiakban is a magyar és a horvát megyék állandó levelezésben állottak egymással. Az államnyelv magyarrá tétele azt jelentette, hogy a horvát törvényhatóság, megye és város magyar nyelvű leiratokat kap a felsőbb hatóságoktól s magyarul kell felírnia, továbbá, hogy a magyar megyék magyar leveleire magyar választ kell adnia. Még ha elképzelhető volt is ez a megoldás, hogy a közgyűléseken az ilyen magyar nyelvű iratokat latinul vagy horvátul megmagyarázzák a közönségnek, a horvátok — saját állításuk szerint — nem kaptak volna elég magyarul jól tudó tisztviselőt, aki az ilyen levelezést kifogástalanul el tudta volna látni, öreg, érdemes tisztviselőiket pedig el kellett volna bocsátaniok. Azonban még tovább mehetünk, mert az élet minden vonatkozásában éreztette volna a reform a hatását. Az országgyűlésen a magyar nyelvet tökéletesen nem tudó horvátországi követ nem érti meg a magyar beszédeket, felírásokat és törvényjavaslatokat. A magyarul tökéletesen nem tudó bíró és ügyvéd hogyan ítéljen magyar nyelvű törvények alapján s a horvát fél hogyan értse meg a kúria magyar nyelvű ítéleteit? Az országnak egy egyeteme volt, a pesti; ha annak tannyelve magyar lesz, a horvát ifjúság ki lesz zárva belőle. Ime ezek az érvek, amelyeket a horvátok bámulatos szívóssággal alkalmaztak a magyar nyelv minden előretörése ellen.

Igazágtalanok lennének őseinkkel szemben, ha rögtön meg nem mondanánk, hogy ők mindezeket a nehézségeket méltányolták. Két évtizeden át, 1790-től 1811-ig, hosszabb-rövidebb eszmecsere után Horvátországot mindig kivették a nyelvi törvényjavaslatok rendelkezése alól, de minden gondolkodó fő előtt világos volt, hogy ezt a nemzeti lelkesedéstől hordozott folyamatot többé emberi erő fel nem tudja tartóztatni. Két kivezető út kínálkozott: vagy elválík egymástól a magyar és a horvát közigazgatás s olyanfajta megoldást vesz igénybe, mint a kiegyezés után, vagy pedig a horvátok legalább annyira megtanulnak magyarul, hogy a közigazgatás eddigi szervezete mellett a magyar nyelv segítségével továbbra is vezethető legyen. A «separatio»-ra azonban az 1840-es évekig senki sem gondolt magyar részről s a horvátoknál is csak a harmincas években jelennek meg az első meggondolások ebben az irányban. Magyarul pedig — bár készségét minden országgyűlésen hangoztatta — nem tanult a horvátság. Az 1791-iki tartománygyűlés annyi engedményt tett, hogy a zágrábi akadémián egy tanár tanítsa a magyar nyelvet rendkívüli tárgy gyanánt. Az ilyen tanítás eredménye, amint gondolhatjuk, a semmivel volt egyenlő. Ezzel szemben az 1805-iki tartománygyűlés jogszabályt hozott, amely szerint Horvátország hivatalos nyelve örökre a latin marad.

Harmincötévi küzdelem sovány eredménye arra bírta a magyar rendeket, hogy 1825 után fokozott eréllyel küzdjenek anyanyelvük jogaiért. Ettől az időtől kezdve minden országgyűlés súlyos összecsapásokra vezetett a nyelvkérdésben s a nemzetiség féltése, az izgalom átharapódzott a horvát megyei életre, a műveltebb közönségre is. A harmincas évek legelején úgy látszott, mintha Horvátország komolyan keresné a megegyezés útját; jogszabállyal rendes tárgynak tette meg a zágrábi akadémián s a horvát gimnáziumokban a

magyar nyelvet. Ezzel ki is merült a tényleges engedménye. Elméletben annyit változtatott az álláspontján, hogy a magyar államnyelv útját Magyarországon többé nem akarta feltartóztatni, de Horvátországot ki akarta venni minden rendelkezés hatálya alól. Tehát a helytartótanács a magyar megyékkel levelezhet magyarul, de a horvátokhoz küldjön ezután is latin leiratokat s a magyar megyék latin levelekkel forduljanak a horvát megyékhez. Ez már azért is lehetetlen volt, mert Magyarországon rohamosan felejtették a latin nyelvet. Ezzel szemben a magyar rendek azt kívánták, hogy a két ország hivatalos érintkezése a magyar nyelv segítségével történjék, míg Horvátország belső ügykezelési nyelvének megszabásába a magyar országgyűlés nem szól bele. Ha egyes túlzó hangoktól eltekintünk — s ilyenek minden testületben akadnak — *sohasem kívánta hivatalos magyar javaslat Horvátország elmagyarosítását, a magyar közigazgatási nyelv ráérőszakolását.* Ellenkezőleg, Deák Ferenc maga ajánlotta a horvátoknak, hogy nemzetiségük erősítésére vezessék be anyanyelvüket közigazgatási nyelvnek a holt latin helyére.

Ez volt a nyelvkérdés lényege. Elbírálását az olvasó igazságérzetére bízuk, csupán két dologra hívjuk fel a figyelmet. A horvátok minden országgyűlésen azt hangoztatták, hogy ők hajlandók magyarul tanulni, amennyiben az szükségesnek bizonyul, de azért 1843-ban még mindig ugyanazokra az érvekre hivatkoztak, mint 1790-ben. Pedig azóta két emberöltő telt el! Elsietést tehát bajos lenne a magyar rendeknek szemére vetni. A közigazgatás elválasztásával, fordításokkal stb. meg lehetett volna talán oldani a kérdést, de ezek a kivezető utak a törvény és a hagyomány szelleme ellen vétettek volna; mindenki, aki ismeri a magyar országgyűlések szigorú jogi szellemét, megérti, hogy erre a megoldásra nem gondoltak sem magyar, sem horvát részről.

A mi szempontunkból egyelőre csak az a lényeges, hogy a nyelvi viták állandó kísérőivé váltak az országgyűlések és a horvát megyegyűlések tárgyalásainak, tehát az akkori horvát közéletet, a horvát tisztviselői kart és az intelligenciát elkeseredéssel töltötték el már Gaj fellépése előtt.

A horvát ellenállás ereje hasonlóképen mutatkozik egy másik nagy agitatórikus erejű kérdésben, a *protestánsok befogadásában.* Jogszabály és törvény egyaránt kizárta a protestánsokat Horvátországban az ingatlanbirhatási és a hivatalviselési jogból. A magyar országgyűlések a modern államért és társadalomért folytatott küzdelmükben a reformkorszak folyamán nagy harcokat folytattak a protestánsok egyenjogúsításáért s vallásügyi követeléseik között fontos szerepet játszott az említett rendelkezés megszüntetése. A horvátok erélyes ellenszegülése annyiban sikert ért el, hogy az alapvető fontosságú 1791. évi XVI. vallásügyi törvénycikk a melléktartományok területéről továbbra is kizárta a protestánsokat. A műveltebb horvát közönség érezte e tilalom időszzerűtlenségét, s hajlandó lett volna megszüntetni, de nem a magyar országgyűlés követelésére, hanem önálló kezdeményezésből. Ilyen lépés a legjobb következményekkel járt volna a magyar-horvát viszonyra, hiszen az alsó tábla ellenzékét határozottan protestáns szellem hatotta át, de mégsem tétetett meg. Nem pedig azért, mert megakadályozta a Horvátországban nagy befolyással bíró egyházi rend s az a jogi meggondolás, hogyha egyetlen kiváltságukat önként feláldozzák a horvátok, a magyar rendek rögtön a többi megsemmisítésére fognak törni. Az 1832—6-iki országgyűlésnek amúgy is viharos vallásügyi tárgyalásai folyamán mérhetetlen keserűség halmozódott fel a protestáns magyar rendek lelkében a horvátok ellen, más oldalról a horvát papság — a leggazdagabb és legbefolyásosabb rend Horvátországban — s a konzervatív katolikus horvát

elemek hasonló keserűséggel gondoltak a magyar országgyűlésre és a magyar rendekre.

A valláskérdés vezetett a legsúlyosabb közjogi problémának, a *három drávántúli magyar megye* (Verőce, Pozsega és Szerém) *közjogi helyzetének* tárgyalására. Előbbi cikkünkben kifejtettük, hogy ezek a magyar megyék a tizennyolcadik században a horvát bán fennhatósága alá kerültek s résztvettek a horvát tartománygyűléseken. Igaz, hogy másfelől a magyar országgyűlésen is egyéni helyet és szavazati jogot nyertek. Mikor a nyelvkérdésben és a vallásügyben Horvátország különleges elbánást igényelt, a magyar rendek országuk történeti jogának tudatára ébredtek. Mindkét fél történeti jogra hivatkozott, de kívánságukban nagy volt a különbség. A horvát rendek egyszersmindenkora eldöntöttnek tekintették a kérdést saját javukra s a három megyét országuk kiegészítő részének akarták elismertetni, míg a magyar rendek csak annyit kívántak, hogy a közjogi kérdés alapos tanulmányozása előtt egyik fél kizárólagos joga se mondassék ki végérvényesen. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a pártatlan történettudomány ma már elismeri Magyarország történeti igényének helyességét.

Talán még a későbbi Szlavónia jogi helyzeténél is bonyolultabb volt — s szinte máig megoldatlan tudományos kérdés — *Fiume közjogi helyzete*. Ismert tények, hogy Mária Terézia 1776-ban Horvátországba kebelezte be a kikötővárost, de már az 1779-iki diplomája úgy értelmezhető, hogy azt közvetlenül Magyarországhoz csatolta, kivéve a horvát territóriumtól. Az 1807-iki törvény a «magyar királyságba» kebelezte be, de ez a terminus nem sérti Horvátország jogát, hiszen maga Horvátország is a magyar királyság kapcsolt része volt. Ezzel szemben 1808-ban jóváhagyott a király olyan horvát jogszabályt, amely Fiume város követeinek helyet adott a horvát tartománygyűlésen. Bár a magyar felfogás 1779 óta Magyarország számára követelte Fiumét s a magyar hatóságok is mindig ezen az állásponton állottak, mi a kérdést nem tartjuk még végérvényesen tisztázottnak. A város jogi állásának megvitatása ugyancsak az 1832—6-iki országgyűlésen idézett elő közjogi vitát, amely azonban méreteiben nem fogható az eddig említett tárgyalások szenvedélyes menetéhez.

A szlavin megyék és Fiume jogi helyzetének tárgyalása már az egész horvát közvéleményt érdekelte. Ugyancsak közérdeklődés kísérte az *adózás* kényes problémájának megvitatását. Felsőszlavónia (a későbbi Horvátország, Zágráb, Körös és Varasd megyék) még az örökös török támadások idején azt a kiváltságot nyerte veszélyes helyzete miatt, hogy a magyar adónak arányosan csak a felét fizeti. Ennek a kiváltságnak a tizennyolcadik század végén és a tizenkilencedik század első felében természetesen nem volt már erkölcsi alapja s teljesen méltányos volt a magyar rendeknek az a követelése, hogy Horvátország egyenlő arányban adózzék az anyaországgal. Minden különösebb megfontolás nélkül elképzelhető, hogy milyen vihart váltott ki az adóemelési követelése a horvát nemességből, amely ügyis aránylag szegényebb volt s nagyobb számú a magyarnál amellet szemrehányás illette adófizető jobbágyainak kíméletlen kizsákmányolása miatt. Az adó kérdésének fontosságát mi sem világítja meg jobban, mint egy horvátországi titkos jelentő véleménye, amely szerint a horvátok engedtek volna a nyelvkérdésben, csakhogy az adót ne bolygassák meg a magyar rendek.

Egyes kérdéseket — csupán a legfontosabbakat s az állandóan visszatérőket — érintettünk az előbbieken. Tekintsünk rajtuk végig még egyszer. A magyar rendek nemzeti államot akarnak kiépíteni s ezért a magyar nyelvet meg-

teni államnyelvnek: a horvátok ellenmondanak, mert nekik jogszabályuk szerint más hivatalos nyelvük van, a latin; a magyar rendek a társadalmat nivellálni akarják s a protestánsok és a katolikusok viszonyát a kölcsönösségre felépíteni: a horvátok ellenállnak, mert jogszabályuk a protestánsokat kizárja Horvátország területéről; a drávántúli magyar megyékkel az országgyűlés nem rendelkezhet, mert azok horvát felfogás szerint a horvát-szlavon királyság kiegészítő részei s mint ilyenek a horvát jogszabályok kötő ereje alá vannak rendelve; a horvátoknak van egy kétszáz év előtti elavult kiváltságuk, amelynek fenntartása Magyarországra terhet jelent, de az országgyűlés nem szüntetheti meg ezt az igazságtalanságot, mert a horvát adó joghatósági ügy, amelyre a magyar országgyűlésnek nem lehet befolyása. Gondoljuk még meg, hogy az újítani vágyó magyar rendekkel szemben a szegényebb és elmaradottabb horvát nemesség mindig az önzőbb konzervatív felfogást képviselte s akkor megértjük, hogy a nyomasztó súlyú horvát ellenállás jogi alapjával, a szerződéselmélettel szemben a magyarság is megalkotta jogi véleményét a két ország viszonyáról. Ez az elmélet röviden abban állott, hogy a törvényhozás munkáját, hasznosnak tartott új törvények hozását semmiféle horvát jogszabály sem tartóztathatja fel, sőt a törvény megszüntetheti minden jogszabály erejét. Ez az elmélet a horvát beligazgatás függetlenségét illuzóriussá tette volna, mert a magyar országgyűlésnek, ahol a három horvát követ egyszerűen majorizálható, korlátlan rendelkezési jogot ad Horvátország belügyeinek rendezésére.

Ki vitatkoznék ma már afelett, hogy ez az elmélet helyes-e? A reformkorszakban is igen megoszoltak róla a vélemények; az alsótábla ellenzéke mellette állott, míg a konzervatívok, velük a felsőtábla és az összes kormányhatóságok továbbra is tiszteletben tartották Horvátország önrendelkezési jogát. Így kevésbé járt gyakorlati következményekkel, mint inkább fokmérője volt annak az elkeseredett hangulatnak, amely a magyarságot és a horvátokat elválasztotta egymástól.

A horvát tisztviselői kar, az érvényesülni vágyó intelligencia, a papság, de általában a horvát közvélemény túlnyomórésze elégedetlen volt tehát azzal a szellemmel, amelyben a magyar-horvát viszony fejlődött s a hosszú országgyűlések és a megfelelő megyegyűlések tárgyalásai állandó izgalomban tartották a politizáló elemeket a Dráván túl. A horvát állami integritás, nemzetiség, ősi vallás és belügyi autonómia látszottak veszélyben forogni, míg a magyar rendek keserűséggel gondoltak arra, hogy a horvátok vis inertiae-je évtizedeken át feltartóztatja leghasznosabb nemzeti reformjaikat. A király elleni oppozíció nem teremthette meg többé ideig-óráig sem az összhangot a két ország között, mert Ferenc 1825 után kifogástalanul alkotmányosan uralkodott.

Ez az izgalommal, feszültséggel telt levegő, kölcsönös bizalmatlanság, félelem, türelmetlenség és ellenszenv alkotta a horvát kérdés erkölcsi talaját. Ha a lelkeket nem korbácsolják fel a közjogi kérdések, akkor nézetem szerint a pánszlávizmus sohasem hódította volna meg a horvát nemzetet vagy legalább is kizárólag az irodalmi téren maradt volna s nem csapott volna át a politikai életbe. S akkor ma nem lenne Jugoszlávia.

Miskolczy Gyula.

DÖCÖG A VONAT...

DÉLI egy óra lehetett, mikor a keleti pályaudvaron a helyivonatra szálltam föl, mely csak Gödöllőig közlekedik. Magamnak is ugyanott lett volna dolgom.

Termeskocsiba nyitottam be, amely nincsen fülkékre osztva, hanem olyan-egy a kocsi, mint egy valóságos terem. Egyedül ültem odabent, mialatt az indulásra vártam.

Hosszú idő után régi álmok, vágyak, nyugtalanítottak megint. Tavaszias szél lengett el olykor a Mátra felől s bizonyára tavaszodni próbált már Kecskemét táján is, valahol a monostori erdőben... Ujjongani szerettem volna, de ugyanakkor mély levertség ejtett rabul. Mert újból éreznem kellett e napon, hogy szállnak-szállnak mulékony napjaink és soha többé nem térnek vissza a tavalyi felhők.

És mialatt céltalanul gyötörtem magamat, odakint sípolni kezdtek a kalauzok. Ebben a legutolsó pillanatban egy leány szökött fel a kocsira s lépett be kecsesen az ajtón. Lehetett úgy tizenhét esztendő. Fiúsbuzban jött, hóna alatt két-három könyvvel, helyes kis kontyán diáksapka. Gondoltam mindjárt, hogy diákkisasszony lesz, aki az érettségi-vizsga előtt állhat néhány hónappal.

Csak épen, hogy feléje pillantottam, de így is megállapíthattam, hogy helyes fruska. Kissé szabálytalan, de vonzó volt az arca s kötevénykéje alatt legfeljebb ha sejteni lehetett a két kis pattanó mellét.

Nem sok ügyet vettem rá. A kisasszony különben egyvonalba ült velem, de a túlfelőli ablak mellé.

Aközben megdőccent a vonat s észrevétlenül siklani kezdett kifelé a váltók között. Kormos vasúti épületek kettős sora között dőcögünk s oktalan tépelődések fogtak közre ezúttal is. Mert ismét elővett a régi bú. Eszembe jutott, hogy tizenöt évvel ezelőtt, ugyanebben a hónapban, szörnyű hóba fulladtak a Kárpátok s az övig érő hóban régi bajtársaim verekedtek riasztó elszántsággal. S elővett a régi bú, mert ezen a napon eszméltem rá először, hogy ezek az egykori bajtársak meghaltak az utolsó szálig s én tizenöt irtózatoss esztendő után a nevére sem emlékszem már a legtöbbnek.

Ment a vonat, mendegélt... Körülnéztem és csak ekkor jöttem rá, hogy ketten vagyunk mindössze a termeskocsiban: a kislány meg én. Észrevehette ezt ő is, mert félénken húzta össze magát az ablaksarokban s azalatt — igen óvatosan és tartózkodón — mintha egy-két

pillantást vetett volna felém is. Rimánkodó volt ez a pillantása s mintha azt kérdezte volna :

«Jóember maga, úgy-e, bácsi?»

Váratlanul fölillant előttem a gondolat, hogy lecsillapítom : nincs oka a nyughatatlanságra. De ugyanakkor megütött a föltevés, hogy hátha képzelődöm csak s a leánynak eszeágában sincs tartania tőlem. De mégis, mégis ! Amint feléje pillantottam félszemmél, láttam, hogy a kisasszony igenis szorong. Már-már azon a ponton volt, hogy szepegni talál. Úgy ült ott a sarokrészben, oly tehetetlenül és megindítón, mint egy riadt verébfiók.

Gondoltam, majd felhagy apró félenkségével, ha látni fogja, hogy ügyet sem vetek reá. S kifelé kezdtem nézni az ablakon. Még mindig váltók közt zörögtünk, össze-vissza futó sínpárok tömkelegében.

Aztán lassítani kezdett a mozdony s a kőbányai felső-pályaudvaron álltunk meg félpercre. Ugyanakkor a leány is föllélekzett egy felszabaldult sóhajjal. Mert hirtelen csak kivágódott az ajtó szélesen, s egy fiatalember nyitott reánk. Pökhendin és szeretetreméltón.

Lehetett úgy huszonnégyesztendő.

Belépett szélesen és oly szemtelen arccal, hogy az ember szerette volna a szívére ölelni. Körülnézett kihívón, majd hirtelen elhatározással a leány felé indult, aztán elhelyezkedett, szemközt vele.

Hogy mi lehetett? Diáksapkát nem viselt már, de a föllépése és magatartása után holtbizonyosra vettem, hogy legfeljebb félesztendővel ezelőtt rakhatta le utolsó vizsgáit, talán épen a doktorátust. És most neki áll a világ !

Eleinte nem sokat hederítettem reájuk, mert céltalan tündésembe merültem el. Azt azonban láttam még félszemmél, hogy amikor ez a kedves mihaszna fiatalember lépett be, a leány nagyot lélekzett. Határozottan visszaemlékeztem később is erre a sóhajtásra. Bizonyára azért, hogy — Isten segítségével — végeszakadt végül ennek a kettesben való kínzó magánynak.

Egy darabig kusza ötleteim foglalkoztattak. Eszembe jutott, hogy egy óra mulva kiszállok Gödöllőn, bezörgetek valamelyik úri familiához, ahová csak azért menekülök ki, mert soha nem tudok felhagyni magam áztatásával, hogy valami váratlan meglepetés vagy egyéb fordulat fog érni a házban, ami kilendít talán hiú töprengéseimből . . . Tíz esztendeje már, hogy ezzel ámitgatom magamat és nem tudok kiábrándulni ebből a dőre hitemből.

Azalatt dőcögött a vonat. Elhagytuk már Pest határát s elmaradtak az utolsó kőbányai kémények. Tavasz zsendült a tájon.

Lopva a leány felé pillantottam. A kisasszony fesztelenebbül ült már a sarokban, de elcsodálkozott tekintetében némi megütődést éreztem. Hirtelenében szembenézett a fiatalemberrel s a szeme mintha azt kérdezte volna :

«Miért néz folyton?»

Mert a nyalka legény nézte. Kényelmesen vetette el magát a padon s nagy elégtétellel az egész világgal szemben. Azalatt pedig félpillanatra nem vette volna le tekintetét a leányról. Ez a tekintet ujjongott s mintha azt mondta volna :

«De szép vagy, rózsám!»

Nézte a leányt, nézte azzal a biztos tudattal, hogy most nem tud szabadulni tőle. És a leány, aki tíz perccel előbb még felszabadítónak érezte lovagját, most ráocsúdott, hogy alighanem ripők alakkal került össze. Rápillantott mégegyszer, de úgy, hogy sujtott a tekintete s akkor bosszusan fordult el a fejével. Kifelé merengett az ablakon. A deli legény pedig mosolygott, ezúttal már egészen megmámorosodva s szemlátomást szeretett volna felujjongani, hogy ennyire nevetetlennek tartja őt a leány.

Megint nem törődtem velük, de azért mintha megsajdult volna valami a szívemben. Mert furcsán esik ráeszmélni olykor, hogy mi is voltunk fiatalabbak, amikor ugyancsak sok-sok elégtétel közt kínoztunk meg egy-egy kislányt. És mert reájövünk — századszor már! — hogy egyre messzebről néz vissza felénk az a kísértő kor, melankólia lesz úrrá felettünk.

Valami állomáson állt meg a vonat. Többen szálltak ki, két-három utas viszont a vonatra kapaszkodott fel, de hozzánk senkisémet nyitott be. Hárman voltunk csak a teremtet világból.

Mentünk tovább, mentünk.

Villák maradoztak el kétoldalt s távolabb olyan színbe kezdtek átvedleni a fűzfák, mint a kislibák bundácskája. Ők pedig ültek szemközt ketten, a leány szeme ismét villámlott, de mert tapasztalnia kellett szegénynek, hogy ismeretlen és önhitt lovagja annál diadalittasabb fölényvel mosolyog le reá, hirtelen könnyörgő szemmel fordult felém. Mintha nálam próbált volna védelmet keresni a vakmerő fickóval szemben.

Megsajnáltam, mert éreztem, hogy tűrhetlenné válik a helyzete. Szerencsére belépett a kalauz s a jegyeket kérte.

Először hozzám lépett s megnézte a jegyemet :

— Meddig tetszik utazni?

— Gödöllőig — feleltem hivatalos hangon.

— Köszönöm.

Akkor átment a leányhoz. Átvette a jegyét s megkérdezte :

— Meddig kérem, kisasszony?

— Pécelig, — mondta megkönnyebbülten a leány s olyan leírhatatlan hálával nézett reám, hogy szinte tartottam tőle; nyomban átölel a két fehér karjával. Hisz egy olyan eshetőség, hogy előbb talállok kiszállni, mint ő s akkor kettesben kénytelenek utazni tovább, alighanem kétségbeejtette volna.

Most a fiatalember felé fordult a kalauz :

— Hová tetszik menni?

A dali legény nem sietett túlságosan a válással. Miután előbb fölháborító kényelemmel kotorta ki mellénye jobb-alsó zsebéből a jegyet, annyit mondott kelletlenül és foghegyről:

— Gödöllőre!

Nagyot lélezett a leány másodsor is. Mert most már tudta, hogy bennünket kettőnket tovább visz a vonat Pécelen túl is, ahol ő kiszáll s akkor megszabadul ettől a kiállhatatlan és szörnyű embertől.

Csak hogy Pécel második állomás volt még innen számítva, addig pedig ez a prepotens alak maradt nyeregben. A kalauz továbbment a szomszéd kocsi felé, a nyalka utitárs pedig hátravetvén magát kényelmesen az ülésben, példátlan arroganciával pislogva méregette vergődő áldozatát, olyan mohó tekintettel, hogy kellemetlen volt látni. Pedig bármennyire fölényeskedett is ez a nevetlen úr, most már tudnia illett volna, hogy néhány perc mulva feláll a kisleány, kilibben a kocsiból, vissza nem néz többet a vonat felé s a ficsúr soha-soha azután nem fogja látni.

Hát legalább azt a néhány percet akarta még kihasználni!

A közbeső egyetlen állomás is elhagytuk már s Pécelnek kellett volna következnie. Noshát az elvetemült ember ki is használta azt a néhány percet: vesztenivalója úgysem volt többet! Mosolygott pök-hendien, egyenesen a kisasszony szeme közé... Brutális volt! Égő szeme mintha csak mondta volna:

«De ennivaló vagy, galambom!»

A leány tehetetlenül vergődött a sarokban s egyszerre megint esengő pillantást vetett felém. Bizonyára azért, hogy szabadítsam ki ebből a lealázó helyzetből. Már-már fel akartam ugrani, hogy odamegyek az ipséhez, megragadom a gallérját penderíték rajta egyet s kilódítom, amikor...

... amikor lassítani kezdett a vonat s kevéssel rá megállt. A leány fellibbent s egy köszönés, egy bólintás nélkül indult meg kifelé. A lovag szemtelen mosollyal nézett utána. Mintha mondta volna:

«Meggyötörtelek, mi?»

Odalent elnyujtva kiáltották a kalauzok:

— Pé-é-é-ce-e-el!

Az állomás a szemközti oldal felől volt, hol a fölényes legény ült. Átmentem az egyik ablakhoz, hogy kinézek. A nyalka utitárs is felállt, talán, hogy utolsó pillantásával elkapja mégegyszer a leány alakját, akit soha többé nem fog viszontlátni.

A leány akkor haladt el a kocsi mentén, s ahogy az alá az ablak alá ért, mely mögül a merész lovag leskelődött reá, lassubbra fogta a lépést, váratlanul fölszegte a fejét kihívón s mosolygott-mosolygott. Ez a dacos pillantás nyiltan beszélt:

«Most gyere, ha tudsz!»

Barátom, a fiatalember, esze nélkül csapott a homlokára, mint a félőrült. Aztán kapkodva forgatta ki a zsebeit, de sehol egyetlen krajcárt

nem talált. Aztán rámnézett, olyan dült szemekkel, hogy megértettem. Föl akart kiáltani a szerencsétlen :

«Uram, adjon kölcsön egy pengőt ! Másfélnapra és becsületszóra !»
De meggondolhatta magát, mert így kiáltott fel :

— Az istenfáját !

Ugyanakkor padlóhoz csapta a Gödöllőig érvényes vasúti jegyét, rátaposott, majd fejébe vágta a kalapját s megindult kifelé. Lihegve. Az ablak mellé álltam szorosan.

Láttam aztán, hogy a délceg legény elfut a vonat hosszában s a kijárónál melléje siklik a kislánynak, hozzáhajlik s mond neki valamit. Aztán kettesben mentek tovább.

S a leány, e haszontalan, egyetlen szóval sem tiltakozott e példátlan terror ellen. Sőt : mosolygott.

... Mennyi a távolság Pécel és Gödöllő között? Légvonalban is megvan tizennégy kilométer. Tudtam, hogy a megfontolatlan lovag, ha csak kölcsön nem kér a leány szüleitől, legalább negyedfélórát fog gyalogolni ma délután, dagasztva a sarat, ázva a tavaszi permetegben, talán esőtől is megcsapkodva, amíg sikerül elvergődnie Gödöllőig.

De megérte !

Komáromi János.

VERÍTÉK.

*Úgy láttalak,
mint csöppnyi kint, a földre hullva,
a Mindenségben elsimulva.*

*Úgy láttalak
munkás karján, kohós csatáknál,
hogy mély koromba medret ástál.*

*Úgy láttalak,
mint násfát, kaszás lét-tusába,
bozontos mellen, szétzilálva.*

*Úgy láttalak,
mint poros akták, munka-zárkák
fülledt legében fény sugárkát.*

*Úgy láttalak,
mint alélt, pergő sárga gyöngyöt,
vagy strján lemondás-göröngyöt.*

*Úgy láttalak
ha jöttek munka-oldó esték,
mint a Fáradtság élő testét.*

*Úgy láttalak,
mint Napban ébredő remények
ha jönnek: hé-hahó, nagy Élet !*

Weöres Sándor.

FERENCZY KÁROLY MŰVÉSZETÉRŐL.

ATYÁMRÓL nemrég közölt jellemrajzomban személyes emlékeimből indultam ki, lazán fűződő, anekdotikus vonásokkal állítottam össze mondanivalómat. Ha atyám művészetének lényegét vizsgálom, akkor is — úgy érzem — csak ezen a — látszólag szubjektív — úton tudok haladni. Annyira közelről láttam s éltem át munkáját, hogy az objektivitást se tudom másképp elérni; emlékezésem a médium, amelybe bele van ágyazva minden, amit művészetéről mondhatok. Különben is nem rossz módszer a konkrétumoknál maradni, különösen művészi kérdésekben, ahol az elmélet, sajnos, oly sokszor bizonyul ingatagnak. Atyám maga ismételten hangsúlyozta, hogy az esztétika, mint tudomány, még nincs kifejlődve. Az angol közmondás pedig azt tartja, hogy egy csipetnyi példa annyit ér, mint egy fontnyi érvelés — a pinch of illustration is worth a pound of argument.

Atyám oeuvrejének fősajátsága az, hogy — modern művésznek — rendkívül homogén. Ha kortársai közt olyanokat keresünk, akiknek munkásságára ez a jelző ráillik, ezek, azt hiszem, mind kevésbbé potens alkotók lesznek. Atyám maga egy alkalommal saját magát azok közé sorolta, akik «sok retortán mentek keresztül». És valóban, ha oly műveit hasonlítjuk össze, amelyek időben nagyon távol esnek, akkor lényeges stílusbeli eltéréseket találunk köztük, különösen akkor, ha, mint azt Petrovics Elek tette atyámról írt könyvében, legelső korszakát, amelyben, közvetlenül párisi festőiskolai tanulmányai után, illetőleg részben még azok közben önállóan produkált — a szentendrei éveket is tekintetbe vesszük. Atyám maga ezeket az éveket teljesen meddőknek ítélte és az ebből az időből való képeit szánakozó mosollyal intézte el. De sehol, egyik periodusban se találunk oeuvrejében stílusbeli zökkenőt. Ezt a saját-ságát könnyű megmagyarázni. Atyám igazi karakter volt, képtelen lett volna érzését, meggyőződését a napiáramlatok által befolyásoltatni, másrészt még ha akarta volna is, akkor sem tudott volna egykönnyen más mederbe zökkenni: nem volt virtuóz. Nagy, szuverén tudását hosszú, következetes munka árán, fokonként szerezte. Ő maga beszélte el nekem egyszer, hogy egész korai idejében, amikor pár képét kiállította, egy német nyelvű kritikában ezt a mondást olvasta: «Der junge Ferenczy spricht eine stammelnde Sprache». Valaki más, aki később, azt hiszem már Münchenben rokonszenves érdeklődéssel foglalkozott képeivel, egészen meglepődött azon, hogy kvalitásuk mellett mennyire nincs bennük technikai rutin. «Merkwürdig ungeschickt» idézte atyám.

Ily vonatkozásban Théophile Gautiernek, ennek a maga művészetében nagy virtuóznak és — ahogy Baudelaire (atyám egyik kedvenc költője) nevezi — a francia szó bűvészenek gyönyörű versére kell gondolnom, melynek első strófája így szól:

Oui, l'oeuvre sort plus belle
D'une forme au travail
Rebelle,
Vers, marbre, onyx, émail.

Ebben Gautier azt ajánlja a művészeknek, hogy mondanivalóját nehezen megmunkálható anyagban, vagy komplikált versmértékben fejezze ki s ezzel kényszerítse magát a pregnáns, kivésett formára.

Statuaire, repousse
L'argile que pétrit
Le pouce
Quand flotte ailleurs l'esprit. Stb.

Atyámnak nem volt szüksége arra, hogy mesterségesen idézze elő saját stílusában a pregnáns, kivésett formát — erre predesztinálta őt egyénisége. Keménygerincű művész volt. Nem volt ifjúkorában az a frappáns festőtehetség, akit köre született talentumnak hirdet; későn lett festő és ezt megelőzőleg soha nem aratta a dilettáns könnyű sikereit. Később se dolgozott soha könnyen és hogy sok-sok éven át oly gazdagon produktív volt, csak rendkívüli munkakedvének köszönhető és annak, hogy mindig munkájának élt. Jellemző, hogy atyám sohase *rajzolgatott*; a céltalan, mondhatni pihenésszerű skiccelgetés egyáltalában nem volt szokása. Oeuvrejének nagyságához képest rendkívül kevés rajza is maradt, sőt munkássága leghosszabb periódusában mondhatni egyáltalában nem rajzolt, vagy, ha csinált is olykor egy-egy rajzot, az valami a proposra készült, illusztrációnak, vagy önálló műnek, nem képhez. Ez alól csak korai, szentendrei és müncheni, talán még legelső nagybányai évei képeznek kivételt, és utolsó, halálát megelőző pár éve. A két korszak közt rajz-oeuvrejében nagy spácium van. Korai idejében talán inkább még a közszokásnak hódolt azzal, hogy képeihez rajztanulmányokat csinált, még nem jutott el fejlődésében odáig, hogy a kép festői hatását mindenek fölé helyezve, az előzetes rajzolást célhoz nem vezető, helytelen eszköznek érezze. Később aztán annyira meggyőződésévé vált ez, hogy engem is hibáztatott, amikor portraitimhoz szokásszerűen rajzot csináltam előkészületképen. Nagy tévedés volna ebből azt venni ki, mintha a festészetben nem tartotta volna *conditio sine qua non*-nak a rajzbeli helyességet, az arányokat, szóval mindent, amit a festő rajztudásának nevezünk, de a specifikusan festői meglátás, a képnek, mint műtárgynak nagy színfoltokban való megkoncipiálása fontosabb volt szemében, semhogy a rajz eszközeit, a színet vagy pláne ceruzát alkalmas eszköznek tekinthette volna ennek előkészítésére.

Tollrajza alig maradt; egy-kétszer, valami különös esetben, exlibrishez, vagy plakáthoz, szóval olyankor, amikor a feladat természetének megfelelően kimondott vonalhatásra törekedett, és akkor is csak ritkán. Hogy amikor festményre ezt a jelzőt alkalmazta «grafikus», ezzel mekkora megvetést fejezett ki, annak ecsetelésére nincs szó. Így bírálta el egy alkalommal Rafaelli pasztelleit. Amidőn Petrovics Elek azt mondja atyámról, hogy képei nem voltak impresszionisztikusak, igaza van, amennyiben az impresszionizmus említésekor leginkább ezekre a festőkre gondolunk, akikhez Rafaelli is sorolható, valamint Claude Monet, Pissarro és Sisley; kevésbé kompakt, laza, szerte-foszló, kevésbé dekoratív hatású, inkább luminista irányú képekre. Ezekért atyám tényleg nem is nagyon rajongott. Viszont impresszionistának nevezhetjük őt annyiban, hogy a tárgy plasztikai és térbeli valóságát mindig csak az optikai érzékelhetőség határain belül törekedett visszaadni, nem egyszer hangsúlyozta például azt, hogy tónusos beállításnál egy alaknak vagy arcnak az árnyékában levő oldala sokszor annyira egybeolvad, vagy, hogy az ő szavát használjam, összemegy a háttérrel, hogy a szó szoros értelmében lehetetlen a

körvonalat végigkövetni. Ha választani kellett az objektív, grafikus realitás és a — noha még oly csalóka — optikai, a világítás által előidézett jelenség közt, atyám nemcsak habozás nélkül választotta az utóbbit, de ezt a felfogását nyomatékosan hangsúlyozta is. Ennyiben tehát impresszionistának nevezhetjük őt, ha ugyan szükséges egyáltalában valamely ilyen gyűjtőnévvel jelölni törekvéseit . . . A baj ugyanis az ilyen elnevezéseknél többnyire az, hogy nagyon is tág az értelmük, sose tudni, ki mit ért alattuk. Hiszen a francia impresszionisták egy kalap alá vévése is meglehetősen fölületes csoportosítás; Manet egyrészt, és Cézanne másrészt, igen különálló egyéniségek és nincs meg, vagy csak kisebb mértékben van meg bennük ez a színeket felbontó, «duminista» törekvés, amely az előbb említetteket egyaránt jellemzi s amely aztán a neoimpresszionistáknak, Seuratnak, Signacnak, Van Rysselberghenek pointillizmusában talált folytatást. Ami az ilyen irányú törekvést illeti, ennek is föllehetjük legalább is egy árnyalatát atyám oeuvrejében, amennyiben ő is azt vallotta, hogy a színeket nem kell nagyon összekeverni, hanem inkább egymás mellé kell tenni a vásznon, ha nem is tisztán, mint ahogy a pointillisták tették, hanem mégis annyira, hogy a színkeverés elvégzése legalább részben a szemlélő szemére legyen bízva. Ez nagybányai középidéjére vonatkozik, és pedig nemcsak pleinair-képeire, hanem ugyanakkor született, úgy nagybányai, mint pesti intérierjeire is, mint a «Cigányok» vagy a «Festő és modell» (mindkettő a Szépművészeti Múzeum tulajdonában). Az utóbbira vonatkozólag atyám egyik levelében, amikor ép dolgozott rajta, azt írta nekem, hogy egy aktot épúgy igyekszik megfesteni, mint egy tájképet. A Cigányoknál különösen meglepte az embereket az egyik cigánylány élénk kék selyemruhája, melyen az árnyékokba tiszta zöld, tiszta vert émeraude van téve. E ruháról írta Malonyay Dezső, inkább sajátmagát, mint a festményt jellemezve ezzel: «. . . És hogy bánik azzal a gyilkos párisi kékkel!» (Atyám tudniillik sose használt párisi kéket; Malonyay viszont így imponált az újságolvasó laikusnak: «műteremtőnust» (!) vitt a cikkébe.)

Ahogy tehát bizonyos értelemben impresszionistának neveztük Ferenczy Károlyt, úgy — szintén némi fenntartással, vagy a fogalom körülírása mellett — naturalistának is nevezhetjük, talán még több joggal; atyám maga is «szintetikus, kolorisztikus naturalizmusnak» nevezte művészi hitvallását, és, míg az előbb jelzett impresszionisztikus fénybontás és vibráló előadás csak közepi időszakban van meg (hosszú periódus, az igaz, amelyből számos remek művét idézhetnénk példaként, így, hogy csak taláломra említek egy párat a Szépművészeti Múzeum tulajdonában levők közül: a zöld tájban ünnepi sétára vonuló fehér ruhás kislányokat, vagy a magánkézből nemrég ugyancsak a múzeum tulajdonába átment fürdő fiúkat), addig naturalistának az első ecsetvonástól az utolsóig megmaradt annyiban, hogy legsajátosabb, bizarr, különös dekoratív eszméit, a legtudatosabban megkomponált, kiegyensúlyozott folt-, vonal- és színbeli koncepcióit is mindig nemcsak természet után, de az optikai látás, az arányok és valeurök naturalisztikus értelemben hű és helyes visszaadása alapján érte el. Persze a legnagyobb tévedés volna atyámmal kapcsolatban a naturalizmust hétköznapiasságnak értelmezni; ő a bizarrságot, az újat, a meglepőt mindenek fölött szerette. Hogy naturalisztikus eszközökkel mennyire lehet újat alkotni, hogy a természet és annak optikai jelenségei iránti pietás mily bő latitüdöket, mily nagy szabadságot enged az egyéni mondanivalónak és a specifikusan festői szépség kultuszának, annak Ferenczy Károly oeuvreje a legfényesebb bizonyossága.

Atyám egyéniségének megértéséhez fontos tudni azt, hogy a legnagyobb mértékben ismerte és szerette a természetet. Mindig nézett és mindent festői szemmel nézett. Százszor inkább volt *szemre szervezve*, mint fültre; nem volt zeneileg botfüllű vagy antimuzikális, de nem is volt nagyon muzikális sem és a zene kis helyet foglalt el érdeklődési körében. Egy alkalommal nagyon megörült, amikor Mortimer Menpesnek, a kitűnő és általa is becsült angol rajzoló-nak Whistlerről szóló könyvét olvastam és ebben egy mulatságos epizódra figyelmeztettem: Whistler és Menpes együtt voltak meghíva Londonban valami előkelő, zenére bázisított társas összejövetelre. Whistler unta az ügyet, satel-lesével, Menpessel együtt angolosan távoztak, elmentek Whistler műtermébe és Whistler a felszabadulás érzetével mondta Menpesnek: Tisztítsuk meg magunkat — nyomtassunk egy rézkarcot. («Let us cleanse ourselves, Menpes; let us print an etching!») Atyám aztán bevallotta, hogy mélységesen csalódott, amikor rájöttünk, hogy *nem* a zeneévezéstől, hanem a sznobizmus légkörétől keresett Whistler a rézkarcnyomatás pszichos munkája útján megtisztulást. Egy másik alkalommal, amikor arról volt szó, hogy a vakok sokszor a lelki derűnek mily meglepő példáját mutatják és valaki olyasmit talált mondani, hogy inkább volna vak, mint süket, atyám úgy nézett az illetőre, mint egy esze-lőre és hevesen felelte, hogy ő inkább volna süket és sánta.

Látása minden képzelhető felülmulón fejtett volt. A természet minden világitását épúgy észrevette és élvezte, mint egy-egy emberi arcnak, vagy alak-nak sajátosságait. Ha egy embert meglátott az utcán, a ruha alatt látta az izmok-at s az izmok alatt a csontrendszert. E mellett azonban épenséggel nem tartozott azok közé, akik «mindent észrevesznek», akik, ha valaki új ruhában jelenik meg, első pillanatra megjegyzik, hogy az egyik gombról lelóg egy cérna-szál, sőt ellenszenves volt neki az ilyesmi, nagyon is ellenkezett az ő látásával, mely sommás volt és — ahogy ő mondta — «szintétikus». Ő maga mesélte nekem, hogy mikor azt a nagy képét festette, amelyen egy kékruhás női alak egy mez-telen nőt fésül, s amelyen hosszasan dolgozott, csak a legvégén vette észre, hogy aktmodelljének parókája van (!). Igaz, hogy atyám kissé rövidlátó volt; de ez korántsem lehet egyedüli magyarázata a sommás előadás, a masszivitás és úgy formabeli, mint stílusbeli tömörség iránti nagymérvű, számtalanszor han-goztatott előszeretetének, már azért sem, mert hiszen ez nemcsak képzőművé-szeti és vizuális dolgokra terjed ki, hanem épúgy a beszédre és az írásbeli fogalmazásra, melyben «konzis bis zur Unverständlichkeit» volt tréfás jelszava.

Sokszor hangoztatott művészi meggyőződése volt az is, hogy a karak-tert túlozni kell — karakter alatt úgy az emberi típus legjellemzőbb vonásait értve, mint általában mindent, amit lényegesnek látott. Ami az emberábrá-zolásról való véleményét illeti, arra nézve legjellemzőbb egy mondása, amellyel egy alkalommal Vadász Miklós portrait-rajzairól mondott bírálatot, azt jegyezve meg, hogy ezekben Vadász legtöbbnyire *a karakter alatt marad*.

Ferenczy Károly naturalista volt abban is, hogy soha másképp nem dolgo-zott, mint természet után. (Egyszer azt a véleményét fejezte ki, hogy azok, akik fejből dolgoznak, «szublimált kopisták».) De viszont minden művét a leg-gondosabban megkomponálta, nem úgy, hogy a természetet megváltoztatta volna, hanem azzal, hogy például egy tájképnél olykor hosszasan kereste azt a pontot, ahonnan jól komponálódik, ahonnan «képet ad» és ismételten han-gsúlyozta, hogy egy motívum lehet egy bizonyos pontról gyönyörű, két lépésről odábról semmi.

A munka intenzív, soha meg nem csappanó örömet okozott neki. A pasz-

szíót tekintette a — művészi értelemben vett — siker sarkalatos előfeltételének. Egyszer azt mondta, hogy a kép csak akkor lehet jó, sikeres befejezése csak abban az esetben remélhető, ha már kezdő stádiumban oly jónak találja az ember, hogy *jél, hogy elrontja*. Ez a munka gyönyörének fokmérőjeként mutatózó félelem azonban, mondhatom, nem lett úrrá atyám fölött, amennyiben soha nem érte be azzal, ami nem elégitette ki teljesen, és — noha sok képe igen gyorsan, egy-két «ülés» alatt készült (notabene, mindig állva dolgozott) — viszont számtalan képét sokszor minden könyörgés ellenére is, újból és újból átfestette, sokszor a kompozíciót is lényegesen megváltoztatta. Hangoztatta, hogy nem szabad gyáván festeni és hogy jó néha a képet azzal fejleszteni, hogy az ember azt, amit csinált, felborítja, hogy az ő szavát idézzem: bouleverseirozza. Vastagon, sok festéssel festett hihetetlenül nagy ecsetekkel; a sokszori átfestés valami varázslatos érdes *pâte*-ot adott képeinek és képei, bár ő maga némelyiküknek (szerencsére kismérvű) sötétedését később ennek tulajdonította és részben ezért tért át legutolsó éveiben a sima, nedvesbe való készre-festés módszerére, nagyrészt általában mondhatni teljes színpompájukban megmaradtak, amit ma már végérvényesen megállapíthatunk, mert hiszen az utánsötétedés, veszélye csak addig fenyeget, amíg az olaj teljesen meg nem száradt. Atyám képeinek jó megmaradása kétségtelenül annak köszönhető, hogy a leg gondosabban megválogatta a festékanyagot és soha más, mint abszolút szintartó festéket nem használt. Műveit tehát nem fenyegeti az a sors, amely a régi mesterek képeit érte, akik tudvalevőleg sok színhez nem ismertek oly anyagot, mely maradandó s amelynek a fény nem árt, úgy hogy például zöldjeik megbarnultak vagy egyes esetekben megkékültek (Vermeer), sőt modern mesterek műveit is, például Manetét, amelyeken sajnos, ma már nem látjuk azt a riasztó színpompát, amely annakidején a laikusok szemében piros posztó volt. Ez kétségtelenül annak tulajdonítható, hogy Manet idejében, különösen Franciaországban, még nem kezdődött volt a festés technikájának az a tudományos kontrollja, amelynek kezdete atyám idejébe esik s amelyre ő alaposabban volt figyelemmel, mint bárki más. Malonyay Dezső arcképe egyik páratlanul szép példája ennek a vastagfestésű modornak; *pâte*-ja természetesen üleg keletkezett érdességével mennyire más, mint az a mesterséges rücskösség, amelyet egyes festők készakarva csinálnak. Egy másik mesterműve ennek a korszaknak az a gyönyörű *portrait*, amely feledhetetlen emlékkiállításán 1922-ben «Ifjú arcképe» címmel volt kiállítva. Ez öcsémet ábrázolja, drap bársonykabátban, mely alól piros jersey látszik ki. E végleges verzió alatt több más, befejezettnek mondható, igen szép kép van eltakarva, melyekhez öcsém kék matrózgalléros ruhában, még mint gyermek állt modellt, — a festés folyamán ifjává serdült. Atyámnak sok-sok képén voltak ily szebbnél-szebb átmeneti állapotok, amelyeket ő aztán, ha *el* nem is, de *lerontott*. Ezeket kevesen láthatták, és — édesanyámat kivéve — senki se láthatott közülük annyit, mint én.

Késői képei teljesen simák, a leegyszerűsített, frontális világítású aktok jellemzik ezt a korszakát. Ezeket is sokáig dolgozott és előbbi szokásától eltérően, rajzokkal készítette elő, olykor több rajzban igyekezett a kép kompozícióját teljesen tisztázni, mielőtt festéshez fogott. De e rajzai is csaknem festményeknek mondhatók, teljesen megvan bennük az a képhatás, ami a festményekben, még pedig annak következtében, hogy a világos aktot egyszerű, sötét háttér veszi körül, az aktot ceruzával rajzolta meg és a háttérrel tintával festette be. Ez megfelel a képek karakterének, mely csak két tónusra, az akt hússzínére és a sötét, egyöntetű háttérre van alapítva. Ezekhez tartozik — a

másik, a háttérben levő akttól eltekintve — utolsó nagy műve is : egy, vörös háttér előtt, vörös drapérián háttal fekvő cigánylány aktja, és a háttérben, szimultán ábrázolásban, a kép közepén szemben ülve ugyanaz a meztelen nő. Tudatosan ugyanaz a nő, szándékos szimultanizmus ; az alak hosszú, puha elnyúlásában is van némi, kétségtelenül többé-kevésbé tudatos elrajzolás, mely semmit sem von le a kép rendkívüli érdekességéből, sőt inkább növeli azt. Talán némi eltérés volna ez a naturalizmustól, mint a nem sokkal előbbi Pietà, melyet atyám, miután befejezte és ki is állította volt, szétdarabolt s amelynek egy pár vázlatában Petrovics a naturalizmustól való eltávolodást látja? — vagy kilengés? ki tudja . . . Már betegeskedve, egy évvel halála előtt, ötvennégy éves korában festette atyám ezt a nagyjelentőségű mesteri művet, mely arról tanuskodik, hogy pályája derékban tört ketté . . .

Igy is hatalmas életmű az, ami tőle ránk maradt. Ha pár szóban összegezni próbáljuk, miben állt rendkívüli jelentősége, azt kell mondanunk : izing-
vériig egyéni, eredeti, bár az eredetiséget soha nem hajhászó, sajtáságos, elő-
kelő ízlésű, a bizarrságra hajló művész volt, aki, fokról-fokra fejlődve, hit-
vallásához, a szabadon interpretált, de lényegében naturalisztikus természet-
hűséghez mindig híven újat, merészen újat alkotott, annyira újat, hogy az
általánosabb elismerést csak későn és nem kielégítő mértékben érte meg.
Festményei minden naturalizmus mellett is nem «Naturausschnitt»-ek, hanem
zárt, meggondolt, egységes kompozicionális értékek, műtárgyak, amelyek-
ben — annak ellenére is, hogy nemcsak mindennapi, hanem számos esetben
bibliai témákat választott, mondanivalója — mint ő maga is sokszor hangoz-
tatta, specifikusan festői mondanivaló.

Ferenczy Valér.

ŐSZI PASZTELL.

*Szeress, szeress, szegény ribiz-bokorka,
S szeress, szeress te is te ferde préház,
Telőd felett friss mustok cukra méláz
És forr és erjed bűvölő borokba.*

*Roskadl fjadra kúsznak kósza indák,
De bölcsen tűri hallgató türelmed,
Míg messze sok-sok bárány-lestű felleg
Bús szőke fényt és jó kegyelmet hint rád.*

*És boldogan nagy végtelenbe úsznak,
A föld szívében tündöklő, tiszta csend ül,
Egy-két barackfa néha összerendül
És bólogatnak aztán, jól alusznak.*

*Mint égigérő végtelen nagy árnyék,
Titokzatosan leng sok árva kőrís,
Zenél, zenél az édes, édes ősz is
És visszazeng a zengő-lelkű nyár-vég.*

Horváth Béla.

AZ EMBER AKI BEFORDUL...

AZON a késő délutánon, amikor Szilveszter Domonkos átszállót váltott a nyugati körül, akkor tulajdonképen még nem volt semmi. Semmi különös. Némi halvány idegesség remegett itt-ott a kezefejében, az ujjában — a zsebébe nyúlt a nedves kezével és összecsomósodott kis szürke vattafoszlányt, finom dohányport, kenyérmorzsát körmölt fel, ettől összerázkódott — egyébként álldogált kint a perronon és nézte a záport, az utcát, a házakat... Hogy szaladnak. Az emberek. A lámpák. Ahogy a ködből előbukkannak. Kapualjak. Cseléd, mezítláb, éthordóval.

Bp. 102—96... Mavart... mi lehet?... Mavart... Ámor mozgóképszínház... Lon Chaney... Anna Baclanova... Első Magyar.. szavalódélutánja... mennyi ernyő!... egy... kettő... három... kilenc... tíz... ernyőtlen... kettő... öt... hét... tizenegy... tizenégy... ernyős... és nekifogott, hogy megszámolja. Ernýösök és ernýőtlenek. Ernýös: huszonegy... huszonkettő... huszonnégy... Ernýőtlenek: harmincégy... harminchat... harminckilenc... Hopp, ez befordul... Nem, ez nem számít, amelyik befordul... Csak a körutiak... és aki kijön... Aki befordul az nem számít... nem száááá-miiiiit??? Ugyan!!! A torkához kapart Szilveszter Domonkos, odanyúlkaált a kabátgallérjához, mint egészen rossz színészek, amikor lelki-válságot, gyötrődést jeleznek. Nem számít? Mi ez? Ez olyan, mint egy jelige, mint valami sötét és kétértelmű jelmondat: aki befordul, az nem számít... miért, miért, miért? Hát csak aki kijön, előbukkan? Csak az? Aki befordul és eltűnik a mellékutcák homályában, az nem? Lehetetlen! Közben eltévesztette a számolást és utálkozva gondolt a zsebére, ahol szürke vattacsomók, dohánypor és kenyérmorzsa keverednek tisztátalanul az ő zsebében... Szilveszter Domonkos zsebében! A víz az arcába freccsent és megint az ernýökre lesett egy kicsit, aztán minden átmenet nélkül hazagondolt. Otthoni záporokra. Például az a húsvét délelött. De milyen szépen indult. Ritka gyönyörű egy nap volt. Úgy emlékszik, mintha ma lett volna, pedig hát... igen... akkor járta a másodikat... Udvarhelyen... a Bence-fiúkkal ment haza azon a húsvéton... amikor a nagy zápor volt... Ahogy kijöttek a templomból, hát egyszerre csak zuhé, mintha dézsából öntötték volna. Az asszonyok felkaptak egy rend szoknyát a fejükre, ő meg, ő, Szilveszter Domonkos II. g. oszt. tan. akkor terítette először a zsebkendőt a kalapjára. Hát ez nagyon régen volt, megvan harminc esztendeje. Jézus Isten... Harminc éve... Hogy

elment!... Mennyi lehet még?... Lehet még másik harminc is... Hosszúéletű a familia... Kiállott már olyik Szilveszter ennél többet is.

Ilyenformán gondolkozott Szilveszter Domonkos, volt tanító, a későbbi pecsétőr — azon a késő délutánon, míg a 73-as lefelé úszott a körúton — kicsit zavartan és fel-felrezenve, de egyébként elég rendesen. Később meg, hogy az Oktogonnál felszállott a pirosarcú a gyermekkel, hát épen jó kedvre hangolódott valamelyest.

A pirosarcú a karján hozta a gyermeket és betolakodott vele a kocsiba.

— Apu, apu — azt mondta a gyerek — még sokáig fog esni?

A pirosarcú kikémlelt.

— Nem... nem sokáig.

— Meddig?

— Ameddig eláll... hehehe... ameddig eláll... — és körülnézett.

Páran nevettek, mire még egyszer mondta: — pont ameddig eláll.

A gyerek ebbe nem nyugodott bele.

— És mikor áll el?

— Mikor... mikor... majd ha nem akar esni többet...

A gyermek kicsit elgondolkozott.

— Honnan van ennyi víz?

— Az égből.

— És, hogy kerül a víz az égbe?

— Hát e... felmegy... fel izé...

— Innen?

— Innen.

A fiúcska erősen ráncba szedte a homlokát és hallgatott egy pillanattig, aztán kirukkolt a problémával.

— Felfelé esik?

— Nem esik, párolog.

— Jó, jó, de szóval felmegy.

— Fel.

— Akarom látni.

— Hallgass már, majd egyszer, ha jó lesz.

— Megmutatod?

— Meg.

Az egész kocsi élvezte az ügyet és egy aktatáskás ember oda is szólt a pirosarcúnak.

— Most mutassa meg neki.

— Mit?

— Hogy felfelé megy az eső.

A gyerek vérszemet kapott.

— Mutasd.

— Majd, ha jó lesz.

— Most mutasd, most mutasd!... — az aktatáskásban erős szövetségessé akadt.

— Mondd szépen apukának, hogy te jó vagy, mutassa most, bizony. Bácsi is szeretné látni, meg itt a nénik és bácsik mind.

Az egész kocsi kitünően mulatott és Szilveszter Domonkos maga is jóízűket mosolygott közbe. A gyermek elkérdezett minden elkérdezhetőt és a Rákóczi-út táján már azt követelte az apjától, hogy fújja el az ívlámpákat.

— Milyen okos . . . — ezt egy kövér asszonyosság mondta és a pirosarcú megveregette a gyermek pofiját.

— Mondd el szépen a kis egeret.

A gyermek elmondta. Ezt azonban Szilveszter Domonkos már nem hallotta.

. . . Érdekes — gondolta Szilveszter Domonkos — érdekes . . . Egy ilyen gyerek . . . Hogy mer ilyen hangosan beszélgetni a villamoson, nem törődik semmivel, senkivel . . . Úgy beszél, mintha otthon ülne az apjával . . . Milyen otthonos . . . Hogy szájal . . . A felnőttek meg milyen óvatosak . . . Összehajolnak, ha valami mondanivalójuk van, akármi, akármilyen semmi . . . Ez a gyermek meg kikiabál mindent, ami a begyében van . . . Nincs semmi titkolni valója, semmi szégyene . . . Vajjon a gyermeknek nem árt az, amikor úgy hozzáhajolnak: — Pszt, csendesen . . . Nem szoktatják egy kis alattomosásra? Ezekkel az odahajolásokkal . . . körülintésekkel: — pszt, a bácsi meghallja . . . pszt, a néni meghallja . . . — Hagyni kellene minden gyermeket, hogy úgy kiabálja ki a mondanivalóját, ahogy akarja . . . Így ette magát Szilveszter Domonkos, volt tanító és erős vágyat érzett magában a gyermek után. Egy gyerek . . . két gyerek, tíz gyerek, száz gyerek, a magáé, másé . . . egy egész osztály . . . Nincs. Se magáé. Se másé. Csak eső van. Lucskok van. Átszálló van. Reklámok vannak. Újságbódék. Emberek. Ernyővel és anélkül. Trafik, rendőr van . . . protekciók vannak, ajánlólevelek, szürke vattagolyók, dohánypor, kenyérmorzsa s aki befordul az nem számít, nem, nem számít!

A pirosarcú a villamos szerkezetét magyarázta a gyermeknek. A kicsi nem hitte, hogy a kocsi csak attól indul meg, hogy a kalauz csenget. Mindenki mulatott. Szilveszter Domonkos olyan egyedül maradt állva a középén, ahogy belökdösték rendre, hogy felriadt, amint a kövér asszony hozzábökött:

— Né — mutatott a gyerekekre — né . . . Nagyszerű, nahát . . . — és hahotázva nevetett.

Szilveszter Domonkos tétován odarezzent.

— Tessék? — de valami elutasító gög volt a szemében, valami utálkozás, hogy a kövér asszony elfordult sértődve . . .

— Semmi — és az aktatáskához hajolt: — Paraszt, buta paraszt — azt mondta halkan, — hogy nem lehet szeretni egy ilyen gyereket, egy ilyen cuki gyereket?

Az aktatáskás rábólított nagyon szomorkásan.

— Nincs ma szív az emberekben, nagyságos asszonyom, nincsen.

A következő napon került Szilveszter Domonkos az Első Magyar Tojás Forgalmiba.

Az Első Magyar Tojás Forgalmi nem volt más, mint Üppig úr személyesen. Üppig Jenő igazgató-tulajdonos. Szilveszter Domonkos igen nagy tisztességtudással állott meg előtte hétfőn reggel félhét órakor, a Tojás Forgalmi pincéjében és lekanyarította a kalapját. Ez a széles nagy mozdulat igen tetszett Üppig Jenőnek és azt mondta :

— Na-na, tegye csak fel, hideg van itt. Cúgot kap. — Mire Szilveszter Domonkos visszatette a kalapot, ami viszont nem tetszett Üppig Jenő igazgató-tulajdonosnak.

— Hát jöjjön csak utánam.

Végigmentek a pincén, ahol, amerre elhaladtak, ládavárak és tojás-hegyek között viháncoló gyereklányok komorodtak el és hajoltak sietve munkájuk felé s lehúzott sipkák alól sunyi sihederek bámultak utánuk.

Üppig Jenő igazgató-tulajdonos az üveggel elkerített irodába vitte Szilveszter Domonkost. Az irodában a rosszabbik asztal előtt egy nő ült és szenvedett. Közben számokat adott össze és kivont.

Üppig Jenő igazgató-tulajdonos belépett és Szilveszter Domonkos szolgálatkészben betette az ajtót.

— Nézd, Malvin, ez az az ember, akiről beszéltem. Az új ember.

Üppig Jenőné megfordult, végtelen szomorú szemét végighordozta az új emberen és azt mondta :

— Szegény. — Kicsit féloldalt hajtotta a fejét és megismételte : — Szegény.

Üppig Jenőné — Stendchen Malvin — reménytelen szerelemből kifolyólag ment feleségül férjéhez, a Tojás Forgalmihoz, ezelőtt huszonöt esztendővel és azóta megszokta nélkül ülve, állva, ébren és alva — szenvedett. Mondják, hogy amúgy is az volt a természete. Hivatásos szenvedő volt, szeretett sajnálkozni, viszont elvárta, hogy sajnálják.

Most Szilveszter Domonkost sajnálta, aki maga is meghatódott és lehajtotta a fejét.

Üppig Jenő igazgatót ez a hangulat nem zavarta.

— Hát nézze — és tömött szurokfelete kis szakállához nyúlt — nézze, a helyzet az, hogy nekem tulajdonképen nincs is szükségem emberre. Megmondom magának úgy, ahogy van. Üppig Jenő igazgató mindenkinek megmondja a véleményét. Ha már van is szükségem, akkor is munkásra van szükségem, érti? Munkásra! Jó, jó, jójójó, hogy dolgozik... tudom... rendben van, majd meglátjuk. Hát szóval ott hagytuk el, hogy nekem munkásra van szükségem. Én nem szeretem az ilyen izéket... eee... intellektuális munkanélkülieket, meg mi. Nem szeretem. Nincsen áldás az ilyenek. Maga — és felemelte a hangját Üppig Jenő — maga egyedül az összeköttetéseknek köszönheti azt a pozíciót, amelyet vállalatom keretében be fog tölteni. Mi következik ebből? Na? Az következik, hogy egy próbát teszek, igaz? Lássuk. Tud

dolgozni, akar-e dolgozni, vagy nem? Sss... Én megadom a munkaalkalmat vállalatom keretében és figyelemmel kísérem az eredményt.

— Igazgató úr...

— Jó jójó... figyelemmel kísérem az eredményt. Nem vagyok munkásnyúzó, tisztelem a képzettségét, meg mindent, de rendes munkát kívánok. Üppig Jenő igazgató nem fantaszta, ezt vegye tudomásul.

— Igazgató úr...

— Sőt, egyebet mondok. Többet várok magától, mint egy közönséges munkástól, aki nincsen tudatában annak... annak a... szóval annak az izének, aminek maga tudatában van. Kell legyen. Maga tanító, az más.

— Igazgató úr, kérem...

— Ssss... csitt, csitt... Üppig Jenő igazgató nem szereti, ha közbeszólnak, hát kérem, ezt jegyezze meg magának.

Megegyeztek a fizetést illetőleg és Üppig Jenő igazgató a munkahelyére vezette Szilveszter Domonkost.

A harmadik pince sarkában, a rézsutos ablak alatt állott egy nagy láda. Előtte egy kis láda. A nagy ládán egy bélyegző és egy festékpárna. A nagy láda elé egy-egy kéziszekér tojást toltak. A kis ládán ült Gyöngy Anna tizenhatéves hajadon. A kis szekérről vett egy tojást a balkezébe, a jobbjaival megfogta a bélyegzőt, odaszorította a párnához és óvatosan rányomta a tojásra — Első Magyar Tojás Forgalmi. Garantált Lámpázott. — akkor a tojást betette egy másik kis szekérbe és új után nyúlt.

Itt állott meg Üppig Jenő igazgató-tulajdonos Szilveszter Domonkossal.

— Gyöngy Anna! — a leány felugrott riadtan, végigtörölte a száját és meghuzigálta a szoknyáját — át fogod adni a helyedet Szilveszter izé... szóval ennek az új embernek. — Domonkoshoz fordult — hát itt marad. Ezt fogja csinálni. Csak ügyesen, szaporán és pontosan. Így: — Üppig Jenő igazgató-tulajdonos felkapott egy tojást és személyesen lepecsételte. — Látja? A fogás. A fogás a fontos mindennél. Mindég így kapja el, balkéz hüvelyk- és mutatóujjal a két csúcsát úgy, hogy a gömbölyűbb vége a hüvelykujjon, a hegyesebbik a mutatóujján, figyelj? Akkor gyengén odaérteti a bélyegzőt a párnához, nem erősen, mert egyrészt romlik, másrészt a dús festék könnyen elmázolást idézhet elő, ügyebár. Főszűly: amíg a pecsét a tojáson van, szilárdan tartani, hogy el ne csússzon. Persze nem összeroppantani, amint azt ezerkilencszáztizenöt május második felében egy emberem megtette. Ki is dobtam. Üppig Jenő igazgató nem tűri az ügyetlen embereket. Hát lássuk.

Szilveszter Domonkos belenyúlt a kocsiba és kivett egyet a tetejéről.

— Helyes — mondta Üppig Jenő igazgató-tulajdonos — igen helyes. Ez a magától való mozdulat, felülről venni, mindig legfelülről, ez igen helyes volt, így tovább.

Szilveszter Domonkos szabályszerűen lepecsételte a tojást és oda-
rakta a többihez.

— Jól van. Látom, maga vinni fogja valamire. Üppig Jenő igaz-
gatónak jó szeme van és mester a szakmájában — megsimogatta a
szakállkáját — a tojásbrans kényes, nagyon kényes. A tojásbranshoz
érzés kell, igen. Hát kezdje meg, dolgozzon rendesen és akkor ki fogja
érdemelni elismerésemet. Gyere, Anna.

Gyöngy Anna most rezzent fel. Eddig csak annyi időre vette le
nagyranitott csodálkozó két szemét Szilveszter Domonkosról, míg a
tojáspecsételés művelete tartott. Ezt megnézte érdeklődve, a szakma-
beli szemével és meg volt elégedve. Egyébként rábámult a csontos,
száraz, nagy emberre — ahogy az hosszú, sovány ujjai közé fogja a
tojást — de milyen savanyú arca van! . . . olyan savanyú, hogy azon
még kacagni se lehet. Pedig egyébként mindenem tudott kacagni Gyöngy
Anna. Azon, hogy Üppig Jenő igazgató úr mindig azt mondja — én,
Üppig Jenő igazgató így, én, Üppig Jenő igazgató úgy — nahát ezen
majd kipukkant eleinte . . . meg a nagy láda, meg a kis láda, meg a
bélyegző, a tojások, milyen fehérek, hogy hasonlítanak egymáshoz,
bizony Isten akár egyik tojás a másikhoz, és ha valami ilyesmi eszébe
jutott Gyöngy Annának, akkor lebuktatta a pirosposzsgás kis képét a
nagy láda mögé és úgy kuncogott magában, hogy majd felvetette a
jókedv. Hanem ezen nem lehetett kacagni. Ezen a nagy, szomorú embe-
ren. Rácsudálkozott.

Üppig Jenő elvitte Gyöngy Annát: Nem messze vitte, csak a szom-
szédos hosszú asztalhoz, ahol kis ládába forgács közé csomagoltak.

— Ezt fogod csinálni ezentúl — azzal visszament az irodába.

A nagy asztalnál igen megörvendtek fiúk, leányok mind.

— A csomagoláshoz jött Gyöngy Anna, naccérú . . . na, lesz most
multság! . . . hahaha . . . hihih . . . hehehe . . . itt a Gyöngy Anna.

Gyöngy Anna hát neki fogott a csomagolásnak. Hanem olyan
hallgatagul, olyan kedv nélkül, olyan komorra igazított arccal, hogy . . .
Nem látta még ilyenek Gyöngy Annát senki. Hiszen tette ő magát
komolynak máskor is. Teszem azt, ha Üppig Jenő igazgató úr végig-
sétált a pincén, vagy ha a nagysága kijött az üvegkalickából — Üppigné,
Stendchen Malvin nem bírta a jókedvű embereket és egy hangos kaca-
gástól ideggörcsöket kapott — de ez más volt. Akkor, aki ránézett
összeszorított szájára, kétfelé kacsintó két huncut szemére, hát annak
hahotázni kellett. De most? Né . . . ahogy viszi azt a kész ládácskát . . .
mintha halott után lépegetne . . . furcsa.

Furcsállotta is az egész Tojás Forgalmi. A csomagoló, az expe-
diálók, a lámpázók, a trógerek, még a kifutók is. Pár nap mulva maga,
Üppig Jenő igazgató-tulajdonos is észrevételezte egy reggeli körséta után.

— Te, Malvin, ez a Gyöngy Anna egészen megkomolyodott.
Ideje volt.

Az asszony felnézett a könyvei közül.

— Szegény, szegény kis leány.

Csak az új embernek nem tűnt fel Gyöngy Anna változása. Ő nem ismerte a régi Gyöngy Annát. Últ a nagy láda előtt a kis ládán és balkeze hüvelyk- és mutatóujja közé fogta a tojást — gömbölyűbb végével lefelé, a hegyessel felfelé — odaszorongatta a bélyegzőt a párnához, aztán a tojáshoz óvatosan, nehogy elmázolást idézzen elő. Fogytak a tojások az egyik kocsiban és szaporodtak a másokban. Ez kiürült, az megtelt. Ekkor újat gurított oda, ezt meg vitték a csomagolók.

Három-négy nap alatt esett át a Tojás Forgalmi a zökkenőn. A csomagolók, expeditörök, lámpázók és trógerek megszokták, hogy Gyöngy Anna nem mókázik többé és az anyagot, egy hosszú, nagytagú, sovány ember pecsételi, egy Savanyújózsi, egy Sanyaróvendel, egy Citromjani. Nem beszél, nem barátkozik, csak nyomja, nyomja, nyomogatja a pecsétet, egyiket a másik után, sose gyorsabban és sose lassabban.

Üppig Jenő igazgatónak tetszett az új ember zárkózottsága. Aki keveset beszél, többet dolgozik. Meg is mondta a második, vagy harmadik héten az asszonynak, aki valami sürgős számlát hozott eléje nesztelen, álmatag lépésekkel:

— Mir scheint, wir haben eine ganz gute Akvizicion gemacht, mit diesem alten Kerl, mit diesem Lehrer.

Az asszony elnézett a nagy láda felé és azt mondta:

— Der Arme.

Tényleg rendesen dolgozott Szilveszter Domonkos. Idővel egy tojásórában állapodott meg magával, amely úgy működött, mint egy homokóra. Csak homok helyett tojással. Amíg az egyik kocsiból a pecsételetlen anyag átpereg — pecsételve — a másik kocsiba, azalatt eltelik egy óra és öt perc. Vagyis reggel hattól este hatig, összesen tizenegyszer kell kiürülni az egyik kocsinak és megtelni a másiknak. Most már így mérte az időt. Egy kocsirakomány, egy parti. Egy parti hatvanöt perc. Vannak persze nehezebb partik is, meg könnyebbek, de átlag hatvanöt.

Egy tróger kezdett ki vele először — és akkor látta meg csak tulajdonképpen Szilveszter Domonkos Gyöngy Annát. A tróger azt mondta neki:

— Hogy ityeg a fityeg, kollega úr?

Szilveszter Domonkos zavartan felnézett, meg körül is, hogy neki szól-e — mind nevettek, de mindenki. Hát tényleg valami mulatságos, hogy ez a Robicsek — így hívták a tróger — kikezdte Sanyaróvendelt.

Robicsek mégegyszer megkérdezte — de most már valamelyes humorral, komolykodva, hozzáhajolva — hogy azt mondja:

— Az iránt érdeklődöm, kollega úr, hogy hogyan ityeg a fityeg? Szilveszter Domonkos tojás után nyúlt.

— Köszönöm — mondta szárazon — köszönöm, jól.

— Na, hála Istennek — s nagyot sóhajtott Robicsek — hála Isten-

nek. Egész éjjel nem hűnytam le a szememet, azt hittem, hogy rosszul.

Ezen megint sokáig kacagtak. Így látta meg Szilveszter Domonkos Gyöngy Annát. Tudniillik Gyöngy Anna nem kacagott. Nem. Ő egyedül. Konokul belevájkált a forgácsba és mérges volt Robicsekre, a disznóra. Szeretett volna odamenni a Sanyaróvendelhez és megmondani neki, hogy vigyázzon Robicsekre, mert a Robicsek egy disznó. Egy nagyszájú. Szentelen. De nem mehetett oda. Nem mondhatta meg.

Robicsek aztán vérszemet kapott. Egyszer megállott a nagy láda előtt és nézni kezdte a munkát. Nézte, nézte, nem szólt semmit. Szilveszter Domonkos felpislantott, pecsételt tovább. A tróger meg csak állott és nézett. Már figyelt az egész pince, még az elsőtől is átjöttek, tettek-vettek — a Robicsek csinál valamit . . . aha . . . haha. Jó sokáig állott, akkor roppant jóakarattal odahajolt a láda felé.

— Nézze — azt mondta igen jámboran — ne így csinálja, ne így.

Szilveszter Domonkos odafülett a jóakaró hangra.

— Hanem?

— Hát úgy csinálja, mint a postán a kisasszonyok, tudja. Rakja sorba, aztán kenje . . . bum-bum . . . zsupsz, zsupsz . . .

Ez nagyszerű volt. Szilveszter Domonkos lenyelte a tanácsot. Robicsek meg sunyi szerénységgel odébbment. Nagyon nagy mulatság volt. Gyöngy Anna ebédidőkor odament a nagy ladához és köszörült egyet a torkán.

— Kérem . . . — igen halkán mondta — kérem, vigyázzon ezekre, mert ezek mindég viccelődnek . . . aztán, ha hagyja magát, hát a nyakára nőnek.

Szilveszter Domonkos pedig igen-igen hálásan azt mondta :

— Köszönöm.

Ennél többet nem is igen beszéltek, egyelőre.

Szilveszter Domonkos egyébként egyszer, egyetlen egyszer elmondott valamit és épen Üppig Jenőnének. Úgy történt, hogy este hat után, mikor már mindenki elment, Üppig Jenő igazgatótulajdonos azt mondta neki :

— Nézze csak izé, szaladjon fel, mondja meg a nagyságának, hogy vacsorára ne várjanak, majd ő már tudja miért.

Szilveszter felszaladt. Az első emeleten laktak Üppig urék. Átadta az üzenetet a szobalánynak, az beszaladt vele és visszaszaladt.

— Menjen be a naccsághoz.

A naccsága a maga szobájában ült fullasztó hőségben. Épen megtette a kanárikat és neki fogott, hogy a naplójába írjon egynémely figyelemreméltó dolgot az Élet hogyan és mikéntjéről, emberismeretről, a végtelenről s főként, hogy végre megvonja a párhuzamot a nagy-lelkű szenvedés és a fenköltlelkű szenvedés között. Érdekes témának ígérkezett.

Ekkor jött Szilveszter Domonkos. Behivatta. Régen meglátta

benne az amatőrszenvedőt és áhítozott idegen bánatokra, melyeket aztán finom és komplikált eljárásokkal a magáévá alakított. Ezekben mester volt. Sokáig tudta fájtani szívét azért a kéményseprőért, aki Csikágóban leesett a szalámigyár tetejéről és magasfeszültségű villanyhuzalra zuhanva, szénné égett. Lelkét marcangolta annak a szerencsétlen eszkimó anyának a sorsa, akit felfaltak a jegesmedvék és árván hagyta négy kis gyermekét.

Üldögélt a túlfűtött szobában és szenvedett. Az üzletbe nem kellett volna lejárnia, hiszen nem voltak rászorulva. De lázas tevékenységre oltotta a bánatait naphosszat, hogy aztán este hat után annál mélységesebb erővel zuhogtassa elő. Ilyenkor ült a naplójához : egyedül volt mérhetetlen szomorúságmasszáival. A férje nem is merte háborgatni az üzleten kívül, meg nem is érdekelte. A lánya — Üppig Szerénke — soffirozni tanult, kabarészínészek autogrammjait gyűjtötte és egy-egyben már megjelent a Színház Művészet Társaság Kozmetika Lóspört és Mindenegyében, mint korzó szépe. Korzó szépe sorozat : 741 Üppig Tiddyke. Mert a nevét — azt, hogy Szerén — té, i, két dé, ipszilonnal írta így : Tiddy. Az anyjával alig találkozott.

Üppigné Stendchen Malvin hát ült a szobájában és bekérte Szilveszter Domonkost. A naplót, amelynek első kötetébe — ez a harmincegyedik volt — ezelőtt három évtizeddel egy azóta elhalt nagy költő írt biztató sorokat — becsukta és végtelen szomorúsággal végignézte Szilveszter Domonkost.

Talán egy félóráig beszélgettek halkán. Szilveszter Domonkos megkérgesedett szívét valahogy langyosan körülfoltya az a százszázalékos desztillált bánat, amit az asszony magából kisugárzott és röviden, koppanó mondatokban odavágta a kínlódásait, elmondta keserves útjait, éhezéseit, a honvágyát; elmondta, hogy nem volt ő egyedül, asszonyt, gyermeket temetett már amióta elszakadt a gyökere a hazai földből és most itt áll megrokkantan, öregén és remények nélkül.

Az asszony nagy hálával fogadta a vallomásokat és miután kegyesen elbocsájtotta Domonkost — megajándékozva őt két használt zseletpengével — úgye maga borotválkozik szegény? — nekifogott, hogy az imént felszipantott szívmarcangoló vigasztalanságokat szertedabolja, feltrancsirozza és elraktározza magában. Szorgalmasan és gyönyörrel dolgozott s háromnegyed órával Szilveszter Domonkos távozása után már ott tartott, hogy nagy vonásokban az övé volt az egész szomorúságkomplexum. Irta, írta a naplóját, a kanári fütyörészett, az első kötet első oldaláról elősurrant a nagy költő szelleme és ott lebegett fölötte. Ettől a naptól kezdve Üppigné Stendchen Malvin kedvenc bánatává fogadta Szilveszter Domonkost. Jöttek még azután nagy események — Kaliforniában tornádó pusztított, a külső Ferencvárosban egy mosóné leesett a létráról, ahogy a ruhákat teregette és féloldali szívészélhüdést kapott, Mexikóban rablógyilkosság miatt kivégeztek egy Juan Fernandez nevű fiatalembert, akiről aztán kiderült, hogy

ártatlan volt, de a dédelgetett szomorúság, a főbárat Szilveszter Domonkos maradt.

A tojás pedig sosem fogyott el a nagy láda mellől. Telt egyik parti a másik után. Hatvanhét parti, meg egy vasárnap az egy hét. Csak simán, finoman, nem szétmázolni, nem összeroppantani — Első Magyar Tojás Forgalmi, garantált lámpázott — egyiket a másik után.

Gyöngy Anna, amióta nem kacagott, meg is fogyott egy kicsit. Az hízlalta, a kacagás — mondta Robicsek, a tróger.

Mindezt nem vette észre Szilveszter, csak a tojásokat látta, meg a bélyegzőt és a párnát, amelyeket este egy papendekli dobozba rakva, a nagy láda polcára tett. Reggel kivette. Este betette. Reggel megint kivette. A dobozra nagy verébfaj betűkkel volt írva: Gyöngy Anna. Meg egy dátum. Akkor kezdte Gyöngy Anna a pecsételést. Szilveszter Domonkos új dátumot kezdett. Ahány partit csinált, annyi vonalat húzott a skatulyára. Már annyi vonal volt, hogy el se fért. Húzta oldalt, a fenékén, keresztül-kasul, össze-vissza, akkor egyszer egy kora regelen megszámolta — rengeteg volt — és összeszámolta, hogy hány tojás egy parti. Azt összeszorozta. Ennyi tojást pecsételt le'ídáig. — Első Magyar Tojás Forgalmi garantált lámpázott. — Sokáig elnézte a pecsétet és aznapesett az első összeütközése Üppig Jenő igazgató-tulajdonossal.

Bement hozzá a kalickába és azt mondta neki:

— Igazgató úr kérem, ajánlanék valamit a pecsétre vonatkozólag.

— Ajánl? A pecsétre? Mi?

— Ajánlanék valamit. Hogy tudniillik ahelyett, hogy garantált, írjuk azt, hogy szavatolt.

Üppig Jenőnek vérbeborult a szeme.

— Tessék kimenni. Azonnal menjen ki. Velem ne vicceljen. No nézd. Üppig Jenő igazgatóval nem lehet viccelni. Ajánlgassa Robicseknek, a barátjának.

Szilveszter Domonkos kiment a kalickából. Üppig Jenő igazgató utána fűjt.

— Der Lehrer — mondta a feleségének — der Lehrer ist verrückt.

— Ach, ach der Arme . . .

Délután aztán még valami történt. Hat órakor, hogy kézmosáshoz készülődtek, Domonkos elővette a papendekli dobozt és nagy figyelemmel, gyengéden becsomagolta a pecsétet. Robicsek, a tróger arra ment s nem állta meg szó nélkül.

— Nézd már, hogy lefekteti, mint a gyereket. Vigyázzon rá, pecsétőr úr, vigyázzon, nagy kincs az. Csak óvatosan.

Röhögtek.

Szilveszter Domonkos elkapta: pecsétőr? . . . Hm . . . pecsétőr! . . . Persze . . . Persze, hogy pecsétőr.

Arany János életrajza Voinovich Gézától. (A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1929.) Irodalomtörténetírásunknak egyik sarkalatos megállapítása, hogy a kiegyezés előtti magyar költészetnek kulminációs pontja Arany János munkássága. Arról folyhatik vita, — persze meddő vita — hogy ki volt nagyobb tehetség: Vörösmarty-e, Petőfi-e, vagy pedig Arany János, annyi azonban kétségtelen, hogy mindazok a fejlődési tendenciák, amelyek a XVIII. század végétől mutatkoznak a magyar költészet történeti folytonosságában, Arany művészetében érik el eredményüket. S mind ez a teljesítmény a költő részéről nem valami tudatalatti megsejtés következménye, hanem világosan látott, határozottan szándékolt, elméletileg megalapozott, s a kormányzó és ellenőrző értelem vezetésével megalkotott eredmény.

Annál csodálatosabb, hogy ilyen centrális jelentőségű nagyságnak, mint aminő Arany János, mindezeidig nincsen pontos és módszeres életrajza. Kitűnő részletmunkák nem hiányoznak, sőt nagyszabású összefoglaló pillantások sem, de életének és működésének minden fontosabb fordulatót és irodalomtörténeti valamennyi vonatkozását egybeállító, az adatokat a történeti és filológiai kritika rostáján kiválogató Arany-életrajz mindezeidig hiányzik irodalomtörténetünkéből.

Ezt a hiányt van hivatva pótolni Voinovich Gézának, a kiváló esztétikusnak és finomtollú szépírónak megkezdett munkája. Az Akadémia kiadásában eddig megjelent kötet a költő életének első szakaszát, a születésétől a szabadságharc bukásáig terjedő időt öleli fel. A gyermekévek, az iskolai esztendőök, a rövid színészkedés, a szalon-tai jegyzősködés, az irodalmi életbe való győzelmes bevonulás, a szabadságharcban való részvétel érdekes és elevenen megrajzolt képei sorakoznak el szemünk előtt.

A már eddig is tudott életrajzi adatokat éles kritikai szemmel megvizsgálva nyújtja eléink Voinovich. Sok

eddig kiadatlan levél birtokában pedig nem egy helyütt megigazítja őket s irodalomtörténetírásunkat sok tanulságos új adattal gazdagítja.

Esztétikai megállapításai nem kevésbé becsesek. *Az elveszett alkotmány, Toldi, Toldi estéje, Rózsa és Ibolya, Murány ostroma* elemzése mintaszerű lehet irodalomtörténetíróink előtt. A kompozíció művészetétől kezdve a lélekábrázoláson és a költői ábrázolás finomabb és rejtettebb fogásainak ismertetésén át egészen a nyelvig és verselésig mindenről van Voinovichnak egy-egy új szempontja, esetleg az eddigi véleményeket újszerű felfogással való igazolása, vagy pedig a régi hibás értékelést itt-ott helyreigazító megjegyzése.

Az irodalmi hatások megállapításában kellő diszkréciót tart. Elfogadja a filológia aprólékos kutatásait ott, ahol igazolva látja őket. A kapcsolatok és hatások erőltetett hajszolását azonban fölényes gúnnyal bélyegzi meg. Sokan megszívelhetnék, amit *Toldi estéjével* kapcsolatban mond: «Lehr elvitatja Arany leleményétől a hírhozó lovagot, mert Vörösmarty *Ősz bajnok*ában is átrohan egy serény lovag; sőt a Gyulafiakra is ráismer ugyane költemény két sorában: A hadjáték pompájában — Két hős ifjú áll. Ime a betűragás átka!» Voinovich eme betűragóknak, az esztétikai hatást elhervasztó eme barbároknak nem ugrik be, s épen ilyen «Józan, okos mértéket» tart az összehasonlító irodalomtörténészek adatutvesztőjében a Toldi monda keletkezéséről és motívumrokonságait illetőleg is.

A könyv mélyen tudományos, rendkívül komoly kritikai szelleme sohasem érvényesül az előadásmód érdekességének rovására. Voinovich könyvét nemcsak a szaktudós forgathatja haszonnal, hanem a művelt laikus is élvezettel olvashatja. Sok helyütt kellemesen ütközik ki az íróból a novelista. Elképzeltető és megjelenítő ereje olykor egy-egy csupa-élet jelenetet, vagy képet vetít az olvasó elé. Hadd álljon belőlük itt egy kis ízelítő! A kis-

iskolás Aranyt így képzelte el: «Ki nem látott falun iskolába gyűlő kis sereget, az alacsony házak során, a széles, hol poros, hol sáros utcákon bandukolva kora reggel, a tág udvarú iskolaház felé, télen fülükre húzott kopottas báránybőr süvegben, viseltes bekecsben, felkunkorodó hegyű, nagyocská csizmákban dagasztva a sarat; vagy kirajzani a kapun, tavaszi délelőtt, szellős ingben-gatyában, mezít-láb, vígan kiabálva? E kép azóta sem változott, s ha van a kis csapatban egy-egy csöndes, komoly fiú: olyan lehetett a gyermek Arany János». Vagy amikor Arany szalontai munkásságát képzelte el: «Képzeli el a kis jeyzői lakot, amint homályos téli hajnala ablakát megfesti a lámpa világa; bent, a belső szobában még szunnyadnak a gyermekek; itt a csöndben egy férfi hajlik a zömök, rácsos íróasztal fölébe; záros fiókjában Petőfi levelei vannak rendbe rakva; lapján kinyitva Ilosvai verses krónikája; levelei között az agg hős árnya imbolyog, a szoba kitágul, Buda tornyai tűnnek elé, míg az utcán sűrűbb lesz a fagyos rögön a járó-kelők kopogása, a jelenések szét-foszlanak, az utcaajtón egy komoly férfi lép ki, s maga elé nézve megy a községháza felé».

Bizony kár, hogy ezzel az embermeg-jelenítő művészettel nem tart egyen-súlyt a politikai és irodalmi környezet rajza. Ott, ahol a negyvenes évek irodalmi viszonyait festi meg, ott, ahol *Az elveszett alkotmány* keletkezésével kapcsolatban a kortes-élettről és ennek különböző irodalmi feldolgozásairól emlékezik meg, ott, ahol az irodalmi népiesség fejlődését vizsgálja, vagy ahol a magyar ballada-költésnek Aranyig megtett útján vezet át, kelteténél vázlatosabb vonásokkal elégszik meg a szerző. Igaz, hogy ez eljárást az előszóban megindokolja: azt mondja, hogy művében mentül több biztos adatot igyekezett megrögzíteni, hogy a jövőben szilárd alapot adjon a részlet-kutatásnak. «Ez korlátozta a korrajz kiterjedését, szorított inkább csak arra, amivel Arany életének mozzanatai járulnak hozzá a kor képének színezéséhez».

A könyv valamennyi olvasója bizonyosan úgy gondolkozik, hogy e sok biztos és nagybecsű adattal bátran megfértné volna az irodalmi és történelmi környezetnek szélesebb festése is. S aki az egyes mozzanatok és jelenetek rajzában örömmel ismert a novellista

Voinovichra, bizonyosan szívesen találkoznék volna a *Mohács* korfestő erejű szerzőjével is.

Nagyon szeretnők, ha műve további folyamán az első rész bevezetésében hangoztatott szempontot nem érezné magára kötelezőnek a szerző, s nem feszélyezné őt a korviszonyok szélesebb megrajzolásában. *Galamb Sándor*.

Kosztolányi Dezső: Alakok. Egyetemi nyomda kiadása. A műfajok, mint a készen vett ruhák, itt pötyögnek, ott szorítják a tehetőséget s csak egy bizonyos fokig lehet átvarratni, katonaszóval: agyusztálni őket; mindig marad valami, amit vattával kell kitömní s valami, ami nem adja ki a formát. Az olyan mű, melyben a műfaj igénye és a képesség terjedelme pontosan egybevág, ritka, de műértő szemnek ép ezért rendkívül becses. Akármilyen jelentéktelennek látszik is az ilyen írás, ez az igazi természeti csoda, ez a színlelet.

Kosztolányi Dezső *Alakok* című könyve, noha csak újságból kivágott rajzok gyűjteménye, a kiváló író leg-sajátosabb műve, mint Kosztolányi-írás s mint műretek is fölülmulja a verseit vagy a regényeit. Kosztolányi költészetéből hiányzik a lírai témáknak az a koráltelepszerű egymásra rétegződése, amely a vérbeli lírikusra oly jellemző. Nem dóm ez a líra, ahol egyik vers talpazat, a másik kupolaív, hanem visszajáró versek izléses oszlopsora. Regényeiből viszont itt is, ott is kibújik a pszichoanalitikus ötlet vattatöltése; mélységet akar lopni a felszín tények nagyszerű csillogása alá, csak-hogy ez a mélység nem az ő dimenziója. Az *Alakokban* azonban nincs hiány és nincs kóc. Ez Kosztolányi salak-talanul.

Milyen talentum Kosztolányi Dezső? Nagy és ritka. Korunk íróit különös erőfeszítés jellemzi az asszociációtól a szemlélet, az agykéregből az érzeléssel felé. A gondolkozás nagyon is visszaszaladt a láthatórol az elvontra s a költő, akinek mégis csak *mutatnia* kell, nem minden verejtékezés nélkül teszi meg visszafelé az utat. Csak két jellemző tünetét említem ennek az általános betegségnak. A szimbolizmust, amely a konkrétum olcsó lárváját vonja az elvont fölé s azt a meddő csillogású túlkonkrétizálást, amely pl. Andre Gide elbeszéléseit jellemzi. Kosztolányi azok közé a ritka modern költők közé tartozik, akiknél a szellemi élet nyomatóka az érzékszervekben maradt. Az érzéke-

lés a gondolkodása, a felszín a mély-sége.

Sok tárgyat ismer, sok apró tény-t gyűjt össze; ismerete azonban nem a képzőművészi, aki a dolgok formáit és színeit őrzi meg, hanem a költőé, aki jellegbéli csillogásukat kapja el. A lát-ható világ tényeihez tapad, de nem annyira anyagi mivoltukhoz, mint költői minőségükhöz. Ha megkockáz-tatható ez az ellenmondás, a konkrétum metafizikusa ő. Ti a lényegben kerestek a rejtélyt? A rejtély a jelentkezésekben van. Nettek mélység a világ? Nekem felület. Ritka tehetség! A dolgok közt él, mint az asszonyok és fölöttük, mint a költők.

Az Alakok ál-interjuiban ez a «köz-tük és fölöttük» tehetség talált fedő-formát. Felvonulnak a foglalkozások: a borbély és a primadonna, a diplomata és a sírásó, harmincegyven ember s a riporter-álcás költő kikérdezi őket a körülményeik és a hivatásuk felől. Az oszlopfők félemberei ezek az alakok. Derékon felül egyének s mint ilyenek nyulnak ki az épületből, derékon alul azonban összefolynak a foglalkozással, amelyet jelentenek. Csak az izlés fölén-yes mestere lebegtetheti ezeket a figurákat ily művészien az egyéni és típus határán; csak az apró tények konok szerelmese keverheti ily bőségesen az egyéni élet adatait a cég adataival.

Minden rajza egy helyzetképpel indul. Hol él a telefonos kisasszony? A köz-pontban, a huszadik század székes-egyházában. Következik ennek az acél-zajú villanykörtétet játszó, ide-oda hallózó székesegyháznak a viziója. Majd bemutatja magát a telefonos kisasszonyt s megindítja a tárgyi érdeklődés apró kérdéseit. Miért lobog ez a lámpa? Mik ezek a dugók? Mit csinál az a nő? (Más beszélgetésnél személyi adatok is. Hol élt, amíg ide került? Hogy szánta rá magát erre a foglalkozásra? stb.) Aztán a hivatás intimitásai: Gorombáskodnak-e, ha nem kapcsol? Jajveszékelnék-e a tele-fonba? Kíváncsi-e a beszélgetésekre? Kifárasztja-e a munka? A párbeszéd apró tényeiből egyre élesebben bonta-koznak ki elébba munkás, aztán a rokon munkások százai: a foglalkozás s azon-túl az élet, amely a foglalkozást meg-teremtette. A párbeszédet a költő epilógusa zárja le. A konkrét adatok megmoccannak éskiróppentik géniuszu-kat. «A holtak hitt anyag itt (t. i. a telefonközpontban) érzékeny. Minden

mozog és lélezkik titkos percegéssel. A gépek gondolkoznak. Ha a sarokból előlépne a seprő s megszólítana, nem igen csodálkoznék.»

A mondatai egyszerűek és célba-találók. Sehoh egy izléstelen szó, egy félrecsúszott hangszűly. Nincsenek jobb és gyöngébb alakjai: mindig pontosan oldja meg a feladatát. Az egyszerű föl-fedezőések könyve ez. Az útszélén heverő titkok országában jársz. Minden titkát tudhattad volna s mégis minduntalan lepipál a szemlélete gazdagságával: ezt se láttam, ezt se vettem észre.

Kétszer olvastam át az életnek ezt a kézillexikonát s még sokszor át fogom olvasni. Nem szórakoztatóm ez a könyv, hanem tanítóm. Úgy olvasom, mint a tizenhatodik század íróit, akiktől nyelvünk feledt hajlásait lesem el vagy egy botanikakönyvet, amely szétszedeti velem összefolyt erdőemlékemet.

Talán nem is más Kosztolányi Dezső, mint a város erdejének meghatott botanikusa.

Németh László.

Fitos Vilmos: Ó látni, hallani! Köt-temények. Budapest, 1919. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler testvérek) Nemzeti könyvkereskedésének kiadása. Ha csak a verseit ismernők, akkor is könnyen sejthetnők belőlük, hogy Fitos Vilmos tételek filozófiával is foglalkozik; pályájának első felében épen ezen a terü-leten szerzett magának nevet. Ez a munkásság, beleavatkozik a versei életébe is. Érezzük, hogy egy új világ-ért, új rendszerért régóta folytatott harc költői ismétlésével van dolgunk, hogy Fitos Vilmos gondolat- és érzés-világa régóta formát kapott már, érté-kük lerakódott az elmélkedő lelkében, s most egyszerre, a rímek szárnyára kapott filozófus széplejtésű strófkába is beletörödelte életvallomását. Ez a régen átélt élményanyag, harcutáni, göröngyös utakra bekövetkezett boldog pillanatok szülőtte. Epikus líra, egy mélyen érző lélek lírai regénye. A mi számunkra nyitott könyv benne, az minden eszményt magába foglal: ami rajtunk kívül marad s valószínűleg Fitos Vilmosnak is «nem ismert tarto-mány» még, tiszteletet ébreszt, mert homályosságában, ellenmondásaiban is a fenkölt életelv fáklyavillanását lát-juk. A dolgában biztos költőben még csak a forma problémája eldöntetlen, ennek megoldásától függ további köte-teinek sorsa. Ezáltal még hagyományos verselő, holott mondanivalója többet igényel. Becsületesen versel, egy kissé

őreges ízű, kadenciás, néhol nagyon is teltlen egybehangzó rímekkel, költői mondatokba tévedt prózai szavakkal. Vers és mondanivaló közt nyilván ellenmondás van: Fitos Vilmos merész életvallomása, végtelen perspektivák után való vágyakozása tágabb gunyát kíván s mintha a szabad versforma felé kíváncznék. Többnek érezzük akárhány versét, mint amennyit a merev forma pántjai közt mutatnak. Egy-egy rím éle a gondolat területébe is mélyen belevág s a vers csonkában jut hozzánk, mint keletkezésének körülményeiből sejtjük. A kötet nagyrésze így is megkap, foglalkoztat emelkedett szellemével. Csöndes, áhitatos asylum ez a könyv s lelkes olvasókat talál azokban a kivételes emberekben, akiknek esztétikáját is puritán erkölcsi törvény dönti el, szinte tételes józansággal, s akik boldog önfeladtsággal hordják egy transcendentális morálfilozófia aszkéta-csuháját. *Vajthó László.*

Lesz-e reggel? Regény, írta: **Reményi József.** Kazinczy kiadóvállalat, Kassa. 1929. Reményi, aki Amerikában élő magyar újságíró, eltekintve fiatalága némely jelentéktelenebb próbálkozásától, már két jókora terjedelmű regény-nyel próbálta a közönséget meghódítani, mielőtt ezzel a minden ízében furcsa írásművel jelentkezett. Az első, mely a *«Jó hinni»* címet viselte, sok frissen megőrzött fiatalkori élményt tartalmazott. Reményi ezeket szeretettel, melegséggel vetette papírra, miközben néhány jellegzetesen kirajzolt alakot teremtett. De ez az első regénye egészében szétfolyó és bizonytalan volt, csak néha tudta tisztán megláttatni, hogy merre törekedett. Hosszadalmas is volt, viszont azonban teljesen távol tartotta magától a pusztán csak felületes mulattatásra szánt íráskor olcsóságait, meglátszott rajta, hogy csak a tiszta művészet eszközeivel akar élni, amidőn egy fiatal gyermekből felserdülő kamasz lelki kialakulásának menetét festette. A téma teljes legyűrése azonban nem sikerült. Reményinek bő élettapasztalatából nem alakult ki meggyőzően művészi kép.

Az olvasóközönség azonban alig szerzett e művéről tudomást, hiszen pusztán szórakoztatónak unalmas volt, művészetnek pedig nem elég, hogy lassan utat törjön magának. De írói körökben 1923-ban egy ideig emlegették Reményi Józsefet, mint akitől első

nagyobb próbálkozása után alighanem még többet, jobbat lehet várni. Négy év múlva, 1926-ban jelent meg a másik, még terjedelmesebb, négy kötetes regény *«Emberek, ne sírjatok»* címmel. Témája nagyon érdekes volt: egy fiatal amerikai magyar története, aki odakint egy tipikus, fiatal amerikai angol leánnyal lép házasságra, de hiába keres bensőséget, mert csak felületességre talál és csak hosszas vívódás után menekülhet a magára rakott bilincsekből. Reményi e regényében még több élettapasztalat, még érdekesebb élmények halmozódtak fel, sőt kerekesebb és befejezettebb is volt az érszél, de egészen más életszemlélet ársult el. Az elsőből derűs optimizmus áradt, míg a másodikból a legkeserűbb kiábrándultság hiperszenzibilitása zokogott. Keserű panasz volt a mai élet irracionális és erkölcsi hazugságai ellen. Sikert azonban ez a regény sem aratott, mert alapjában ugyanabban a hibában leledzett, mint az első: nyersan hagyott és csak néhol kikristályosodó emlékek és benyomások halmaza volt, megérzett rajta, hogy az író nem tudott úrrá lenni emlékein, nincs alkotó képzelete, mely kitöltse, végleg egybeforrassa élményeit és művészi valóságot adjon a regénynek és nem találta meg azt a távlatot, amely nélkül az élettapasztalatból nem lehet művészi alakítást kiérlelni. Szinte hiszterikus elégetlenség és keserűség csapott ki ebből a könyvből, melynek részletekbe vesző lélekelemzése azt mutatta, hogy Reményi inkább fejtöréssel, mint művészi alakítóerővel fejezi ki mondani- valóit.

Ez a furcsa könyv eddig, mely most előttünk fekszik, még jobban meggyőzhet Reményi alkotóerejének nagy hiányosságairól, mert némely tekintetben úgyszólván teljes bomlást mutat. Groteszki, teljesen képzeti mese kapcsán vonultatja fel írója keserű és a legszélsőbb nihilizmus határáig fejlődő társadalom- és erkölcskritikáját. A mai emberi életet menthetetlennek ítéli, belőle csak egyetlen egy kivezető utat talál: a mai élet elpusztítását, csak a mai világ teljes összeomlásából lehet új virradást remélni. De hogy miképpen, milyen irányban, arról hallgat ez a könyv, mely az emberi pusztulás kikerülhetetlenségének lázas dithirambusa szeretne lenni.

De nem az, mert eszközei, melyeket tétele igazolására választ, a mód ahogyan ultrakritikáját felépíti, nem jobb

ennél a világnál és nem is meggyőző, mert egyáltalában nem művészi. Olcsó dolog volna idézetek formájában majdnem kacagtató példákat bemutatni e könny bomlott hisztériájából, közön-ségességeiből, durvaságaiból, sőt gyakran boszantóan együgyű banalitásai-ból is. Még nem tesszük, mert Reményi szándékai kétségtelenül annyira neme-sek, hogy legfurcsább csodabogarai részére is mentségül szolgálhatnak. De mindamellett olvasás közben gyakran van az az érzésünk, mintha egy nagyon derék, becsületes, de nem valami szép asszony hisztériás rohamokba esnék előttünk attól a vágától, hogy minden-áron szépnek akar látszani és minden eddigi erkölcsi és szellemi megkötöt-tségétől megszabadulva egyszerre lehány magáról minden szemérmét, levet min-den józan észét, ruháját leszaggatja és kétségbeesetten rikácsol olyasmiket, amiket sohasem tett és tehetett meg, trágárságokat beszél, átkozódik és szörnyű együgyűségeket rikoltoz, amit csak ájultan össze nem esik. — Más-ker pedig olyan, de nem tehetséges festő alkotta expresszionista képsoro-zatra emlékezünk (amint hogy Re-ményi bevallott célja és állandóan használt eszköze épen a minden reali-tásról megfeledkezett legvégsőbb inten-zitású túlzások hajhászása), amelyek-ben a külső valóság képe dirib-darabra tépve monoton káosz bizonytalan mo-zaikjára hull szét, mert nincsen semmi benne, ami új egésszé foglalná össze.

Vajjon e könyv után lesz-e még Re-ményi Józsefnek reggele, vajjon morá-lis idegességéből túl tud-e emelkedni a jó és rossz határan, nyer-e akkora táv-latot az étlettel szemben, hogy annak bomlási tünetei őt magát ne döntsek kifejezőmódjának teljes bomlásába, azt ebből a könyvből nehéz eldönteni. Vajjon olyan-e, mint a gyógyulásra hajló szervezet felfakadt daganata, melyben a test megszabadul a mérgét-től, vagy pedig halálosan mérgező kelevény, amely csak pusztulást jelent, ezt csak az író jövője mutathatja meg.

Farkas Zoltán.

Szathmáry István: A szép lovagja.

Budapest, Singer-Wolfner. *Szathmáry István* a lelkesedés poétája. Minden versét állandó hév ihleti. Költő, aki folyvást a szépségre hivatkozik s a valóságból menekül. Kései romantikus lélek. Nincsenek nagy problémái, közvetlenül, könnyen fejezi ki állásfoglalását az élet jelenségeivel szemben s

érezés gondolat, mely eltölti, szépen, gördülő, csiszolt szavakban árad. Nem a képek ujdonságával kápráztat, ren-desen egy hasonlatból fejlik ki egy-egy verse, logikus sorrendben patakzó szakokon keresztül. Nem új költészet, de rokonszenves, finom, rajongó szép-lélekre valló. Szathmáry Istvánt egy időben irredentaköltőnek foglalta le közönsége, holott már jóval azelőtt egyéb versei is megjelentek, s vélemé-nyünk szerint, pályájának értékesebb irányát jelölték ki. Hazafias dalait sokat szavalták s ma is többször hallhatjuk ünnepélyeken. Lelkes, szenvedélyes ver-sek, harsogó tiltakozások a magyar sors ellen. Itt Szathmáry István, Ábrányi Emil hű tanítványa, s mint tanít-vány, követi mesterét a végletekben is. Sokszor túlságosan hangossá válik s a dobogót juttatja eszünkbe; felülkerekedik benne a páthosz, a forró, izga-tott szavak sodrából lüktető szerven-dély, ellenséggyűlölet s a rajongás, mellyel nemzetünk védőit, nagy em-bereit magasztalja. Sokkal természeteseb-bek szerelmes versei, több bennük az igazi hangulat, itt inkább megtalál-ja önmagát, amint az emberi lélek hullámzását egy-egy természeti képen, margiszigeti élményen át tükrözteti. Nyelve ilyenkor a legtisztább han-gokra képes s ragyogni tud, mint az óbor tüze. Legutolsó kötetében már jelentékenyen megállapodott, fejlődött is, s mindinkább el tudja hitetni a versbefoglalt érzésanyag valódiságát. Hazafias verseiben is jórészt megsza-badult már a sallangtól, kifejező-módja tömörebb, eredetibb lett. He-lyes úton jár az igazi művészettel meg-formált hazafias vers felé s szemléto-mást szakít a tetszetős, sekélyes nyelv-vel, melyen minden kor alkalmi költői a nemzet sorsáról énekelnek, szálló-igékké vált jelzőkkel, ismert antitízi-ekkel.

Vajthó László.

Lakatos László: Angoramacska.

Athenaeum, Budapest, 1929. Lakatos László kis regénye nem valami kellemes írásmű. Van ugyan némi meséje is: egy szeszélyes lipótvárosi hölgy, aki sokkal inkább terézvárosi, mert hiszen az író is minden ízében az, gyors vál-takozásokban csereberéli együgyű férje megtúrte három szeretőjét, akikre rö-videsen ráún. De a regényke hang-súlya nem e soványka mese valószerű-ségén nyugszik, nem is az alakok élet-hűségén, mert a mese erőszakosan ki-eszél és bukfenchezve forgatott, az ala-

kok pedig gúnyos ötletekből elmosódottan összerótt kabaré figurák, akik az író kényekedvének áldozatai. Lakatos nem is annyira regényt írt, mint inkább jelenetekre szaggatott és elbeszélésre transzponált bohózatot. Kabaréalak hősnője Anita is, akit az író alapjában hideg erotikus képzelete fickándóval elméjének minden furfangosságával törekedett kidiszíteni.

Lakatos tehát másra törekedett, mint a többi meseszóvó és emberábrázoló írók. Lakatos elsősorban szellemes akart lenni, a budapesti könnyűvérű nők erotikájának Wildeje, végtelenségig paradox, de mégis mélyen igaz ötletek és életmegfigyelések termelője, pszichoanalista, aki az asszonyi lélek minden rezdülését ismeri, a hetera temperamentumnak fölényes bemutatója.

Írásának úgyszólván minden sora tele van spēkelve egymást tolongva kergető szellemeskedésekkel, amelyek ki nem apadó áradata sem tudja feledtetni azt, hogy Lakatos egyáltalában nem valami szellemes ember. Hiába állít mindent és mindenkit fejtetőre, nem tud új formát adni régi dolgoknak és még kevésbé új dolgokat új formákba önteni. Tehetsége egyáltalában nem terjed túl a szó- és gondolatjátékokból álló kávéházi tréfálkozás sablonos, bár fűrge dialektikáján, amely merészen mindent összekever és abban a hiszemben él, hogy a gyors váltakozás már önmagában is művészete a gondolatnak. Egy dolog azonban meglepő Lakatosban, az a fel nem tartóztatható szinte hisztériás áradat, amelyvel szellemeskedése kitör belőle. Mint-hogy pedig a hármás szeretkezés sóványka sültecskéje már amugy is elmerül a köréje öntött viccelődés pépében, minazokat a szellemi röppentyűket, amelyeket nem tudott elbeszélésebe belészorítani, befejezésül egy külön fejezetben hozzábiggyesztette «Egy úrinő naplójából, Anita feljegyzései» címmel. Több mint százötven aforizmát és milyen újak ezek valamennyien, csak úgy hemzsegnek közöttük az ilyen geniálisán új meglátások, mint: «Ruha teszi az embert és női ruha teszi a férfit — tönkre». «Mindegyik nő hiú». «A férfi sohasem a nőt veszi meg, hanem csak a szerelmét». «Semlegesnemű lény = házastárs».

Vannak a remek sorozatban csodálatosan friss anekdoták is: «Az uralom valahányszor vitatkoznak mindig csitít. De hát fiam gondolkozzál egy

kicsit! Azért se! Én nő vagyok, nem gondolkozom!»

Külön kategóriába esnek az efféle mélyértelmű megnyilatkozások: amelyek nyilván szellemes tréfának voltak számván: «A házugság himnemű, mert mindig férfiagnak hazudunk, a hűség nőnemű, mert hűnek csak nőhöz lehet lenni».

Anita és Lakatos meglehetősen műveltséggel is rendelkeznek, bár egy kissé lenézik a dolgot: «Shakespeare, Goethe, Petőfi, Michel Angelo, Rembrandt, Beethoven, Bach, Kant, Schopenhauer mind férfiak voltak. Mi nők egyszerűen nem vesszük magunknak a fáradságot, hogy zseniálisak legyünk».

Sajnos, Lakatos sem vett magának annyira fáradságot. Zseniális helyett önelégült szorgalommal locsogtatja a legősibb vicceket: «Egy férfi álmában több logika van, mint egy nő disszertációjában». Avagy pedig: «Az ember nem azért él, hogy egyen, hanem hogy fogyjon».

Az eredetiség nem lévén Lakatosnak erős oldala, törekvő elkendőzéssel iparkodik régi holmikát újjá varázsolni. Különösen a nők életkori vicceit. Például ekképen: «A nő élete tart a tizennyolcadik évtől a harminnyolcadikig. Milyen szerencse, hogy a tizennyolcadik előtt kezdődik pár évvel és hogy a harminnyolcadik később végződik néhány évtizeddel».

De talán elég ezekből a régen elnyűtt tréfácskákból, amelyekkel Lakatos mindenáron ötletes és merész szellemnek szeretne látszani. Persze merész-sége egyébként egyet jelent a teljes szexuális cinizmussal. De ennek mezején is eléggé unalmas, mert ebben is csak másokat ismétél. Az egyedüli, ami az övé, kegyetlenül kellemetlen stílusa. Természetesen ez is a szellemeskedés superlatívuszára van hangolva, csupa parányi pattogtatott mondatot ír, melyeket mechanikusan a legolcsóbb elmentétekbe állít, egymással szembe, úgy hogy alkalmassal nem egy olvasó felfelhördül, ha léptennyomon effélékre bukkan: «A tengert nézte és a holdat. Mert szépek az éjtszakák Olaszországban és az ég is lila volt. Anita válla is lila volt. És fáj. Az ég nem fáj.»

Unalmas könyv ez. Úntatja az olvasót, aki beléun a töméntelen viccelődésbe, belé a kabarémesébe, hiszen ezek az Anitaék és szeretők minden pereputtyukkal egyetemben réges régóta szörnyen unalmasak. X.

Edith Wharton: Félálomban. Fordította: **Juhász Andor.** Révai kiadás, Budapest, 1929. Néhány év óta mindinkább meg kell győződnünk arról, hogy az angol Amerikát nem lehet többé egyszerű vállvonogatással elintézni, ha mai irodalmáról beszélünk. Egymásután ismerkedünk meg olyan íróival, akik semmivel sem alacsonyabb rendű művészi célokat tűznek ki maguk elé, mint az európai lélekelemző regényírók. Az amerikaiak között nem egy komolyan számbavehető tehetség is akad, bár elsöranjú géniusz eddig még nem jelentkezett közöttük. S ha vannak az Egyesült-Államoknak ilyen komoly, művészi regényírói, nyilvánvalóan van már jókora olyan regényolvasó közönsége is, amely a silány szenzációs, detektív, vagy állatregényekkel, nem elégszik meg, hanem szívesen forgatja hazája amaz írónak műveit is, akik nem törekszenek kiterjedésben és meghökkentő meglepetésekben duskálkodni, hanem az emberi lélek mozgását választják mindjobban elmélyedő érdeklődésük tárgyául. Ezek közé kell számítanunk Edith Whartront is, akinek egyik legelterjedtebb, legsikerültebb regényét «Félálomban» címmel nemrégiben adta ki Juhász Andor folyamatos fordításában a Révai-cég.

A majdnem háromszáz oldalas regény, melynek formai multját persze az európai regény kialakulásában, főképen pedig Franciaországban lehet megtalálni, amerikai tárgyú, mert a newyorki társadalomnak, a gazdagoknak, de nem a milliárdosoknak életéből ad egy érdekes metszetet. Nagyvilági regény, nemcsak témaválasztásában, hanem formai tekintetben is, bizonyos előkelőségre törekvő választékosságában, amellyel minden végletes kilengéstől óvakodik. Realista, de távol áll mindennemű nyers naturalizmustól, kesernyés, de nem keserűen vádaskodó, nagy szenvedélyeket nem ismer, de ujjongani sem tud, nem épen felszínes, de nem is markol az élet fájó mélysegeibe, ha néha távolból óvatosan meg is sejteti őket. Világfelfogása némi arisztokratikus kételkedés, amely kacérkodik ugyan a tiszta emberiség követelményeivel, de ironikus vállvonogatásnál alig megy tovább.

Egy nagyvilági úrinő köré csoportosul a regény meséje, amely nagyon részletesen rajzolja meg, hogy a felületesen reprezentáló élet, miközben mindent feláldoz az imponáló társa-

dalmi szereplésért, mennyire idegenkedik mindennemű mélyebb lelkeségtől. Két alapelve van: csillogni és még csak meg sem lepődni. Ennek az életnek hazug külsinhajhászását, mely művelőt mély megrázkódásoktól, de minden igazi emberi örömtől is megfosztja, finom gúnnyal és jellegzetesen rajzolja Edith Wharton. Hogy félszégeit és eltévelyedéseit kellőképpen kiemelje, egy fiatal, csupa szívből álló leányt helyez ebbe a konvencióinak bilincseibe vert és képmutató világba, aki nagyon szenved ugyan, de csak félig ébred szenvedése okának tudatára és a legkevésbé sem gondol szabadulásra, mert ő is szinte félálomban él, akár a többiek. A regény műlőrajza általában sikerültebb, mint az egyes emberi alakoké, akik sokszor elmosódnak a történet célzatos áramlásában. Vannak igen finom megfigyelései, közöttük bőven nőies maliciájú meglátások is és különben is szereti a kissé paradox mondasokat, de ezek nem mindég jobbak mint az a világ, amelyre az író gúnyos mosollyal tekint. A szexualitás vonatkozásai tekintetében ultrapuritán, ami kissé szokatlan a mai európai világban és különös ebben a regényben, amelynek a szexuális hidegség az alaptémája, de csak ép hogy pedzi és megsejteti, hogy aztán óvatosan kitérjen útjából.

Végső eredményben alkalmasint az lesz az olvasó benyomása, hogy egy művészetében és világfelfogásában társadalma megkötöttségétől részben megszabadult író műve ez a könyv, mely mégis mélyen benne gyökerezik a megkövesedett konvenciókban, ezektől épen úgy nincs ereje magát elszakítani, mint a regény alakjainak, akik érzik ugyan életük hazugságát, de szabadító tettek helyett csak desillúcióban keresnek menedéket. F. Z.

Mereskovszkij: Napoleon az ember. (Dante, 1929.) Mereskovszkijt, a költőt és prófétát (szereti magát annak mutatni), nálunk általában kétféleképpen szokták megbírálni. Egyesek, akiket inkább a ma véres és komoly története érdekel, mint a mult dekorációs függönyökkel tarkított színpada, Mereskovszkijt konzervatív és dekoratív írónak tartják, aki regényei, tanulmányai logikus felépítését gyakran öncélú, misztikus vallásfilozófiájának veti alá. Mások viszont a legnagyobb élő orosz írók látják benne. Az előbbiben sok igazság, de kevés méltányosság

van. Mert ez a nagy szláv, aki a mai élő orosz irodalomnak kétségkívül egyik kimagasló alakja, *számunkra* még nem teljesen túlhaladott álláspont.

Legújabban megjelent *Napoleon az ember* című életrajzában régen megszokott írásmódja szerint tézissel és anti-tézissel indul. Véres és komor emberalakok soha sincsenek nála, mert hőseit örökösen misztikus rongyaiban melengeti. Ha mégis vannak, nem az ő érdeme, hanem azé, akit rajzol. Napoleon szerinte csak kétféle lehet, vagy: Prometheus, *Messias*; vagy: kalandor, bandita, apokaliptikus állat, *Antikrisztus*. Így aztán természetes, hogy tanulmányában, mely jórészt eszerint a cél szerint összeválogatott idézetekből áll, Napoleon lelke, emberi mivolta helyett, legtöbb esetben csak a drapériákat látja meg s az olyan jeleket vetíti elénk, melyeket Napoleon a tömeg felé tekintve tett. Ez a szerencsétlen kritikai meglátás, ez az öncélú szubjektivitás okozza aztán azt, hogy a kötet nem tudja úgy értékelteni Napoleont, ahogy az azt megérdemelné. Különben néha, elvéve Mereskovszkij meglátja Napoleonban, a sötétben botorkáló embert is, aki kétségek között él, akiből minden hiúság kiveszett, aki már csak áldozat önmaga, Franciaország és a világ előtt. Az ilyen helyeken Mereskovszkij megmutatja, hogy olykor zseniális is tud lenni és ha nem kötnék sajátos vallásfilozófiájának bilincsei és tejszagú misztikumai,

méltó képet festhetett volna erről a bukásában is fenséges világtörténelmi alakról.

Mereskovszkij: Napoleon élete. (Dante, 1929.) Különös véletlen, hogy Mereskovszkij ebben a kötetében, melyben Napoleon életét mondja el, hőseben akarata ellenére, az Embert hangsúlyozza. Talán épen ennek a tudatalattiságnak lehet köszönni, hogy Napoleon itt tisztábban, valószerűbben és emberibb nagyságában komorlik elénk, mint az előző kötetben. Sok újat ugyan itt sem mond az író, de mintha nem törődne sajátos irányzatosságának meggyéivel. Itt Napoleon már nem misztikus alak: Messias vagy Antikrisztus, hanem *Ember*; nem ködfoszlány, körvonal, hanem gigászi nagyság, aki lényé legmélyebb gyökeréig élő, s tele van vágygal, érzéssel és a becsvágy hatalmas erővel. Az író nem igen dekorál, szeme, a lélek és a test, a szellem és az anyag örök harcát figyeli. S ezeken a dulásokon keresztül tisztán és valószerűen mutatja meg a hőst, akivel együtt remegünk, mikor elindul Korzikáról, és együtt sírunk, mikor Szent Ilonára, csodálatos élete utolsó állomására érkezik.

A könyvek csinos kiállításban jelentek meg, de a címlapon az író nevét német helyesírással szedték. A fordító vagy a kiadó ügyelhetne az ilyen apró dolgokra is.

Zaka Sándor.

Benedek Elek (1859—1929). Szülőföldjén, az udvarhelymegyei Kisbácsonban tért örök pihenőre a legtermékenyebb és legtisztább tollú magyar írók egyike. Nem tartozott a hangoskodó vagy az érvényesülést minden áron hajszoló törtézők közé, de nem is szorult rá, hogy érdemfelüli elismerést követeljen. Tisztában volt tehetsége határaitval s ezen belül igen jelentős sikereket ért el.

Nagy segítségére volt ebben erős önkritikája. Első regénye is emiatt nem jelent meg második kiadásban. Érett fővel megállapította róla, hogy mindössze egyik fejezete — irodalom. Bevallotta azonban, hogy huszonöt éves korában írhatna az ember jó regényt is...; némi mélabúval teszi aztán hozzá, úgylátszik «a mi fajtánk fejlődése, szárnyainak bontogatása lassan halad». Száznál több kötetre terjedő munkásságában a főhelyet ízlésre és ép erkölcsi érzékre mutató ifjúsági művei foglalják el. Ezek közül ő maga az *Apa mesél* című gyermekkönyvét tartotta legjobbnak. Egyéb munkáiból egy időben sokat emlegették a *Testamentum és hat levél* c. nevelőértékű szép művét. Ennek a világháborúig megjelent hat kiadása a szerző nevének már anyagilag is gyümölcsöző fémmjelzést adott. Ezen természetesen nem szabad világsikerű színműíróink tantím-özönére gondolnunk, legfeljebb oly vágyak teljesülésére, amint Arany János emleget az Epilógusban.

Azt a bizonyos «csöndes fészket zöld lomb árnyán» szívós kitartással Benedek végre is kiharcolta a sorstól, úgy, hogy mikor Budapesten belefáradt a küzdelembe, a szívéhez oly közelállók, kedves Erdővidéken még évekig élvezhette munkás öregségét. A «munkás» jelző itt nem henye díszként került a másik szó elé, hanem azért, mert valóban a jeles író a kisbáconi önkéntes remeteséget sem töltötte télenül. Az ötkötetnyi *Magyar mese- és mondavilág* kiadójának, a *Nagy magyarok* fíradhatatlan életírójának, a *Jópajtás* lélek-gondozó szerkesztőjének és anyai épületes történet ékesszavú elbeszélőjének tolla erdélyi magányában sem pihent.

Tiszta lelkeségű mesemondó készségének gyümölcsseit — új gyermeklapja, a *Cimbora* révén — most is főképp a legifjabb nemzedék számára érlelte, de a világgal és emberekkel megbékélt életbölcsésége utat talált a vele egyszerű felnőttekhez is, kikkel belsőleg bizonyára együtt siratta az idők változását.

Írásai alapján szelíd, nyájas, az élet durvaságait ösztönszerűen kerülő egyéniség volt Benedek. Ez az érzékeny tartózkodás azonban nem gyöngeség vagy férfiatlanság következménye nála, hanem valami tudatosan keserű elfordulás oly jelenségektől, melyeken szorinté úgy sem lehet segíteni. Különben, hogy nem hiányzott belőle az önérzetes fellépés bátorsága, azt látni rövid politikai szerepléséből s azokból a vezető cikkekből, melyeket a tőle (1897—1899-ig) szerkesztett Magyar Kritikába írt a *magyar lélekről*, az *irodalmi tisztességről* és más időszerű kérdésekről.

Úgy ezek, mint példás erkölcsi felelősségtől áthatott többi írásai csak megerősítik azt a vallomását, hogy mióta tollán át népéhez szólhatott, mindvégig papnak érezte magát. Másutt ezt olvassuk nála: «Írói pályámon... igyekeztem fölemelkedni a nemesebb gondolkodásnak, a szemérmesebb érzésnek Nagyföldjére, a tisztultabb levegőbe, s ha gyenge szárnyam nem tudott is egymagasságban repülni a fellegetket vereső sasokkal: valamint a sasok repülését híven kíséri lent az árnyék — megelégedtem azzal, ha mint árnyék, a nagyokat híven követhetem». Csodálkozunk-e, hogy ily lelkeség birtokában nyugodtan írhatta le a folytatást is: «Nem, nem félek a számadástól, ha majd Isten előtt állok».

És ha ezek után kíváncsiak volnánk e nem mindennapi erkölcsi alkat gyökereire, nem kell egyebet tennünk, mint elővenni *Édes szülőföldem* c. önéletírását, melyből az emlékek varázsától megvilágítva szinte kifejlődése egész teljében előttünk áll e szép lélek története. De ott áll mellette a szeretet glóriájától övezve a szó betűszerinti értelmében sirig hú társa, aki egy megrendítő híradás szerint nem akarta

túlélni a veszteséget s önként követte férjét utolsó útjára.

A szülei emléken rajongással csüngő író egész szellemiségének magyarázata benne van abban a négysoros, végrendeletszerű feliratában, melyet a hálás fiú szülei sírkövére vésetett, mellyel említett műve végződik s amelynek immár záradéka is teljesült :

*Ami szépet és jót könyveimben láttok,
E két öreg ember szívéből eredett.
Ha majd kihull a toll reszkető kezemből,
E két öreg ember mellé temessetek.*

«Ide temetnek Téged is, testbenlélekben velem egy Mária! Együtt álmodjuk át a Végtelen éjtszakát...»

V. M.

Pamflet és kritika. Kosztolányi külön véleményt jelentett be Adyról s a Toll című irodalmi futár, amelyet nem Nadas Sándor, hanem Zsolt Béla szerkeszt, megszavaztatta az írókat: kormányképes-e még Ady. Nos, egyelőre többsége van, de lehet, hogy holnapután leszavazzák; besszre játszani kockázatos, de nem kilátástalan. Ez a szánalmas «vita» az irodalom nyári eseménye.

Amikor Kosztolányi perújító cikkét elolvastam, bennem is sereglenni kezdtek az ellenérvek, össze is verődött egy zászlóaljra való, csak rajtát kellett volna kiáltani. Gondoltam, él néhány ember ebben a betű-zavaros hazában, akik épúgy várják, hogy Ady körül is meginduljon a kritika széljárása, mint én. Őket akartam figyelmeztetni, hogy ez nem az a szél, amely levegőt hoz s ez nem az a merészség, amely felszabadít.

Aki a hegy alján áll, nem látja a hegytől a világot; idővel azonban a legnagyobb hegyet is be kell illeszteni a hegyek láncába. A tehetségnek nemcsak kiterjedése van, de határa is s ép ezek a határok szabják meg terjedelmét. A kritika nem nyugodhat, amíg a konturokat meg nem vonta, hiszen kontur az alak s fogyatkozás az érdem határköve. Adynak voltak igen derék magyarázói (akiket kár irástudatlanoknak bélyegezni, ha védtelenek is), de kritikusai alig s ezt a hiányt bizonyára sokan érezik. Félttem, hogy a jóhiszeműekből idő előtt tör ki a hálaisten s a várakozás, hogy kritika kell, olyan írás mögé állítja őket, amely nem is kritika.

Aztán mégis csak szétzavartam az én bandériumomat. (Bevallom, könnyű

vértű csapat volt. Könnyű lovas, könnyű lovas kíván; ez Madarász Henrik s a vitairatok törvénye.) Miért idomítam Ady-támadásokhoz az én Ady-képemet? Miért mondjam el egy káromkodás alkalmából, mit gondolok a vallásról? A kritikus megrajzolja hősét: ilyennek láttam, vége, nem cigánykodom. S ha ma mégis utóhangot függesztek e sajnálatos vitához, ez az utóhang nem Kosztolányival perel, hanem irodalmi viszonyainkkal; nem cáfol, inkább sirat.

Milyen volt Kosztolányi «vitairata»? A kritikus szemében szürke, törékeny, érdektelen. Tisztelem a teljesítményt s tudom, ki Kosztolányi Dezső. De mit mondjak az ő öregágyúí kaliberéről? Csak csodálkozom. Mi vihette rá, hogy a pestihirlapbeli ötletek játékpuskácskái Adyra szegezze? «A művész férfiassága nem abban van, hogy a tomboló fürgetegről ír, hanem abban, hogy milyen keményen munkálja meg anyagát, ha akár egy pillangóról ír is.» Ez Adyról! A könyörtelen őstermészet hányja fel annak a költőnek, aki a Vér és arany pogány igéjét írta első nagy műve homlokára. Hogy aztán több is lett, mint pogány? S ezek a mesék irodalom és politika munkamegosztásáról! «Tyrtaeus azért nem neveltséges, mert reménye volt a közvetlen meghallgatásra.» Miféle korlátozások ezek? Amikor Goethét megkérdézték, mért nem verselt Napoleon ellen, azt felelte, mert nem gyűlölte. Ady azonban gyűlölt egyet és mászt ebben az országban s ha a szerelmi indulat még Kosztolányi szerint is versre jogosult, mért nem az a politikai?

A viláért sem akarok pontról-pontra haladni. Hiszen csak le kell verni a fogalmazás vakolatát s akárki kimutathatja e vitairat építészeti hézagait. Mi ez az írás? Baklövés! A cikk ihletében volt a hiba vagy magában a véleményben? Kosztolányi megigért Ady-könyve fogja eldönteni. Hajlandó vagyok azt hinni, hogy elébb ütődött bele Ady presztizsébe, mint Ady lirájába s ép e presztizssérelem miatt nem ismerhette meg e líra igazi fogyatkozásait. A kritika pompás belső igazságtétele, hogy igazán lesújtót csak arról írhat, akit szeretsz. A harag nem enged közel a műhöz; nemcsak az erényeitől tart távol, de az igazi hibáitól is. S ha Ady csakugyan az a költő-Polykrates, akinek Kosztolányi festi, nemcsak az tartozik a szerencséjéhez, hogy «életében egy sor kritikát sem kapott», ha-

nem az is, hogy amikor egy Kosztolányi-vágású író kiáll: na, most elmeteszem a nyakát, a beretva, amely száz esetben beretva volt, tompa bugylinak bizonyul.

Minket azonban nem a bugylivá vált beretva csodája érdekel, hanem ez a vitairat, amely itt van s a latin műveltség kissé fogyatékosan vizsgálják le benn a mellőngető turáni költő előtt, úgy, hogy a latin műveltség ismerői (nem én!), akiknél ez az ismeretség Dantéig nyúlik, kényelmetlenül feszengenek, desütik a szemüket, elpirulnak s iparkodnak másra gondolni. Mégis mi történik eme vitairatocska körül, amelynek a foltja végre is elnézhető szeplő egy nagy író arcán? A Toll című lap dombokba gyűlik az olvasók asztalán s az írók Toll-almokon alusznak el. Kötelességünknek érezzük, hogy jelentkezzünk: lejárátjuk a régi lemezeinket s mert kíméletesek vagyunk, üdvözöljük a tisztító kritikát. Egyesek egy árnyalatnyit módosítanak a fejtar-tásukon, mások megvetik a nyakukat s még lelkesebben néznek a «világegyetem legnagyobb költőjére». Akad, aki elsírja, hogy visszaadták egy cikkét s valószínű, hogy állástalan egyének ebből az alkalomból is lapot akarnak alapítani. Szóval: esemény! esemény! Az irodalmi kondér megkapta a maga kis fortyogatóját s most forr, bugyborog, akár az országospolitika üstje vagy a zugszínház lábascokkája, ha szenzáció hull belé. Közben Kosztolányi kiad egy kitűnő könyvet: az Alakokat, megjelennek Tersánszky Margarétás dala s Juhász versei; fiatal hadak pompás örsei bukkanak föl. Mindez kismiska az írástudatlanok árulása mellett, amely már címnek is fonák, mert mit árulnak el azok az urak, ha írástudatlanok? . . .

Magános bogozója vagyok én más művészmagányok talányainak. Kritikus, aki csalásnak tart mindent, ami nem egy mű vagy egy művész bírálata. Az egyben benne van a sok, de a sokban nincs benne az egy; ez az én hitem és paradoxonom. Ma mégis vissza kell hívnom a száműzött «kollektív» szót s zeitgeist-firtató leszek, mint kor- és kartársaim.

Egy pillanatig sem kételkedem Kosztolányi vitairatának az őszinteségében. Ekkora baklövést nagy író semmiféle «sáp» reményében sem követ el. Azt sem tételezem fel, hogy dolgozatának arénadiszletei szándékosak s a tömegre kacsintott, amikor vitairata nem mindig

ildomos captatio benevolentiae-aját az érdemleges érvelés rovására megduzzasztotta. S mégis (az író titkosan iránnyító várakozások hatása alatt) úgy viselkedett, mint a spanyol arénák viadorai, szomorú dolgozata torreadori mű. Akár filmesíteni lehetne! Az első oldalakon a keszkenőlengető tribünt látod s a bikát, aki letiport néhány aggastyánt, s most már a helygyógyászok is megesküsznek rá, hogy ez a világegyetem legizmosabb bikája. S csakugyan a bika fű, meregeti a szemét s a bohóckiadó figyelmzetteti a kritikus-költőt, hogy gondoljon a családjára. A torreadorok sápadtan lapulnak a páholyok alá; melyikük merne kiállani. De ime az óvatos viadorok sorából előlép egy zöldzekés ifjú, aki Sevillában tanulta a mesterségét s megveti a katalán bikákat. Meghajlik a közönség előtt s kis beszédet rögtönöz, hogy nincs torrero, aki e bika elé merne állni; de ő bizony úgy bánik el vele, ahogy megérdemli. A publikum megremeg. Öld meg a bikát, véljük hallani az ismerős indulót. Most már pikádorok is akadnak. A viadal megindul. Hogy a kard fakard-e vagy acél, már mellékes. A torreador meg fogja ölni a bikát, hiszen előzőleg zsongítót adott be neki, úgy hogy szegény Ady az a dülöngő néptribun lett, akit Kosztolányi a Toll segédlete mellett leszúrt . . .

A keserűség szól belőlem. A műfajomat siratom, a kritikát, amelyet előbb mint objektív kritikát tépáztak meg s most minden jelzős megszorítás nélkül is félrerúgnak. A kritika eltűnik, ahogy eltűnt az egyetemes szimpatia is, amelynek műfaja volt. Az ég, amely minden élő fölé egyforma boltot von, elveszti ember vetélytársait.

Kinek kell ma az igaz vélemény? Az íróknak legkevésbé. Akik a fórumon üdvözlik, zugutcában hurkot vetnek a nyakába. A magyar író megköszönni tudja a kritikát vagy felhördülni ellene, állani nem. Szíveség vagy törődés! Nincs ember, aki elhinné, hogy egy tiszta tollat a véleménymondás nemes kényszere indíthatna.

A féltékenység, amely Kosztolányi szerint minden kritika ősi mozgatója, elfoglalta a helyét. A pamflet műzása legyőzte a kritika muzsáját. «Elezől végig egyoldalú maradok, szeretetlen is, mert, amint kijelentettem, nem szeretem őt.» Jaj, ha ez a gesztus már a nagy írókat is lelkesítheti! Kosztolányi pamfletje egyelőre nem sikerült. Ez a mentsége s írásának egyetlen érdeme.

Minden alkotás az illúzió elnézésére szorult. Festett falakat kell erdőnek és kastélynak látnod, hogy a játékban részt vehess. Kor jön, amelyben puhaság és ötvenszázalék-pipogyaság odaadni magad a játék mágiájának s az a legény, aki a színpadra rohan és szét-dönti a vászonfaerdőt.

Az újság megöli a könyvet, a betű az alkotást, a koriram az elmélyedést s a féltékenységet a kritikát. A kritikus kolostorba vonul s csak az Istennel beszélget kedves növényeiről: a cifra juharról, az alázatos utifőről s a csalánról, amely csíp, de mégis csak növény. *Németh László.*

Tudományos élet.

Nyár elején érik be a tudományos oktatás gyümölcse is; a doktori értekezések nagy tömegei ilyenkor hagyják el a sajtót, tanúságot téve nemcsak fiatal szerzőik több-kevesebbet ígérő tudományos kutatótehetségéről, hanem egyúttal arról az egyetemi szellemről is, melyben e tanulmányok megfogantak. Ezek a fiatal doktorok már a magyar tudomány munkásai és nincs izgatottabb feladat, mint keresni, meglátni közöttük azt, akire olyanféle reménykedő érzéssel nézhet a tanár, hogy talán különb lesz, mint ő!

Nézzünk bele hát egy-két jobb dolgozatba, milyenek azok a tárgykörök, melyek ma a budapesti egyetemen a szellemtudományokat foglalkoztatják?

Természetesen jelentékenyszámúak a magyar irodalom terén mozgó dolgozatok; a tudományos munka technikája kétségtelenül itt a legkönnyebb, persze a mélyebb szempontok elérése itt is éppoly nehéz feladat, mint az idegen irodalmakban. De a kutatásnak itt szinte kínálkozik a termőtalaj, ahol a külföld munkásai nem versengenek velünk... Kritikatörténettel foglalkozik két dolgozat: Jánky Istváné, ki *Szemere Pálnak*, Kazinczy és Kölcsey kortársának és barátjának a tanulmányaiban kétségtelenül finom és itt-ott mély gondolatokra mutat rá és talán kissé elhamarkodva időelötti impreszionistának tünteti fel ezt a romantikus csapongású szépműt. Dékány Andor egy másik romantikus kritikus, *Szontagh Gusztáv irodalmi bírálatait* ismerteti és részben közli is, a rövid élet-rajz keretében, azonban meg sem kísérel, hogy Szontaghot az európai szellemiség történetének folyamába

valahogyan elhelyezze. Pedig az efféle kis egyéniségek a legalkalmasabbak a korszellem tanulmányozására!

A *Kisfaludy-Társaság történetét* a szabadságharcig Fischer Vilmos pontos adatszerűséggel írta meg s jellemzéséből kiemelhetjük azokat a napjainkban is megszívlelhető sorokat, melyek szerint a Kisfaludy-Társaság alakulása idején «nem akar különböző normákat felállítani, melyek követésére és betartására tagjait köteleznék, sőt az elveket, tanok és ítéletek dolgában szabadságot adott tagjainak, mert úgy vélték, hogy ezzel sikerül csak igazán az igazságot megközelítenie. — Érdekes tárgytörténeti témát választott Szombathelyi Etelka, mikor a magyar táblabíró irodalmi történetének megírására vállalkozott. Szemléltetően mutat rá, hogyan alakul át a táblabíró a kor szelleméhez képest: a 40-es évek liberális kora gyűlöli, a haladás kerékkötőjének tekinti makacs konzervativizmusa és parlágias kulturátlansága miatt (v. ö. Eötvösnek a torzigt túlzottan gonosz táblabírát a *Falu jegyzőjében*), majd az abszolutizmus alatt bizonyos gyöngédséggel hajolnak újra feléje, mert ekkor már a nemzeti ellenállás hőse (Jókai Garamvölgyije az *Új földesúr-ban*).

Horváth Jánosnak a magyar irodalom szellemtörténeti szintézise felé tekintő oktatásában fogamzott meg két formailag is sikerült tanulmány: Keresztury Dezsőé *A nemzeti klasszicizmus essay-irodalma* (Minerva-Könyvtár XVI.) címen a magyar klasszikus szellemnek igen elegáns és szintétikus gondolkodásra valló meghatározását adja és szépen kimutatja, miért lett az essay-forma a koncentrált, kritikus, de befelé mélyülő klasszikus szellem leg-tökéletesebb formái kifejezésévé. Sikerült tanulmány Nagy Lászlóé is, ki a most már szinte túlfeljődött német *barokk-kutatás* szellemtörténeti megállapításait alkalmazza *Gyöngyösi Istvánra*, meglepő sikerrel használva fel mesterének ép a *Napkelet* hasábjain megjelent tanulmányát.¹ Már Horváth János rámutatott arra, hogy az irodalomtörténeti kutatás meglehetősen közömbösen ment el pl. az efféle sorok mellett, melyekben fel lehet ismerni a kínok részletes festésében szemlélődő jezsuita-barokk szellemet (*Rózsakoszorú: Krisztus szenvedéseinek leírása*):

¹ Horváth J.: Barokk ízlés irodalmunkban. *Napkelet*, 1924, 334.

Vér-Tóban állasz éppen
Szemöldökök, Szemek, Ajak,
Bajusz, szakál, s' az szép hajak
Melly rendetlenné válnak :
Az alult vér öszve vontá,
Rút csapos fürtökben fonta
Mint jégcsapok úgy állnak . . .

És így tovább. Gyöngyösi megdöbentő részletességgel írja le az inak zsugorodását, az evesült sebeket, stb. az Üdvözítő rózsát termő orcáján . . .

A Bleyer-féle *Német Philologiai Dolgozatok* értékes kötetrel szaporodott: Hermann Egyed dolgozta fel a báta-széki németek történetét és népdalait. Egy pécsváradi apát, az olasz származású Jány Jakab Ferdinánd, telepítette a németeket Bátaszékre, miután szlávokkal haszталan kísérletezett. A népdalok teljes filológiai apparátussal kerültek kiadásra.

A budapesti Egyetemi Francia Intézet kiadásában hat tanulmány látott napvilágot; közülük kettőről: Király Ilonáéről és Sipos Lajoséről már e helyen megemlékeztem. Machovich Viktor egy régi francia eposzt tanulmányozott (*Ciperis de Vigneaux*), melynek az az egyik érdekessége, hogy benne ciszterci papok hadba vonulnak apátuk vezetése alatt Páris felmentésére, majd Magyarországra jönnek és Philippe magyar királynak, kit székhelyén, Morons városában Aquillant szaracén hadai ostrom alá fognak, segítségére sietnek. A magyarok ismeretében a francia köztudat a középkor óta nem igen haladt! . . . Hencze Béla Kazinczy vallásos érületének kialakulásával foglalkozva, mélyenjáró analízisben mutatja ki, mily hatalmas szerepet játszottak Rousseau és a materialista francia gondolkozók Kazinczy szellemi fejlődésében. (A magyar irodalomtörténeteszek kicsinyes szempontú beosztása szerint, ha jól emlékszem a «németes» jelző jutott ki a komplikált lelkű Kazinczynak, akít pedig efféle sommás eljárással bajosan lehet jellemezni.) Antalfy Mária Coppée *Ferencről*, a magyar liberális korszak imádatát francia költőjéről ír tanulmányt és feleleveníti Coppée magyarországi diadalútjának eseményeit. Fuhrmann Kamilla a XVIII. századi Magyarország egyik szellemi vezérééről, gróf Teleki Józsefről értekezik, ki svájci és franciaországi útján élénken bekapcsolódott a svájci és francia szellemi élet folya-

mába. A gyömrői levéltárban meg is találta Telekinek Rousseau és Voltaire egyik jó barátjával, Duvoisinnal folytatott levelezését.

E hat dolgozat közül négy párisi kutatások alapján készült; mi sem mutatja jobban, milyen értékes többletet jelent a magyar tudományos életnek a külföldi tanulmányi ösztöndíjak felszaporodott nagy száma és hogy diákjaink milyen szép és eredményes munkával hálálják meg a nemzet gondoskodását.

Róna Évának Angolországban gyűjtött anyagából készült dolgozata: *The Princess. Tennyson és a nőkérdés*, megnyitja az egyetemi angol intézet doktori értekezéseinek sorozatát. A téma nőre van szabva és tényleg teljes alapossággal került feldolgozásra.

A történeti tanulmányok közül kiemelkedik Deér József dolgozata, ki mestere Hóman Bálint szellemében vizsgálja a magyar törzsszövetség és patrimonialis királyság külpolitikáját, mert ma már elmúlt az az idő, mikor a magyarság európai hadjáratait romantikus szellemen pusztá «kalandozások»-nak lehetett felfogni. Deér szerint a fiatal magyar királyság belső szervezkedési elfoglaltsága miatt csak az erős Szent László alatt jutott önálló és tervszerű külpolitikai felfogásra. A nagy jövőre váró helytörténetbe illik Kovács Katalin érdekes tanulmánya, *Csongrád város XVIII. századi állapotairól*. Érdekesen mutatja meg égyrészt, milyen gazdtalan jószág volt eleinte a magyar Alföld és hogy az oda verődött és minden hatóságtól távoleső lakosság milyen nehezen mondott le természetsszerűleg kifejlődött önkormányzatáról az újbirtokos Károlyi Sándor javára. Csóka Lajos tanulmánya, *Sopron vármegye katolikus egyházi és tanügyi viszonyairól*, örvendetes kezdés a magyar vallási élet művelődéstörténeti feldolgozásához. A magyar élet történetét csak a vidék, a falu kultúrájának lehető teljes történeti ismeretére lehet alapozni. Mindkét dolgozat a XVIII. századi nagy magyar regeneráció egyes fázisait mutatja be: a mai Magyarország etnikai, művelődési, művészi stb. képe a XVIII. században alakult ki véglegesen.

Már a magántanári dolgozat méreteit üti meg Balassa Bruno dolgozata a magyar történettantás történetéről; nagy körültekintéssel és alaposággal kereste össze és dolgozta fel a tárgyahoz szükséges tanulmányi anyagot és

műve becses kiegészítésül szolgál Finácz Ernő neveléstörténeti munkáihoz.

Végül említsük meg Németh Antal tanulmányát, melyben a színjátszás esztétikájának vázlatát adja s ha eredeti szempontja vagy anyaga nincs is, mindenesetre jó szolgálatot tett azzal, hogy a nagyarányú német szakirodalmat nálunk megismertette és ezt az új tudományt magyar nyelven is bevezette.

Most, amikor a jogi doktorátus át-szervezése előtt állunk, a bölcsészeti kar büszkén állhat oda példaképnek az átszervezők elé: a doktori vizsga, a bölcsészeti kar egyetlen vizsgája valóban a tudományos rátermettségnek próbája. *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

A nyári szünet alatt gazdát-cserélt Magyar Színház Móríc Zsigmond *Szép-asszony kocsisa* című vígjátékával vágott neki új játékidényének. Ezzel a színpadi művével Móríc azon a csapáson halad tovább, melyen esztendeje a Kamaraszínházban megindult. — «Teljesen elvettem magamtól a színpadon termelt és kivirágzott problémákat és formákat», — vallja önmaga egy újságnyilatkozatban. Az idilli felé fordul, az epizódot szélesíti ki könnyű színpadi játékká. Így tett a *Nem élhetek muzikaszó nélkül*-ben, így tesz most is. Hanem ezúttal a színpadnak problémáktól való mentesítésében egy kissé túlságba is csap: amit rajongói ebben a darabban «már szinte transzcendentális egyszerűség»-nek érznek és magasztalnak, az meglehetősen közeljár az — ürességhez. A Szentgyörgyi Ghál-övegynek meg az utolsó Komoróczy-nak egy bonyodalmas és körülmenyesen pertraktált végrendelet-história következtében kitört szerelmi párharcából három felvonásos vígjátékra elégséges drámai lélekre alig futja. A küzdőfelek szembenállásában könnyű ráismerni Móríc örök férfi-nő-antagonizmusára, de ebbe ezúttal a «vadkani» végzettségnek vagy indulatosságának a legcsekélyebb árnyalata sem gyűl, a vígjáték pepecselő helyzetrajzzal, a súlytalan konfliktus hosszadalmas exponálásával indul, jóízű, de a darab derekát egészen lefoglaló «úri muri»-val folytatódik s végül a *Képzelt beteg* egyik jelenetére emlékeztető, erősen bohózi taktikával fejlesztett megoldásba torkollik. Móríc nagy írói ereje itt is

lépten-nyomon megismerszik, de inkább az apróbb részletekben, a fődolgozból hiányzik a meggyőző művészi igazság. A dzscentri környezetet — mint egyéb műveiben is akárhányszor — valamelyest most is elrajzolja, belőle választott vezető alakjait túlságosan kidolgozatlanul hagyja, inkább csak körvonalakat ad, azok kitöltését rábízza az előadókra. «Szépasszony»-át «nagy magyar női karakternek, a magyar nő igazi típusának» szánja, benne «egy kis császárnőt», afféle «II. Katalintípust»-t kíván a színpadra állítani, de a kivitel jócskán a szándék mögött marad. Itt talán az a megfontolás is vezette, hogy a főszerepre kiszemelt Fedák Sárinak minél kevésbé kösse meg a kezét, hogy ez az eredeti egyéniség és szerzői követelményekhez hozzá bajoson faragható temperamentumú színész nő önmagából minél többet nyújthasson. De ezzel — hogy a Móríc-darabot ennyire testhezálloan Fedák-darabbá írta — a maga írói hadállásait nagyon meggyengítette: művét az *Antónia*- és *Leyboed*-típusú színpadi «életképek» veszedelmes közelségébe utalta. Ráadásul Fedák Sári a részére biztosított korlátlan szabadmozgással épen nem igyekezett a Móríc által felvázolt keretekben állni, azokból egyre-másra kicsapott olyan mozzanatok hozzáadásával, melyeket szerinte a régi sikerek emlékében élő közönség tőle most már nyilván örökké elvár. Ezért aztán mostani háromezerholdas vidéki méltóság asszonya lépten-nyomon elárulta, hogy valami rejtelmes módon tejestvére ama bizonyos *Borcsának Amerikában*... Pedig Móríc naturalizmusa még legromantikusabb színeiben is messzejár minden efféle színpadi revűszerűségtől. Néhány kritikusa commedia dell'arte-stílusú vélt felfedezni ebben a darabjában, mi inkább úgy látjuk, hogy ily irányba csak Fedák túlzásai sodorták az előadást, mely szolidabb, életszerűbb fogalmazásban bizonyára erősebb hatást tett volna.

Szereplőtársai nem is igen vették át ezt a hangnemet. Hegedűs Gyula nyugodt realizmussal, közvetlen melegsívfűséggel rajzolta meg Komoróczyt, ezt a puhafa-Petruchiót. Ilyen figurát látunk már tőle nem egyet, van egy-két évtizede, hogy ennek őstípusát megformálta s most valahányszor parancsolják: újra meg újra elismétli. Nótázásában kellemes baritonját, csárdásában tempós úri módját mindig szívesen élvezzük, legfeljebb a valódi lélek

rajz terén kívánnánk neki valami «Fédák-partner»-en felüli feladatot, — Móricz Zsigmondtól bizony telhetnék az is.

Az előadásban vannak igen jó momentumok, de az egészéből hiányzik az egységese levegő. Az intézet új vezetőségének nagy gondot kell fordítania jó együttes nevelésére, olyan darabokat, melyeknek elsősorban meggyőző atmoszférájukkal kell hatniok (Móricz művei mind ilyenek), egy-két vezetőszínezé tekintélyére és rutinjára rábíznai nem lehet. Simonyi Mária, ki szerepének terjedelme szerint a játék első harcvonalában állna, majdnem reménytelenül viaskodott a rábizott alaknak merőben felesleges voltával. Ezt az önfeláldozó «démont» Móricz valódi művészi érdeklődés nélkül veti vásznára s végül is félben-szerben hagyja. Elnagyolt s meglehetősen konvencionális tartott alak a Ghál Iskáé is, melyben a fiatal Zombory Mercedes vendég-szerepelt. Gyermeki tisztaságú homloka, lélekkel teli tekintete pótolta azt, ami a szájába adott szavakban elég nyomatékhoz nem jut. Teljes hitelű, igazi Móricz Zsigmond-i genrefigura az ex-papszakácsné, ennek Simon Marcsában kitűnő tolmácsolója akadt. Körmeny háború utáni aranyparasztja is jeles alakítás, erről az alakról Móricznak bővebb mondanivalóját vártuk, kár, hogy az első felvonásban szélnek eresztji. Ennek úrrá nevelt fiát a Szegedről szerződötetett, jó megjelenésű Földényi László játszotta — némileg célttévészett túlbuzgalommal. Az epizódban egészen elhibázott figura volt a Balassa János nyámnnyila ispánja, ennek a magyar földhöz annyi köze sincs, mint akár a vályogvető cigánynak.

A kritika szeretettel néz az újjászülött színház munkája elé, türelmetlenek sem leszünk, máról-holnapra csodát sem várunk, egyelőre annyit is megnyugvással látunk, hogy az új igazgatóság jeles magyar író szavával szölt először közönségéhez.

*

Magyar újdonságot bocsátott új játékkrendje élére a Vígszínház is, Emőd Tamás és Török Rezső közös munkáját, a *Két lány az utcán* című vígjátékot. Mind a két szerző a varieté-színpad neveltje s egy egymás társaságában írt revüoperett után drámai színpadra először a múlt idényben, Gárdonyi egyik kései regényének színpadi adaptációjával kerültek. Gárdonyi naiv és szere-

tetreméltó világával ellentétesebb valamit elképzelni sem lehet, mint azt a miliót, mit most új darabjukban a Vígszínház deszkáira telepítenek. A Hans Müller-féle *Tüzek* meg a Fazekas Imreféle *Altona* perdita-levegője áramlik felénk, alaposan «pesti»-vé filtrálva. «Nagyvárosi tündérmese»-nek híresztelték ezt a darabot az előzetes reklámok s ezt a furcsa műfaji meghatározást végeredményben bizvást el is fogadhatjuk: a «nagyváros» ez esetben a durva naturalizmust, a «tündérmese» pedig a lélektani hazugságot jelenti. A «két lány» közül az egyik egy úricsaládnak lejtőre került, kenyérkereső szerelemre züllött sarja, a másik pedig nemkülönbén színpadi jóismerősünk: ő ama bizonyos «lápvirág», az erkölcsi hulladékhalma zra csöppent harmatcsepp, a diadalmas tisztaság stb. Ahogy ezt a két lelket az írók a színpadilag igen jól felépített első képekben egymás hatóközébe sodorják, abban valódi dráma lehetősége lappang, sőt anynyit is szívesen elismerünk, hogy ennek a drámának egy-két akkordja meg is csendül. A darab első felében emberi jóság és emberi nyomorúság, bukás és felemelkedés motívumai kavarnak, horzsolódnak, érintkezésükől akárhányszor igazi feszültség szikrája pattan ki. Ebből erős naturalista színmű támadhatna, Zolai vagy Bródy Sándor-i keserű ízzel, ennek a meglehetősen cidevánt műfajnak nyilván minden egyoldalúságával. Sebaj: a kritikus van elég edzett ahhoz, hogy egy-két jó megfigyelésért, a «verité vraie» néhány erős hatású szemcséjéért az egészét ostya nélkül bevegye. De Emőd és Török ostyával dolgozik, a «tündérmese» elviselhetetlenül hazug, émyelgős szírupba áztatott ostyájával. A darab a közepetáján egyszerre csak «kacsalábon fordul», az újromantikusk, amerikai fémjelzésű férfifőhős közéletben a két nő lélek az önzés és lemondás ponyva-melódiájába olvad, a naturalista rajzot megbontja a kirívó írói számítás cikk-cakk-vonala, minden fájdalom elnémul s helyet ad a krajcáros érzélgősségnek, minden humor kialszik s átveszi birodalmát a kabarévicc. Sors-dráma helyett karrieregényt kapunk, a szó leghiteltvesztettebb értelmében: «*Két lány az utcán*» vagy: minő heroizmusra képes egy bukkott angyal, avagy: hogy lesz a kis balmazúvárosi ártatlanság gazdájává annak a palotának, melynek építkezéséhez egykoron a maltert hordozta valaki...» S az efféle műnek már vég-

zete, hogy mihelyt alapjainak hazug, hamis, a művészi igazság legkisebb szelőlőjére is megígó volta kiderül: egyszerűen bántóvá, művészileg meg nem okolttá válik a stílusa is. A szabadszájúságnak egyetlen mentsége és létfeltétele az, hogy: igazat mondjon. Enélkül öncélúvá válik, alantas élcek fujtatójává, efféléknek pedig nem a Vígyszínházban van a helyük.

Az epizódalakok — a művészetéből élő ál-hadirokkant, az éjtszaka lányainak fehérnemű-szállítója, a kerítő artista-ügnök stb. — egytől-egyig elképesztésre vannak számvá, velük a közönség jobb része a színpadon époly kevéssé szokott találkozni, mint akár a — valóságban. Ezek «az élet mélységeiből» jelszavával sorakoznak itt fel, jó öreg «Nachtasy-l-reminiszcenciáku. De rajzukban tagadhatatlanul van írói készség, mindenestre jóval több, mint teszem a dráma ütközőpontjába állított építész-háziúr varróleány-ideáli figurájában. A darab szerzői munkájuk alapötletére még bizonyos lírai megindultsággal, az emberszeretet őszinte érdeklődésével reagáltak, de azután az ötlet köré «témát» kerékítettek s attól fogva hideg számítással építettek tovább — a művészi igazság «malterje» nélkül.

A Vígyszínház kitűnő munkával szolgálja az ilymértékű odaadásra kevéssé érdemes feladatot. A rendezés friss, gondos, újszerű: Hegedüs Tibornak eddig talán legkülönb munkája. Az előadásban a legnagyobb meglepetést az újonnan szerződtetett Dayka Margit bemutatkozása keltette. Sokszínű szerepét (melyben a színek annyira nem komplementáriusak!) ritka tisztasággal rajzolta meg, fantáziájából minden részletre futotta s még inkább az alak tökéletes életheteli egészére. Egyéni varázs van benne, ziedik szava után már egész lélekkel figyeljük minden szemrebbését. Beszédét lélek fűti, üde naivitásából az unos-untig ismert naiva «metier» soha ki nem ütközik. A főváros «ezerszemű» nézőtere egy csapásra igazolta azt a jó szemet, mely e sokatigéző tehetséget a vidéken felfedezte. Titkos Ilona erős színekkel dolgozott, ezeket jórészt láttuk is már tőle, újat és elismerésemelőtán szépet most inkább néhány értelmes mozzanatban adott, kivált a tisztességes élet nosztalgijának lélekből-szakadt hangjaival; a második szakasz zárójelenetében Dayka Margittal a kítőró, igaz érzés forró lehelletét árasztották el a színpadon. Törzs Jenő a maga egyéniségéből vitt valami kis

emberit az embertelenül hamis építészfígurába. Góth, Góthné és Rajnai a csatorna-társadalom egy-egy reprezentánsát vonlatta fel nagy maestrriával s Gárdonyinak ezúttal minden túlzást kerülő alakítása is dicséretet érdemel.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Olgyai Viktor (1870—1929.)

Ha témájuk szerint egyáltalában szabad művészek között különbséget tenni, akkor a nyáron váratlanul elhunyt Olgyai Viktor a magyar felvidék ábrázoló művésze volt. A tátraalji erdőségek, falvak, ligetes hegyoldalak, városokak szerelmese.

Midőn Olgyai Viktor eszünkbe jut, a személyével társuló képzetek között, mindig megjelenik az a kép témája, mely egész életén át szakadatlanul foglalkoztatta úgy, hogy szinte elválaszthatatlan lett tőle: kifelé nézünk egy fenyves szálerdőtől, melynek szélélt letarolták. A csupasz fák törzsén néhány elcsenevészedett vagy leszáradt ág, vagy letörtött csonkja, a földön a törzsek kiálló gyökereire felpárnázódó moha, vagy túlélt halom, szemköztről erős fény esik be, rendszerint rézsútosan, amely erősen kiemeli a fák sudarának égbeszökkenését és a nyugtalanul hullámos erdőtalaj változatosságát. Ezt a témát Olgyai ugyanolyan mohó elmélyedéssel figyelte meg, mint Monet szénaboglyait, megfestette, de főképpen megrajzolta a legkülönbözőbb év és napszakokban.

Olgyai Viktor, aki 1870-ben Iglón született, működésének legjavával grafikus volt, ami különben festményein is majdnem mindig meglátszott. Művészi jelentősége is inkább e téren nyilvánult meg. Abban az időben szentelte magát a grafikának, amidőn ez nálunk úgyszólván majdnem teljesen veszendőbe ment és kétségtelenül az ő érdemének kell betudni, hogy ma erősen kibontakozó és igen jelentékeny grafikánk van. Ő alapította meg húsz év előtt a magyar grafikusok egyesületét és ő volt a képzőművészeti főiskolán a grafika tanára. Nagyszerű művészeti paedagógus volt. E téren elért nagy sikerei jóval meghaladják önálló művészeti jelentőségét. Nem volt a grafikának ága, melyet gyorsan el ne sajátított volna. Kezdte a rézkarcoláson és végigjárta a technikák útját a lithografián át egészen a linoleummetszetig. Jóllehet saját terrénuma majdnem ki-

zárólagosan a tájkép volt, növendékeit biztos kézzel tudta vezetni a figurális ábrázolásokban is, aminthogy a keze alól kikerült fiatal magyar grafikus gárda elsősorban is alakos kompozíciókkal foglalkozik. Olgyai gyakran szinte virtuóz, technikai tudása és becsületes elmélyedése nem csekély jelentőségűek voltak abban a korban, amely az impresszionista festőiség és könyvnyedség jelszavával néha szívesen takargatta technikai felkészületlenségét és bizonytalanságát. Jóllehet ő maga egy kissé szárazan pontos realizmusra hajlott, nem volt ellensége semmi nagyvonalú összefoglalásnak vagy kihagyásnak sem, ha volt mit összefoglalni, ha volt mit kihagyni, de a szélhámoskodást éles szemével rögtön észrevette.

A magyar grafika történetében Olgyai Viktort, a kitűnő tanárt, a legelsőik között illeti hely. Két évtizeden át kifejtett tanári munkásságának köszönhető az a magyar grafikai újjászületés, melynek ma örvendhetünk.

*

Lakásberendezési kiállítás. A civilizáció áldásaiban kéjelgők meglehetősen megvetéssel szeretnek visszazénni azokra a száz év előtti időkre, amikor még nem volt villanyvilágítás, telefon, nem voltak vasutak, autók, repülőgépek, amikor még bűzös olajlámpák és fagygyertyák mellett ültek esténként az emberek. Nem jut azonban eszükbe az, hogy ezekben az elmaradt időkben volt valami, ami ma, sajnos, igen nagy mértékben hiányzik, volt művészeti kultúra, amely a legegyszerűbb iparosember kezét is csalhatatlanul irányította és megóvta őt attól, hogy a közhasználati cikkek termelésében olyan szörnyűségekre vetemedjék, mint mai társaik.

Ha egy száz év előtti lakás tárgyait összehasonlítjuk amaz ipari borzalmak kétségbeejtő halmazával, amely a városligeti régi iparcsarnoknak most megnyílt lakáskiállításán látható, mély elkedvetlenedéssel fogjuk megállapítani azt, hogy a lakás művészetének szempontjából milyen mélyre, milyen nagyon mélyre süllyedtünk.

Tanulságos ez a séta odakint. Majdnem száz szobaberendezés között alig akad egynehány, amely elfogadható volna. Legtöbbje kétségbeesett erőlködés arra, hogy valami balkáni ízü pompát fejtsen ki. Pazarul dobálódik az anyag szépségével. Nagyszerű forrókat látunk, valósággal tobzódni

lehetne a fanemek habos színtöréseiben. De a formák annál rettenetesebbek. Egyéniségről persze szó sincsen, de éppen olyan kevésbé nyilván meg odakint a stílus is. Vad összevisszaságban tombolnak a barokk és renaissance-nak a mi asztalaink fejéből úgy látszik soha ki nem írható elemei ugyanazon a darabon a moderneskedés gyöngye kísérleteivel. Polgári bútorokra heroikus, vagy templomi hangulatú fafaragások kerülnek. Nyugodt és a szemet elpihentető vonalak helyett, egyszerűség helyett kellemetlen vonalrugdalózást kapunk és a legüresebb hivalkodást. Mintha ez az egész kiállítás hirtelen meggzagodott, legutolsó lelkű parvenűk számára készült volna, mintha iskolapéldája lenne annak, hogy miféle bútort *nem* szabad csinálni. Legtöbb bútorra afféle hatást kelt, mint egy uborkafára felkapott kofaasszony, aki keleti mohósággal aggat magára minden izléstelenséget, amit pénzért és drágán megvenni lehet.

Csodálatos szatírául egynehány biedermeierkori bútor is látható odakint. Ezek a nemes egyszerűségükben és kedves igénytelenségükben valóban nemes és valóban polgári bútorok jelentik nálunk az utolsó általánosan rendes és becsületes bútorokat, amit a múlt század eleje óta csináltak. Voltak és vannak ma is állandóan kísérletek, vannak és voltak eredmények is, amelyek emberi bútort, európai, modern, emberi bútort akartak készíteni nálunk is. De ezek a törekvések, sajnos, nagyon elkülönítettek maradtak. A termelés zöme azon a szörnyű lejtőn rohan tovább, amely a teljes elfléstelenedés szakadéka sodorja a bútoripart és vele együtt a közönséget is, úgy hogy ha ma belépünk egy polgári lakásba, a legtöbb esetben az izléstelenség borzalmainak szomorú tanyájára találunk.

A rettenetes ónémet, azaz álrenaissance és álbarok keserves korára a politúros bútor új feltámadása következett. De nem hozott sok enyhülést az izléstelenségek terén. A hivalkodni vágyó, alacsony kultúrájú mai városi lélek semmitől sem idegenkedett annyira, mint attól, hogy a bútorokban a vonalak egyszerű harmóniáját, a beosztottság magától értetődő hallgatag arányait keresse. Disz kellett ez kiabálás, nyugtalanság, egymást lefőzés, harsogás, de ez is csak erő nélkül.

Évtizedek óta hiába emelik fel szavukat azok, akik ez ellen a szörnyű bútoripar ellen küzdenek. Szavuk

kiáltó szó a pusztában, mert mégis a formátlan és agyonműyrűkézett díszítésekkel ellátott bútorok kellene a tömegnek és nem az ízlés egyszerűségben meghúzódók.

Olyan ez a bútoripar, mintha Budapest ocsmány építészetről másolódott volna le. Szervetlenül ráragasztott faragványai megfelelnek az épületek szörnyű gipsz- és cementornamentikájának, ormótlan silhouettjeikben az oromzatok, párkányok stb. nemtelen esetlensége ismétlődik meg, sőt még a rettenetes kupolaépítkezések visszhangja is meglátszik rajtuk, ami nem is csoda, hiszen az építészeti és a bútoripar szervesen összefüggő megnyilvánulások.

Tisztában vagyunk azzal, hogy ez a kiállítás nem jelenti a magyar bútoriparművészeti törekvéseket, hanem csak a tömegtermelés szomorú viszonyait. De a pusztá kereskedelmi érdeken túl, amelyet az ilyen kiállítás képvisel, van sokkal magasabb érdek is, az, hogy az ízléstelenség nyilvános és hatékony terjesztéséhez nem szabad kiállítások útján segédkeztet nyújtani. Mert hiszen ugyan mit szól az ide esetleg elvetődő idegen, aki nem a Balkánról, hanem Nyugatról jön, az efféle szörnyű kiállításokhoz? Sokkal mélyebbre fog miniket kulturális szempontból helyezni, mint amilyen mélyen valóban vagyunk. Odakint az efféle holmi még a vásári áruházaknak is inkább csak rejtett szégyene, de nem kiállítások fitogtatott büszkesége. *Farkas Zoltán.*

Zenei szemle.

Nyár idején, mikor az ember közelebb jut a természethez és örömmel rázza le azt a terhet, amit társadalmi állása, hivatása ró vállaira, még a zenei snobok sem ütközhetnek meg azon, ha a zenekritikus is leszál a klasszikus ideálok magaslatáról és ír egy kis elme-futtatást a — jazz zenéről. Úgy látszik, a nyár örömei közé tartozik egy ilyen téma választása is, amely bizonyos tekintélykockázattal jár. Hiszen számtalanok véleménye szerint a jazz nem más, mint elfajulása, megromlása a zenének, az ultramodern túlzások, kinövészek zenés megnyilatkozása, nálunk Magyarországon a magyar népzene (értsd cigányzene) legnagyobb ellensége, kártevője. Vajjon jogosultak-e ezek a fogalmak, aggodalmak, vagy csupán elfogultság, egyoldalú szempontok eredményei?

A helyes válasz első feltétele az igazi

jó jazz zene ismerete és az elfogulatlan, természetes zenei érzék, amely teljesen ment egy patetikusan felfújott, régi zenei ideológia kötöttségétől. Csakis ez utóbbi teszi lehetővé, hogy egy «blues» melódiájában éppen úgy fel tudjuk fedezni a zene őszellemét, mint a Tristan vagy a IX. szinfonia partitúrájában.

Nincs ebben semmi csodálatos és ellentmondó. Minden nagyképűség mellett is naív esztétika az olyan, amely emberi lelket egyformán reagáló, zárt, állandó egységnek fogja fel. Az «Én» megszámlálhatatlan lélek összetétele, tudatformák, tulajdonságok, lehetőségek megmagyarázhatatlan titokzatos világa, ahol keskeny, veszedelmes hidak tartják fenn az összeköttetést a szellem és a természet között. Ez a tragikus kettőség az egyedüli vezérfonal a lelki élet labirintusában, a szabad, egyszerű, vad őstermészet és a kulturált lélek magasabb eszmevilága állandó harcban állanak egymással.

Mindenesetre legszerencsésebbek azok az emberek, akik két szélsőség között az arany középuton járnak. Ilyenek a jó, rendes polgárok. Egyforma kerülői mind az aszkézisnek, mind a kicsapongásoknak. Az élet intenzitásának fokozása mindig az Én rovására megy. Ezért a polgári erkölcsiség Istentől való megszállotság helyett megelégszik nyugodt lelkiismerettel, szabadság helyett kényelemmel, halálos szenvedélyek helyett derült, nyugodt rokon-érzésekkel. Ebben a szellemi légkörben ritkán kaphatnak erőre a változás, a haladás csirái. A «modern» mindig az, ami változik, ami teremt, átalakul, az örök élő erőhordozója, aminek érezzük a szíve dobogását, a vére lüktetését. Élet, változás pedig csak ott van, ahol ellentétek vannak. Az isteni és az anyagi, a boldogságra és a szenvedésre való képesség, a komplikált és az egyszerű ellentéte, tehát az élet élésének fokozott intenzitása jellemzi a modern lelket. A modern lélek vágyódása az egyszerű, a természet után korántsem jelent visszaterést. Ahhoz, hogy egyszerűekké legyünk, ki kell tágítani a lelkünket, hogy az egész mindenséget magába fogadhassa, el kell érniünk a legmagasabb célt: emberré válni, fogékonnyá minden emberi öröm, szenvedés, küzdelem és érték iránt. Az emberi lélek ezerféleségének, legrejtettebb mélységeinek ezernyelvű kifejezője, a zene őszelleme ott él a jazz látszó-

lagos furcsaságaiban, hangzavarában is. Próbáljunk ebbe a kaoszba belevilágítani.

Mi is az a jazz?

Homályos népi ösztönök fellázadása a ritmustalan, szétfolyó zene ellen.

A kor lelkének egyik zenei megnyilvánulása, ellenállhatatlan motorikus energia, vitalitás, frissesség, erő hordozója.

Írónia minden hamis pathosz, szentimentalizmus ellen.

Új színek lázas keresése, empirikus anyaggyűjtés, amely megelőzi egy új lélek elméleti rendszerezését.

Forrása az Újvilágban letelepedett négerek köréből ered. Az amerikai bevándorlók magukkal hozták fajuk zenéjét, régi kultúrák megnyilvánulásait, így a sajátos amerikai zenét ezek között hiában keresnők. Ezzel szemben a néger — már alárendelt helyzetük miatt is — teljesen megtartották az európai kultúráról való különállásukat. Vallásos énekeik, az ősrégi «negro spirituálék», valamint a Rag-time sajátos ritmusa a legerősebben magukon hordják a faji jeleket. Ennek a néger ritmikának és melodikának a nyugati zene raffinált technikájával való átszövéséből született meg a jazz zene, amely a háború után csakhamar elterjedt az egész világon.

Legfőbb vonzóereje a meglepő újszerűségében, a megunt európai táncmelodióktól teljesen elütő jellegében rejlett. Az igazán jól összetanult és kitűnő szólólistákból álló jazz zenekar valódi művészi produkciót nyújt. A rögtönzészertű, rapszodikus, hirtelen megtörő melodiavonalak dacára a bámulatos zártság, tökéletes taktusegységek mindenkor érvényre jutnak. Legmelegebb a hangszerek-színeknek a végletekig való kiaknázása. Egyes fuvós hangszereken erre a célra hatféle tompítót is használnak. A klarinét legmagasabb regiszterei, groteszk, éles bevágásai, a fuvós- és hegedűglissandok, vibrátok gyakori használatá mindmegannyi új hanghatást eredményeztek. A saxophon tulajdonképpen a jazz zenekarban jutott először igazán érvényre. A zongora a ritmikus és harmonikus szövedék nyers, józan alátámasztására, a banjo száraz, ideges m-ta, m-ta pengése a taktusegység erősítésére szolgál. Eleinte, mikor a jazz zenekarok túlnyomóan néger muzsikusokból álltak, az ütőhangszerek voltak túlsúlyban. Csak egy barbár ember lélek, tudja ilyen démonierével, groteszk

ritmikával kezelni a hangszerek legősibb fajtáját, mint ahogy ezt a négerrek tették. A melodikus elem előtérbe kerülésével a fuvósok jutnak nagyobb szerephez. Különös, fájó, meleg lirizmus nyilvánul ezekben a «blues» melodiákban. A legmélyebb emberi oldala a jazz zenének egy elnyomott faj vigasztalan, ősi fájdalom, amely a messze tengerentúli, tropikus nap hevévétől tikkadt földű, keserves verejtékkel megdolgozott ültetvényeken sóvárogva száll egy jobb haza felé. De nem soká tart ez a csüggedt elmélázás. Az erőteljes ritmika a legnagyobb ellenfélre visz át bennünket, az organizmust felháro erejével egy nagy tömeg vad életörömeének unio misztikáját hozza felszínre. Csak az tudja igazán felfogni ennek a zenének különös varázsát, aki a ritmusnak ezt a tömegeket összefogó erejét, az egyénnek egy ünneplő sokaságba való teljes beleolvadását átélte.

Kétségtelen, hogy a jazz a szolamoknak szinte megzavaró sokfélesége, változatossága dacára hamar válik egyhangúvá. A mély regiszterben állandóan ismétlődő alapszuszok monoton voltát a zenészek szolisztikus ügyeskedései, szinte kifogyhatatlan trükkjei sem tudják ellensúlyozni. Mivel mindaddig hiába próbálkoztak az amerikai zeneszerzők a jazz zenét klasszicizálni, kiszabadítani a táncformák szűk kereteiből, nem sok remény van arra, hogy talán belőle fog megszületni a sajátos amerikai műzene. A jazz tulajdonkép népzene, legértékesebbek benne épen a néger és alighanem San-Franciscón keresztül keletről átszármazott ázsiai faji elemek. A végtelenül kifejező negyedhangok, glissandok, vibrátok ugyanis keleti befolyásra mutatnak. Tehát mind ezek az elemek, mind a vitalitása, motorikus ereje, naív szentimentalizmusa — bármennyire megfeleljen is az amerikai léleknek — mégis épen úgy import, mint a bevándorlók zenéje. Ma még igen nagy kérdés, hogy az Egyesült-Államok hatalmas asszimiláló ereje, amely egy nemzetet tudott alkotni a világ minden népfajából, el tudja-e érni azt is, hogy ezt a nemzetet kulturális téren is egy egységes gondolat foglalja össze. Hogy a jövő amerikai műzenéjének «note personelle»-jében a jazznek milyen része lesz, az még egyelőre a jövő titka.

A népi zenei forrásokat már kimerített, fáradt zenei kultúra, mint amilyen Németországé, invenciójának fontos forrásait találta fel az amerikai táncok-

ban, de még itt sem tudott olyan jelentőségre szert tenni, amellyel a legkisebb mértékben is át tudná hidalni azt az űrt, mely a klasszikus zene és a népies zene között fennáll. A német szellem úgy van valahogy ezzel a jazz zenével, mint valaki, aki állandóan a felhőkben élt és csak a legnagyobbat, a rajta fölül állót áhitotta és most egyszerre az egyszerű valóság, a tényleges feladatok elé állították, amikkel sehogy sem tud mit kezdeni.

Legkevésbé látunk okot arra, hogy a mi a maga nemében egyetlen, őserégi faji zenénél féltünk a jazz túlsúlyravergődésétől. Ott van rá a példa Bartók, aki művészetébe beleolvasztotta ezt a modern zenei áramlatot is, de csak mint termékenyítő, rögtön felszívott elemét az ő tősgyökeres magyar alkotóerejének. És ami a cigányzenét illeti? Vajjon veszélyeztethet a jazz egy olyan muzsikát, amely alapján véve sohasem volt igazán magyar, amelynek egész szelleme közelebb áll az indusokéhoz, mint a magyar lélekhez?

A modern, dolgos, produktív Magyarország fiatalsága talán már érzi a cigányzenében a stagnálást egy letűnt, soha vissza nem térő világ kiéltését, midőn érdeklődése mindig erősebben fordul az aktivitástól, életerőtől duzzadó igazi népi zene felé.

A jazz zenét pedig sorozzuk be az élet rádiózenéje közé: nincsen hívebb tükre az életnek a rádiónál, ahol egy Händel heroikus zenéjéből közvetlenül léphetünk át a jazz zene légkörébe, ahol magasztos eszmék szónokai után előadást hallhatunk a kereskedelmi mérleg vagy a mezőgazdaság köréből. Meg kell tanulni nevetni a nevetőkkel, élni az élőkkel, hallani az élet rádiózenéjét, megismerni az emberi lélek ezerféle megnyilvánulását, amely épen azért, mert emberi, sohasem lenézésre, hanem megértésre való.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Pécs városának egyeteme továbbfejlesztése érdekében előterjesztett kérelme, amelyet a Dunántúl többi vármegyéi is felkaroltak, továbbá az a jelenség, hogy az ország más részei is hasonló lelkesedéssel állanak a két másik vidéki egyetem mögött, arra enged következtetést, hogy az ország hangulata az egyetemek mellett van és igaza van a kormánynak abban, hogy

nem engedte elpusztulni egyik egyetemünket sem. Bizonyosra vehetjük, ha bármely egyetem megszüntetése jönne szóba, egész országrészek tiltakoznának a nemzeti kultúra nevében a nemzeti gyengülést, ernyedést és lemondást jelentő törekvés ellen. Minden magyar egyetem a magyar tudományos és nevelőlélek egynegyedét jelenti és azért egyetemeink kiképzése igazi nemzeti feladat. De az egyetemek teljes kiképzéséhez nemcsak épületek és klinikák szükségesek, hanem a modern tanítás érdekében a jogi, bölcsészeti és hittudományi karokon, intézetek, könyvek és tudományos segéd-erők is. Amíg ezekkel az egyetemek nincsenek fölszerelve, addig eredményes kulturális működés alig várható tőlük. A kormányzati program az egyetemek felszerelésének sorrendjében Debrecennek és Szegednek adott elsőseget Péccsel szemben. A sorrendben Pécsnek kell most következnie, amely eddig is nagy áldozatkészséggel szolgálta az egyetem ügyét. A vidéki egyetemektől szerkezetileg különbözik és ezért külön elbánást igényel az országnak egyetlen nagyvárosi egyeteme, melynek keretei készen vannak, de e keretek között igen sok belső hiány kiküszöbölése szükséges. És e hiányok pótlásában a fővárosnak is segédkezet kell nyújtani. A főváros nem lehetne igazi nagyvárossá tudományos intézetek, klinikák, múzeumok és nyugati tudományos szellem nélkül. Ha a Pázmány Péter egyetem nem állana, Budapest saját költségén lenne kénytelen új egyetemet teremteni, mint ezt a német nagyvárosok teszik. A budapesti egyetem legnagyobb és legtermészetesebb mecénásának, a fővárosnak segítségéről nem mondhat le. Pécs város közönségének memorandumából a főváros vezetősége is okulhat és remélhető, hogy a jövőben hasonló gondtal foglalkozik saját egyetemével. *(Szekfű Gyula: A négy egyetem. Magyar Szemle. Aug.)*

Az emberiségnek s elsősorban a kultúrpolitikusnak számolnia kell azzal, hogy a technika fejlődése mintegy vég nélküli folyamat: nem mai keletű és nem is akad meg holnap. A technika fejlődését tehát nem lehet, de nem is szabad megakasztani, az magától megy tovább. A már meglévő mindig újnak és újabbnak ad életet és jövő perspektívája beláthatatlan. Szinte azt mondhatnók: sorsunk a technika. De a sorsnak ez a végzetes rendelése viszont

arra kötelez, hogy nagyobb gondot fordítsunk a másik inkább magárahagyott tényezőre, az ember és az emberiség lelki kiművelésére, mert különben veszedelmes lejtőre jutunk. A technika jövője, utópiája majd csak akkor teljesedik be, ha segítségével sikerül a belső embert, lelki életünket is kedvezően befolyásolni. Ez azonban a természet rendje szerint örökre elérhetetlen marad, mert az egyetemes földi boldogság megakasztana minden fejlődést. Ma a technika és kultúra bizonyos fokig ellenlábasként és a szüntelen feltalálókál szemben az elmélkedő kultúrpolitikusokra hárul a feladat, hogy ezt az ellentétet enyhítsék, a technika túltengésének gátat vessenek és azt fokról fokra a magasabb kultúra szolgálatába tereljék. A technika szüntelen rohamozásával szemben szükség van egy ugyancsak nem szünetelő mozgalomra, amely az erkölcsi tényezők védelmére kel s egyértelmű az erkölcsös és válaszos nevelésnek a merő ismeretszerzéssel, oktatással való szembeállításával. A technikának elhatalmasodása ellen, amelyért meddő és igazságtalan lenne őt felelőssé tenni, csak egy védelmi eszközzel rendelkezünk. Vissza kell térni a régi és az új klasszikusokhoz, akiknek munkái a lelkeket is táplálják és amelyek különben egyoldalú anyagi ellátás mellett elsorvadnak. Mi tehát a teendő? A jelenkor helyes felismerése után egyrészt okos beleilleszkedés az egyelőre megmásíthatatlan gazdaság-társadalmi állapotba, másrészt egyidejűen szüntelen előkészítése a jövő állomásnak. Az egyoldalúan technikai-gyakorlati gondolkodás kimélyítése a nemesebb és harmónikusabb kultúrához vezet. (*Kemény Ferenc: Technika és pedagógia. Magyar Paedagogia. 3—6. sz.*)

Minden fajta okság és így minden természeti okság is személyes, egyéni szellemi okokat kíván. Ezek lehetnek kimeríthetetlen és elmulthatatlan, de kezdődő, teremtett szellemi lények, azonban ezeknek közvetetlen oka már csakis a végtelen és örök isteni szellem. Az úgynevezett mechanikai okság, azaz a természeti jelenségeknek egymásból való létrejövetele lehetetlen. Ugyancsak lehetetlen az úgynevezett immans okság, vagyis az okoknak az anyagban való fönnállása is. A természeti jelenségek minden oka ezeken a jelenségeken kívülálló egyéni szellemi alkotó erő. Az okozás az ok részéről sohasem szükségképi, hanem szabad ;

az ok hatásának létrehozása vagy elhagyása között szabadon választva dönt. Ez azonban nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a természeti okok következetes szabályszerűséggel, tehát törvényszerűen hatnak. A természeti világkép kialakítása részben egymásután föllépő, egymásra építő okok együttműködésének az eredménye. Az úgynevezett szerves jelenségek okai látszólag szigorú matematikai-mechanikai törvények szerint hatnak. Ezzel szemben a biológiai jelenségek okainak hatásmódját másfajta, inkább célszerűségi elvek szerint meghatározott jelleg is jellemzi. Valamennyi szerves és szerves jelenségeket létesítő ok hatásai szellemi jelentőséget is mutatnak. Ez a meghatározottság a biológiai tényeknél még könnyebben ragadható meg, mint a tiszta fizikai-kémiai hatásoknál. A biológiai folyamatok világa két nagy ágra oszlik : a növény és állatvilágra. Mindkettőben hasonlóak egyes alapvető vonások, de vannak lényeges eltérések is. Legfontosabb a növények asszimilációs képessége szemben az állattal, amelyből ez a képesség hiányzik, valamint az állatnak ú. n. érzékelő és cselekvő képessége szemben a növényvel. A különbségek szerint az állat- és a növényvilág különböző hatóerők hatásának mutatkozik. A növény- és az állatvilág legspeciálisabb hatóerőit egy-egy természetes növény- ill. állatfajjal kapcsolatban kereshetők leginkább ; csupán az embernél találkozzunk a speciálizálódásnak a lehető legmagasabb fokával : itt a fizikai, kémiai stb. erők mellett még minden egyes emberi szervezetre külön-külön egy-egy szellemi ok hat, az emberi lélek. (*Br. Brandenstein Béla: A szerves élet metafizikája. Budapesti Szemle. Aug.*)

Az olasz irodalomtudomány mai állását Giuseppe Zonta három nagy kötetre tervezett munkája (*Storia della letteratura italiana*) mutatja, amelynek első kötete a mult év végén jelent meg. Zonta az irodalmi műveket dokumentumoknak tekinti, amelyekből az olasz szellemi élet történetét lehet megismerni. Érdeklő őt tehát a csekély esztétikai értékű mű is, ha fényt vet az olasz szellemi élet történetére. Ezért a szellem megszületésének kora, a középkor fontosabb számára, mint volt elődei számára. Egy egész kötetet szán neki és ebben széles terjedelemben tárgyalja a Dantet megelőző irodalom történetét. Nyomról-nyomra kíséri, hogyan fejlődik egy új lélek, új nyelv, új

költészet a római birodalom romjain; hogyan kezd a haza és Itália fogalma kicsírázni a barbár hódítások zúrzávarában. De ez a mai olasz irodalomtudomány független a német Geisteswissenschafttől, bár tud róla és eredményeit igyekszik a maga javára fordítani. A figyelem, melyet szellemi áramlatok vizsgálatának és formaszempontok alkalmazásának szentel, olasz tradíciókból táplálkozik. Oly jellemvonásai ezek az olasz irodalomtudománynak, amelyeket az újabban megjelenő irodalmi tanulmányok már címükkel is igazolnak. Gyakran szólnak ezek egy század lelkéről és foglalkoznak egy eszmének vagy szellemi áramlatnak történetével. Az olasz szellemi élet minden területén nagy erővel érvényesülő nacionalizmus megnyilvánulásának kell tekintenünk azt a törekvést, amely az irodalmi multnak minél tökéletesebb feltárásán fáradozik. Ezt igazolja az a körülmény is, hogy a mai olasz irodalomtudomány az olasz erkölcsi és nemzeti megújulás, a resorgimento előfutárjaival vagy zászlóvivőivel foglalkozik leginkább. (*Kastner Jenő: Az olasz irodalomtudomány mai állása. Irodalomtörténet 3—4. sz.*)

Brunetiére mutatott rá, hogy három nagy áramlat vetélkedett egymással a XVII. században: a janzenizmus, a cartesianizmus és az a filozófia, melyet molièreinek lehetne nevezni: a józan ész, a természet tanítása. A jezsuiták nem filozófiát, hanem morált hoztak magukkal, de egyházi rend voltak, míg ellenben a janzenisták egy theologiai irányzatot képviseltek, amely mielőtt eretnekséggé lett volna, a laikusok kö-

zött is elterjedt. Vele szemben egyedül a cartesianizmus képviselt doktrínát és sokkal inkább, mint a jezsuita morál, igazi és legmélyebb ellenfele volt a janzenizmusnak. Szembehelyezkedett vele minden ponton. Optimista volt a janzenizmus pesszimizmusával szemben; hitt a haladásban, míg a janzenizmus tagadta azt; megjósolta az ember diadalát a mechanika által a természet fölött és dicsőítette az ember erejét, míg a janzenizmus mindig az emberi gyengeséget hangoztatta. Mauriac az összes racinei és janzenista szenvedélyek témáit újra felvetette. Személyei annyira a szenvedés hősei, hogy egy pillanatig sincs hatásuk a cselekményekre; mások cselekszenek helyettük és különösen a helyzetek összesége az, ami a sorsot alkotja. Ők részben kovácsolhatnák a jövőt, de elhagyják magukat és még annál is gyengébbek, mint ahogy a janzenizmus azt állítja, vagy mint ahogy Racine lefesti őket. Abnormis túlzásai Pascal emberének; képtelenek az akaratra, akár azért, mert önmagukban találják saját ellenségüket, akár azért, mert egy sötét szenvedély rágódik ellenállásukon. Ami Mauriacot Racinehez és a szintén inkább janzenista Gidehez hozza közel, az a bűn felfogása; a bűn gyanánt felfogott szenvedély, amely ellen küzdök az ember, mert van Isten. A bűnnek ezt a felfogását Mauriac kétségkívül katolikus nevelésének köszöni, de köszöni Gide hatásának is és általa az orosz regény még régebbi hatásának. (*Aldo Dami: A janzenista Mauriac. Széphalom. Július—augusztus.*)

K. B. O.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.